

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

RIGORÓZNÍ PRÁCE

České školy v období protektorátu
Czech school in the Protectorate

Katedra pedagogiky

Konzultant: PhDr. Ivo Syřiště, PhD.

Mgr. Michal Vaněček

Dovolte mi tímto poděkovat za odbornou pomoc PhDr. Ivo Syřišťovi, PhD., za podporu pak mé manželce Mgr. Jaroslavě Vaněčkové.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Mgr. Michal Vaněček, v.r.

Klíčová slova

Protektorát Čechy a Morava, Třetí říše, Němci, nacismus, školství, ministerstvo školství a národní osvěty, škola, ředitel školy, učitel, profesor, žák, student, učebnice, školní pomůcka, docházka, rodič, propaganda, represe, protest, demonstrace, systém, změna, obecná škola, měšťanská škola, gymnázium, učitelský ústav, vysoká škola, vyhlazování, nucené práce, osvobození

Key words

Protectorate of Bohemia and Moravia, The Third Reich, Germans, nazism, education, Ministry of Education and Adult education, school, school director, teacher, professor, pupil, student, textbook, school supplies, attendance, parent, propaganda, repression, protest, demonstration, system, change, primary school, secondary school, high school, Education institut, College, extermination, forced labor, liberation

Abstrakt v jazyce českém

Pro zpracování své rigorózní práce jsem si vzhledem ke svému dlouholetému zájmu o historii 2.světové války zvolil téma „České školy v období protektorátu“. Mým cílem bylo popsat toto pro české školství velmi těžké období se záměrem vytvořit spíše populárně - naučnou publikaci určenou studentům pedagogiky jako rozšíření výuky dějin pedagogiky, protože jsem se během svých studií na Pedagogické i Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze vůbec nesetkal s probíráním tohoto údobí dějin našeho školství. Domnívám se, že je třeba i dnes studentům pedagogických oborů, tedy především budoucím učitelům, toto téma připomínat, a to především z toho důvodu, aby došlo k uvědomění nelehké situace učitelstva, ale i žactva a studentstva v období nacistického útlaku. Myslím si, že by toto, i když velmi smutné téma, mohlo vychovávat budoucí učitele k tomu, že si budou svého poslání více vážit, což může zvýšit i současnou nižší prestiž tohoto povolání u nás. V nemalé míře by bylo mým přáním, aby přečtením mé práce bylo v budoucích učitelích pozvednuto vlastenectví, láska a úcta k dějinám našeho školství. Celou práci jsem koncipoval jako popis situace jednotlivých školních protektorátních let, samozřejmě s patřičným úvodem do problematiky protektorátního školství, v úvodu každého školního roku jsem také uvedl základní historické mezníky, kterými byla tehdy veřejnost ovlivňována. Chtěl jsem postihnout především ponížení našeho školství v období protektorátu oproti vysoké úrovni předválečných let, potupu českých učitelů, ale i dětí a mládeže postupnou germanizací. Aby byla práce čtivější a poutavější pro dnešního čtenáře bez zkušenosti s válkou, využil jsem memoárové literatury a na základě vzpomínek pamětníků jsem práci obohatil, snažil jsem se vytvořit prolínající text s prvky zážitkové pedagogiky, kterou pojmám u výkladu dějin jako nejpřínosnější. Rád doufám, že přečtením mé práce a přehlédnutím přiložené dokumentace naplním svůj výše popsany cíl, proč jsem tuto práci s pokorou a láskou zpracovával. Shodou náhod podávám svou práci k obhajobě v roce 70.výročí konce 2.světové války, dovolte mi tedy i touto prací vzdát hold našim předchůdcům, hrdinům bojujícím za naši dnešní svobodu, většinou bezejmenným učitelům a žákům i studentům.

Abstract of English

I chose the topic „Czech school in the Protectorate“ for my Doctoral thesis. The history of the Second world war bellongs to my long interest. My goal was to create a popular – educational publication for student teachers. I never met with this part of history of our school in the Faculty of Education and in the Philosophical Faculty of Charles University. I hope it’s very important to remind this part of history – difficult situation of teachers and students during the Nazi era to current students. This sadly topic could raise future teachers to love the profession and could raise the prestige of teachers in our country. My wish would be after reading this work to increase patriotism, love and respect fot the history of our school. I described individual school protectorate years with the introduction into the Protectorate Education. At the beginning of each school year I described the basic historical milestones. I wanted to capture the humiliation of our education system during the Protectorate compared to the high level of pre – war years, dishonor Czech teachers, pupils, students and progressive germanizacion. I took advantage memories of witnesses for readability and catchiness readers. I tried to create text with elements of experiential learning. I believe that experiential learning is in the interpretation of history very benefical. Glad I hope, that after reading my work and seeing documentation, I will fulfill its goal. I wrote my Doctoral thesis with love and humility. I give my Doctoral thesis to the defense in the 70 th anniversary of the end of the Second world war. It’s just a coincidence. Allow me to honor our heroes, who fought for our freedom, mostly nemeless teachers and pupils and students.

Obsah

Úvod.....	2
1. České školy a jejich řízení v období protektorátu.....	3
2. Školní rok 1938/39 aneb „zářijová předehra a hrůzný jarní počátek ...“.....	23
2.1 Počátek školního roku 1938/39.....	31
2.2 V okleštěné republice.....	34
2.3 Jaro 1939.....	34
2.4 V červnu dočasně zastaveno vyučování na českých školách v Kladně	37
2.5 Nicholas Winton zachraňuje 669 židovských dětí	38
2.6 Aktion T 4 aneb „smrt z milosti“.....	41
3. Školní rok 1939/40 aneb „těžké chvíle tehdejších vysokoškoláků - hrdinů“.....	44
3.1 Co přináší „nového“ školní rok 1939/40?.....	50
3.2 Studentský podzim.....	53
3.3 Učitelé protestují, učitelé bojují	57
4. Školní rok 1940/41 aneb „sílicí perzekuce našich učitelů“.....	62
4.1 Školní rok 1940/41 je pod tlakem nových a stále více dehonestujících naše školství nařízení okupační moci	63
5. Školní rok 1941/42 aneb „Lidice hoří ...“.....	67
5.1 Školní rok 1941/42 ve znamení dalších, nacisty velmi promyšlených kroků, vedoucích k postupné likvidaci našeho školství	70
5.2 „Lidice hoří ...“.....	73
6. Školní rok 1942/43 aneb „perzekuování českého židovského obyvatelstva“.....	79
6.1 Školní rok 1942/43 již silně podléhá germanizačnímu úsilí nacistů.....	80
6.2 Perzekuce českého židovského obyvatelstva.....	82
6.3 Rodinný tábor českých Židů v Osvětimi – Březince.....	84
7. Školní rok 1943/44 aneb „české střední školství v troskách ...“.....	88
7.1 České střední školy, především gymnázia, „ živoří“	90
8. Školní rok 1944/45 aneb „tragická květnová dohra s pozdějším nástupem toužených mírových let ...“.....	92
8.1 Poslední protektorátní školní rok.....	98
8.2 Pražské povstání.....	102
8.3 Umírají poslední hrdinové 2.světové války	104
8.4 „Svatý týden v Terezíně“.....	105
8.5 Všední život protektorátního učitele a žáka.....	107
8.6 Zdraví protektorátního obyvatelstva.....	108
9. Školní rok 1945/46 aneb „uzdravování českého školství po těžkých letech útisku ...“.....	110
9.1 Rehabilitace českého školství.....	113
Závěr.....	118

Úvod

Téma této práce jsem si zvolil nejen z důvodu vlastní intence o toto období dějin, ale i vzhledem k velmi podnětnému setkání s panem PhDr. Františkem Morkesem, v té době ředitelem Pedagogického muzea Jana Amose Komenského v Praze, v době, kdy jsem vypracovával diplomovou práci na závěr studia pedagogiky na FF UK v Praze. Již tehdy jsem pomýšlel nad zpracováním tohoto tématu, nakonec však vše dopadlo jinak, pan Morkes mezitím odešel na zasloužený odpočinek a já se k tomuto tématu nakonec vrátil po silném setkání a ovlivnění tímto odborníkem ve své práci rigorózní, kterou chci nejen popsat celý průběh devastace českého školství v protektorátních letech, ale také, a možná nakonec i především, oslavit alespoň takto hrdinství mnoha tehdejších učitelů, studentů a žáků. Průběh tohoto období našich dějin jsem koncipoval po jednotlivých školních letech počínající školním rokem 1938/1939 (tedy ve své podstatě prvním protektorátním) a konče pak školním rokem 1945/1946 (tedy prvním poválečným, mírovým). Základním cílem práce je na principech zážitkové pedagogiky předat dnešní mladé generaci nástin protektorátního školství ve svých obecných, ale i zcela lidských rozměrech.

1. České školy a jejich řízení v období protektorátu

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava začala německá okupační moc postupně upravovat vedle jiných sfér života obyvatel také školství. Dochází ke změnám po stránce ideové, obsahové, organizační, správní, ale také kvantitativní. Ke změnám docházelo ve dvou obdobích, které je možno rozdělit rokem 1943. V prvním období docházelo ke změnám ideovým a koncepčním, změny druhého období pak byly přímo či nepřímo ovlivňovány probíhající válkou a situací na frontách.

V prvorepublikovém Československu mohl být zřizovatelem školy stát, orgány místní samosprávy, existovaly také školy privátní a církevní. Zpočátku přijímala německá okupační moc prvorepublikový systém školství, každá z uznaných národnostních menšin mohla vzdělávat žáky ve svém mateřském jazyce. K právoplatným národnostním menšinám náleželi také Židé, kteří zřizovali své školy, hebrejščina však na nich nemusela být vyučovacím jazykem. V červenci 1942 však byly tyto školy uzavřeny a byl vydán všeobecný zákaz vyučovat židovské děti. Židé byli dle norimberských zákonů prohlášeni za rasově méněcenné obyvatelstvo. Jaký byl systém škol a jaké změny je postihly? Základním článkem školní docházky byla **obecná škola**, byla zřizována většinou v každé obci. Do této školy nastupovaly děti ve svých 6 letech, ukončovaly ji většinou ve 14 letech. Povinná školní docházka byla v době Protektorátu osmiletá. Obecné školy měly pouze pět ročníků, většina schopných žáků pak dokončovala zmíněnou povinnou školní docházku na **škole měšťanské**. Od školního roku 1941/1942 se měšťanská škola stává školou výběrovou, a tak jsou nuceny školy obecné povinně zřizovat i 6. - 8.ročník. Na počátku Protektorátu mohly vstupovat nadané děti na tříletou měšťanskou školu bez omezení po ukončení 5.ročníku školy obecné. To však již neplatí od září 1941, kdy se tato škola stává čtyřletou, přijímá po přísném výběru děti, které ukončily 4.ročník obecné školy. Z důvodu toho, že nacisté postupně omezovali vzdělávání českých dětí, bylo stanoveno, že na měšťanskou školu může z obecné školy přestoupit jen 40% žáků, později ještě o 5% méně. Měšťanská škola již tedy přestává být dostupná všem českým dětem, které by na ní získaly širší a kvalitnější vzdělání než na škole obecné. Tuto školu navštěvovaly děti tedy ve věku od 10 do 14 let. Měšťanské školy byly zřizovány ve městech a větších obcích. Na podzim

roku 1941 byly podle německého vzoru přejmenovány na školy hlavní. Nejschopnější žáci měli ještě po ukončení 5.ročníku obecné školy, od školního roku 1941/1942 4.ročníku, možnost po složení přijímacích zkoušek studovat na různých typech **gymnázií**. Až do roku 1941 bylo možno v Protektorátu studovat na několika typech gymnázií, která byla většinou osmiletá a žáci na ně přecházeli z 5.ročníku obecné školy, od školního roku 1941/1942 pak z ročníku čtvrtého. Šlo o gymnázia klasická, kde byl kladen důraz na výuku klasických jazyků – řečtiny a latiny, k nejrozšířenějším v meziválečné době pak patřila gymnázia reálná, která se oproti předchozím lišila zesílenou výukou matematicko – přírodovědných předmětů a nahrazením řečtiny moderním cizím jazykem, často francouzštinou. K dalším typům těchto škol náležela gymnázia reformně reálná, ve kterých byla kombinována nižší reálka s vyšším stupněm zaměřeným více na humanitní předměty. Reálka pak byla specifickým typem střední školy, od uvedených gymnázií se lišila především délkou studia, výuka zde probíhala sedm let, ale také obsahem vzdělávání, kombinována zde byla příprava na praktická povolání v hospodářství s všeobecným humanitním vzděláváním, postupně ale byla měněna v reálná gymnázia. Výuka na gymnáziích probíhala podle pohlaví odděleně nebo byla koedukována. Gymnázia byla především školami připravující studenty na budoucí vysokoškolské studium, tato role byla však nacisty postupně a nakonec zcela potlačena, v prvním roce okupace byly české vysoké školy uzavřeny. Absolventi gymnázií končili po složení maturitní zkoušky na pracovních úřadech, odkud byli posíláni jako nekvalifikované síly do výroby, často s válečným zaměřením. Budoucí česká inteligence tak zmírala. Od školního roku 1941/1942 došlo v Protektorátu k zásadní reorganizaci v systému gymnázií. Zůstala zachována pouze chlapecká, dívčí a smíšená reálná gymnázia, klasická gymnázia byla otevřena jen chlapcům. V místě, kde nebylo zřízeno dívčí reálné gymnázium, mohly být dívky přijaty na chlapecké reálné gymnázium, ale pouze v poměru jedna dívka ku třem chlapcům. Počet přijatých dětí však s každým rokem Protektorátu výrazně klesal. Problematické bylo také v posledních letech války ukončení studia maturitní zkouškou, od školního roku 1944/1945 byli totálně nasazeni do válečné výroby všichni oktáváni a dle potřeby byli povoláváni i septimáni. Studenti těchto tříd mohli zkoušku z dospělosti vykonat až v mírových měsících. Zároveň docházelo k plánovanému rušení středních škol

v Protektorátu, nacisté spatřovali nebezpečí ve vedení výuky učiteli z předchozího demokratického zřízení bývalého Československa, uvědomovali si však také, že je vzdělaný člověk hůře manipulovatelný totalitním režimem. Nejprve byly již od podzimu 1938 postiženy střední školy našich pohraničních území po jejich zabrání Německem, tyto školy byly nejprve přesunuty do našeho vnitrozemí, nakonec však byla řada z nich v létě 1940 rozhodnutím státního tajemníka při Úřadu říšského protektora Karl Hermanna Franka zrušena s okamžitým účinkem. Některé školy byly zavřeny z důvodu střetů s okupační mocí. Ti žáci, kteří vychodili všechny třídy obecné školy, pak mohli pokračovat na různých typech **odborných či učňovských škol**, často však za okupace nastupovali rovnou na nějaké nekvalifikované pracovní místo. Odborné a učňovské školství nacisté v Protektorátu podporovali, protože v něm spatřovali výhodu potřebného přísunu kvalifikovaných sil do válečné výroby. V některých případech docházelo dokonce ke zlepšování podmínek pro praktickou výuku, při mnohých průmyslových školách byly otevírány abiturientské kurzy, jejichž účelem bylo přeškolení odmaturovaných gymnazistů. Z důvodu rušení gymnázií docházelo často k přestupům jejich studentů na školy odborné. Na druhé straně byly z represivních důvodů některé z těchto škol zavírány a rušeny. Po absolvování měšťanské – hlavní školy se mohli žáci hlásit také k přijímacím zkouškám na **učitelský ústav**. Ty se dělily na čtyřleté pro vzdělávání budoucích učitelů obecných a měšťanských škol a na dvouleté odborné ústavy učitelské, které pak sloužily pro vzdělávání učitelek mateřských škol. Ke středním školám náležela tehdy jen gymnázia, reálky a učitelské ústavy. V době Protektorátu na ně přecházeli po uzavření vysokých škol bývalí vysokoškolští učitelé, kteří jejich úroveň pozvedli. Na závěr pojednání o českých školách za Protektorátu bych se ještě zmínil o **školách vysokých**, které byly vyhláškou ze 17. listopadu 1939 okupační mocí z represivních důvodů, jejichž příčina bude posléze popsána, na dobu tří let uzavřeny, do konce okupace však již nebyla jejich akademická činnost obnovena. František Kropáč a Vlastimil Louda ve svém pojednání v publikaci „Persekuce českého studentstva za okupace“, která byla vydána v prvním poválečném roce, uvádí: „V Československé republice bylo na počátku roku 1939 celkem 15 vysokých škol a to čtyři university: Karlova universita v Praze, Masarykova universita v Brně, Komenského universita v Bratislavě a německá universita v Praze, 3 fakulty

mimo svazek univerzitní: Cyrilo-metodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci, Husova československá evangelická bohoslovecká fakulta v Praze a Čs. št. teologická fakulta evangelická v Bratislavě, 4 techniky: České vysoké učení technické v Praze, Česká vysoká škola technická v Brně, Vysoká německá škola technická v Praze a v Brně, Vysoká škola báňská v Příbrami a Akademie výtvarných umění v Praze. Uzavřením českého vysokého školství bylo postiženo 10 universit, technik, samostatných speciálních vysokých škol a fakult, včetně Akademie výtvarných umění v Praze. To znamená, že byly uzavřeny: Karlova universita v Praze, Masarykova universita v Brně, Cyrilo- metodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci, Husova československá evangel. bohoslov. fakulta v Praze, České vysoké učení technické v Praze, Česká vysoká škola technická v Brně, Vysoká škola zemědělská v Brně, Vysoká škola zvěrolékařská v Brně, Vysoká škola báňská v Příbrami, Akademie výtvarných umění v Praze. Byly nejen uzavřeny, ale obsazeny útvary SS, německé armády a jinými německými jednotkami, sbírky rozkradeny, z valné části zničeny, zabráný německými vysokoškolskými ústavy. Budovy vysokých škol přeměněny v kasárny, úřadovny a pod. Ve školním roce 1938-1939 bylo tímto rozhodnutím postiženo na českých vysokých školách celkem 513 profesorů, 475 docentů, 345 ostatních učitelských sil, čili celkem 1223 učitelských sil. V témže školním roce bylo na uvedených vysokých školách zapsáno 17.566 studentů, z čehož bylo 3543 žen. Z celkového počtu vysokoškolských studentů bylo pak 15.172 národnosti české. V Praze bylo takto postiženo 12.248 vysokoškolských studentů a studentek, v Brně 4959, v Příbrami 153 a v Olomouci 206 studentů.¹ Tím jsem podal základní přehled škol na počátku okupace a v době Protektorátu Čechy a Morava, podrobněji se budu protiněmeckými projevy a postoji žáků a učitelů škol věnovat v popisu jednotlivých školních let pod nacistickou zlovůlí. Uvedu přesně i represivní opatření ze strany nacistů s jediným cílem, kterým bylo potlačení rozvoje české inteligence, přípravy úplného zmaru tehdejší, určitě velmi nadějně, generace.

Protektorátní školství podléhalo a bylo řízeno **ministerstvem školství a národní (lidové) osvěty**. Prvním ministrem této instituce byl v nové protektorátní vládě **prof. JUDr. Jan Kapras**, ve funkci setrval v době od 16.března 1939 do 19.ledna

---

1 Kropáč, F. - Louda, V.: Persekuce českého studentstva za okupace. Praha, MV, odbor pro politické zpravodajství, 1946, s. 105.

1942, kdy byl vystřídán Emanuelem Moravcem na přímý zásah K. H. Franka při tehdejší utváření nové vlády. Jan Kapras pocházel z rodiny středoškolského profesora a psychologa, byl český historik, právník a politik, v prvorepublikových letech byl děkanem Právnické fakulty UK v Praze. Velmi cenná je jeho monumentální publikační činnost, svou vědeckou práci věnoval zejména právním dějinám českých zemí, založil ediční řadu „Práce ze semináře českého práva na Karlově univerzitě v Praze“, byl vedoucím redaktorem „České revue“, tehdy významného časopisu, byl také spolupracovníkem na Ottově slovníku naučném i na Ottově slovníku naučném nové doby. Významná je jeho přednášková i politická činnost. Jeho přednášky byly velmi oblíbené. Ve své politické činnosti se vždy projevoval jeho velký smysl pro vlastenectví, to mu způsobilo i obtížnou cestu k řádné profesuře. Jeho dílo bylo cenné pro šíření a upevnění myšlenky československého státu. Jeho působení ve funkci ministra školství bylo velmi problematické, v rámci germanizace českého prostoru se ho úzce dotklo uzavření vysokých škol a plánované uzavření středních škol. Byl to právě on, díky němuž a jeho intervencím se podařilo na podzim roku 1941 odvrátit uzavření středních škol, mnoho úsilí věnoval také za propuštění vysokoškolských studentů po listopadových událostech z roku 1939. Několikrát byl vyslýchán gestapem. Pro německou okupační moc se pro své demokratické smýšlení stal nepřijatelným, začalo docházet k útokům na představitele českého kulturního života. Kapras se tedy stahuje do ústraní, vzdává se všech funkcí i úřadů a odchází do Řehot, rodné obce svého otce, na Novobydžovsko, což ho zřejmě zachránilo před hrozícím německým zákrokem. I po roce 1942 však pokračuje ve svém spojení s demokratickým odbojem, který také finančně podporuje. Po osvobození je mu v roce 1945 již 65 let, a tak se již na univerzitu nenavrací. V roce 1947 je postaven před Národní soud, soud ho však z kolaborace vinným neshledal. Krátce potom těžce nemocný umírá. Měl rodinné dispozice k horšímu zraku, jeho otec zemřel slepý. Pro komunisty byl stejně nepřijatelný jako pro nacisty, a tak je jeho dílo na dlouhou dobu nové totality zapomenuto.

Tuto velmi vzdělanou osobnost střídá 19.ledna 1942 **Emanuel Moravec (pseudonym Stanislav Yester)**, který bývá označován za největšího a také nejaktivnějšího českého kolaboranta, po Noru Vidkunu Quislingovi, nejznámějším

nacistickém kolaborantovi, se mu také přezdívá „český Quisling“, ve funkci setrvá ve své podstatě až do konce války, tedy i Protektorátu Čechy a Morava, do 5.května 1945. Byl to český politik, legionář, voják z povolání, teoretik válečnictví a publicista. Pochází z rodiny pražského obchodníka. V roce 1912 maturuje na průmyslové škole. 28.července 1914 je ve svých 21 letech odveden do rakousko – uherské armády, začíná první světová válka. Nejprve odjíždí do školy jednorozhodných dobrovolníků v Salcburku a pak se účastní bojů na srbské frontě a v Haliči. V roce 1915 padl do ruského zajetí. Aby mohl vstoupit do České družiny, požádal v Rusku o ruské občanství, vyhověno mu však nebylo, proto se dobrovolně přihlašuje k 1.srbské dobrovolnické divizi, kde působí jako velitel kulometné čety. Při jedné z bitev byl v září 1916 zraněn, do března 1917 se léčil a posléze byl na vlastní žádost zařazen do československých legií, nastupuje k 6.československému pluku v Borispolu, nazvanému „Hanácký“. Protože si chce vylepšit svou pozici ve vojsku, nahlašuje při evidenci nepravdivou informaci, že je strojním inženýrem. Po návratu do Československa se však na tento podvod přichází. Účastní se také bojů u Zborova. Během dalších bojů si zlomil klíční kost při pádu z koně, nemůže se tedy vrátit zpět ke své jednotce, zůstává tedy v Omsku a je velitelem kulometného oddílu. V době léčení začíná se svou publikační činností, které si všimne gen. M. R. Štefánik. Stává se jedním z pracovníků politicko – informačního oddělení Ministerstva vojenství ČSR na Sibíři, pak je jmenován velitelem technického oddílu v oblasti Vladivostoku, kde se zapletl do pokusu o povstání proti A. V. Kolčakovi, které připravoval gen. Radola Gajda. Svou pomoc, kterou přislíbil povstalcům, nakonec odmítl, přesto byl vyšetřován vojenskou kontrarozvědkou a byl zbaven samostatného rozhodování. Nakonec byl pro celou řadu psychosomatických obtíží prohlášen za neschopného vojenské služby. Po vzniku Československa se stává profesionálním vojákem v nově se tvořící armádě samostatného státu, nejprve slouží jako zpravodajský důstojník na štábu zemského vojenského velitelství v Užhorodě, pak nastupuje jako frekventant na Vysokou školu válečnou v Praze a ještě před tím, než je činnost této školy ukončena, je v roce 1923 povýšen do hodnosti majora. Posléze působí čtyři roky na štábu zemského vojenského velitelství v Praze, na jeho oddělení jsou však hloubkovou inspekcí odhaleny finanční nesrovnalosti, a proto je roku 1927 přeložen a stává se velitelem 1.polního praporu 24.pěšího pluku ve Znojmě. Zde se dostává do

svého prvního manželství s Ruskou H. G. Bekovou, se kterou se oženil v roce 1920 s již těhotnou, tehdy sedmnáctiletou. Moravec je převelen do Michalovců na Slovensku, kde se seznamuje s o 21 let mladší slečnou Szondyovou, se svou první ženou se rozvádí a žení se s touto osmnáctiletou dívkou. Od roku 1931 vyučuje na pražské Vysoké škole válečné. Publikuje levicově orientované články většinou pod pseudonymem Stanislav Yester, za první republiky je považován za odborníka na vojenství a mezinárodní vztahy. Přispívá do „Přítomnosti“, kterou vydává Ferdinand Peroutka, navazuje spolupráci s Lidovými novinami. Začíná psát knihy, je oceňován, jeho publikační činnost však vzbuzuje i rozpaky a odpor, ve své knize „Obrana státu“ tvrdí, že největším nepřítelem ČSR je nacistické Německo, přiklání se k autoritativní demokracii a myšlenkově také obhajuje principy italského fašismu. Přesto však stoupá jeho prestiž jako autora a vojenského odborníka. Ve třicátých letech podporuje demokraticky orientovanou politiku, velkou autoritou je pro něj T. G. Masaryk, na jeho pohřbu v roce 1937 vede Prahou vojenský původ, u jeho rakve stojí čestnou stráž. V době Mnichova patřil k nejrozhodnějším odpůrcům přistoupení na mnichovský diktát, vyzývá k ozbrojenému odporu vůči Německu. V září 1938 je v rámci mobilizace přidělen k zemskému vojenskému velitelství do Košic, nakonec se ale ocitá ve Znojmě. Stává se členem Výboru na obranu republiky, setkává se s prezidentem E. Benešem. Mnichovský diktát je pro něj velkým zklamáním, neskrývá svůj nepřátelský postoj k prezidentu Benešovi i k vládě, za to byl nucen opustit Vysokou školu válečnou, byl přeložen do Památníku osvobození v Praze na Žižkově a hlavním štábem mu bylo zakázáno publikovat. Moravec, v té době již plukovník, neuposlechl a dále publikuje pod pseudonymem E. Herold. V listopadu 1938 byl ve svých 45 letech poslán do výslužby. V této době se také podruhé rozvádí, důvodem je jeho nevěra s šestnáctiletou služebnou J. Emmerovou, která se později stane jeho třetí ženou. Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava uvažuje o emigraci do Kostariky. Nacistickou okupační mocí jsou vyřazeny z knihoven jeho publikace. Moravec se obává za dřívější uveřejnění svých článků proti nacistům perzekuce z jejich strany a případné popravy. Pokouší se také vrátit do armády, která je však již v likvidaci, a tak mu není vyhověno. Nacisté mu však nabízejí spolupráci, zúčastní se okružní cesty po Německu, při které jsou mu demonstrovány úspěchy Německa pod nacistickým vedením. Z této cesty se vrací nadšený. Okupanté

mu umožní pracovat v Československém rozhlasu, stává se z něj aktivní a nadšený propagátor nacistické ideologie, opět publikuje, to však již ve zcela jiném duchu. Začíná být nenáviděn Čechy, užívá tři byty, které z důvodu bezpečnosti neustále střídá. Spolupracuje s SD, nacistickou rozvědkou, cestu si nachází také ke K. H. Frankovi. Po příchodu zastupujícího říšského protektora R. Heydricha v roce 1941 jej Moravec osobně navštěvuje a přísahá věrnost německé říši. V tomto duchu také působí na svou rodinu. Jeho syn Igor vstupuje do SS, mladší syn do Hitlerjugend a žena Jolana se stává konfidentkou Gestapa. Od roku 1941 je předsedou Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Jako příznivec Heydricha se stává ministrem školství a lidové osvěty. Dále veřejně vystupuje s cílem nabádání českého obyvatelstva ke spolupráci s Němci, podílí se na germanizaci českého školství. Aktivně se podílí na likvidaci fašistických stran v Protektorátu, aby se tak zbavil českých fašistů, čímž si zvláště po atentátu na Heydricha silně upevňuje svoji politickou moc, Hácha ani další již nemají odvahu mu odporovat. Aktivně se také podílí na vyšetřování atentátu na R. Heydricha. Často vystupuje v rozhlase, na různých demonstracích, píše do novin. Jeho činnost silně poškozují ČSR v zahraničí, bylo rozhodnuto spáchat na něj atentát, byla sestavena skupina TIN s parašutisty Cupalem a Švarcem, kteří však při pronásledování Němci zahynuli hrdinnou smrtí a atentát tak nebyl nikdy uskutečněn. 5.května 1945 propuklo v Praze povstání, Moravec nasedá před Kolowratským palácem, kde má jeho ministerstvo sídlo, do policejního kamionu a odjíždí na schůzku s K. H. Frankem. Na Malostranském náměstí se ale německá kolona aut dostává do střetu s povstalcí, a tak volí cestu na Hrad přes Klárov. Jeho životu jsou odpočítávány poslední minuty, protože spáchá zbabělou sebevraždu, neunes postavit se příští spravedlnosti. K Moravcově sebevraždě uvádí Zdeněk Roučka ve své knize „Skončeno a podepsáno“: „V zatáčce Chotkovy ulice celá kolona nečekaně zastavila, čelnímu vozu došel benzín. V tom okamžiku se ministr náhle zastřelil revolverem do pravého spánku. Tělo bylo zakopáno u zdi arcibiskupského gymnasia v Bubenči, sídle Schutzpolizei.“² 7.června je pak tělo exhumováno. Na závěr je jen třeba dodat, že spravedlnost dostihla i Moravcovu rodinu, nejmladší syn zahynul během války při bombardování, nejstarší byl pak po válce popraven kvůli své účasti v jednotkách SS. Záměrně jsem podal život a politickou

---

2 Roučka, Z.: Skončeno a podepsáno. Plzeň, ZR&T, 2003, s. 63.

kariéru Emanuela Moravce šířeji, chtěl jsem připomenout, že v totalitním režimu mohou vést významné úřady i osoby lidsky nepřijatelné, o čemž předchozí řádky ze soukromého Moravcova života s mnoha politickými zvraty vypovídají.

Na závěr pojednání o českém školství za Protektorátu bych se chtěl věnovat otázce, jak se projevila **okupace v běžném životě dětí a mládeže**. Kulturní i sportovní život byl hned od počátku silně ovlivňován zásahy německé okupační moci, ovlivňován byl také volný čas dětí a mládeže. I v době mimo institucionalizovanou školní výuku byly tehdejší děti, ale také dospívající, soustavně ovlivňovány a násilně „převychovávány“ v duchu tzv. říšské myšlenky, jejíž hlavním cílem byla postupná likvidace všech atributů naší historické a především politické státnosti. Česká národní identita měla po válce zcela zaniknout, Němci se tedy u nás nejvíce zaměřili na nejmladší generaci. Ny tyto kroky nacistů silně zareagovala především kultura, a to ve své podstatě zcela v rozporu s latinským citátem „Inter arma Musae silent“. Literární, divadelní, ale i umělci z dalších oborů, propagovali návrat ke kořenům národní minulosti, vyzdvihovaly byly významné osobnosti národního života. Oslavováno bylo především devatenácté století, doba národního obrození. Jak uvádí ve své knize „Protentokrát aneb česká každodennost 1939 – 1945“ Marie Michlová:... „dobře se prodávaly populárně naučné knihy o literatuře a dějinách (například Vladislav Vančura začal pracovat na Obrazech z dějin národa českého), historické romány (Kámen a bolest od Karla Schulze, Cirkus Humberto Eduarda Basse). Velmi inspirativní postavou byla Božena Němcová, František Halas o ní napsal oslavný cyklus básní Naše paní Božena Němcová, Jaroslav Seifert své dílo pojmenoval Vějíř Boženy Němcové. Dále byla v módě psychologická díla jako Kamenný orchestr Jaroslava Havlíčka nebo knihy Václava Řezáče a Jarmily Glazarové, jejíž Chudá přadlena (1940) nese další typický rys protektorátní literatury – národopisné tendence. Během války vznikla některá velmi slavná díla, která se později dočkala neméně slavných filmových adaptací: Saturnin (1943) Zdeňka Jirotky a Poláčkův Hostinec u Kamenného stolu (1941), který vydal pod pseudonymem coby malíř Vlastimil Rada. Židovští autoři, stejně jako Poláček, často publikovali pod cizími jmény. Nejen beletrie napsaná židovskými autory byla zakázaná, nesměla být vydávána, prodávána ani půjčována také anglická, americká, polská, francouzská, ruská či jugoslávská literatura, seznam zakázaných knih v roce 1944

zahrnoval už deset tisíc děl.³ K zakázaným autorům patřili například Petr Bezruč, Josef Čapek, Karel Čapek, František Halas, Josef Hora, Josef Lada, Vítězslav Nezval nebo Jaroslav Seifert a jejich 97 děl, postupně byli zakazováni autoři zemí, se kterými vstoupilo Německo do válečného stavu, došlo tak tedy i na Williama Shakespeara. Z prodeje byly vyloučeny všechny publikace s obsahem socialistickým, protihabsburským, nádechem legionářství, sokolství, skautství, dále knihy o E. Benešovi a T. G. Masarykovi. Postiženo bylo i neuvěřitelných 85% periodik. Němci u nás podporovali literaturu o dělnících, velmi vítanou byla literatura antisemitská. V téže době došlo na druhé straně k řadě reedic, znovu vyšly například Palackého „Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě“. Laichterovo pražské nakladatelství vydalo v roce 1940 publikaci historika Kamila Krofta s provokativním názvem „Nesmrtelný národ“, která pojednává o českých dějinách od Bílé hory k Palackému. Toto nakladatelství mělo ve svém edičním plánu na rok 1940 pod heslem „Zpět ke kořenům“ například tituly: Dalimilovu „Českou kroniku“, dále díla pojednávající o Karlu IV., Mistru Janu Husovi nebo J. A. Komenském. Dobře byla prodávána jakákoliv laciná literatura, ve které za těžkých časů nacházeli lidé „oddech“, také poezie byla oblíbená. Naopak výrazně proříšský směr vykazovalo nakladatelství „Orbis“, jehož generálním ředitelem tehdy byl Němec Franz Rudl. Vydalo řadu překladů nacistických autorů, ale i děl kolaborujících českých autorů, například novináře Karla Lažnovského, který se nakonec stal v roce 1941 obětí tzv. chlebičkové aféry a zemřel pravděpodobně na otravu botulotoxinem. Zpočátku okupace se německá moc snažila zachovat zdání české kulturní autonomie, postupně byl však určován směr české kultury, pod dohledem například proběhly akce „Pražské hudební jaro“, „Měsíc české knihy“ nebo „Národ svým výtvarným umělcům“. Postupně však došlo k přiosťrování - k zpřísněné cenzuře, které méně podléhaly publikace z oblasti přírodních věd, zákazům činnosti například nakladatelství „Československé obce legionářské“. Začaly být ničeny knihovny, archivy, vědecké sbírky, zabaveny byly insignie Karlovy univerzity. Řada kulturních cenností byla vyvezena do Německa. Mnoho intelektuálů a umělců odešlo v této době do exilu, šlo například o hereckou dvojici Jiří Voskovec a Jan Werich, o hudebníky Bohuslava Martinů či Jaroslava Ježka. Druzí se podíleli na odbojovém hnutí,

3 Michlová, M.: Protentokrát aneb česká každodennost 1939 – 1945. Řitka, Nakladatelství ČAS, 2012, s. 37 – 38.

spisovatelé Vladislav Vančura a Ivan Olbracht, první byl za hrdinskou činnost nacisty popraven v roce 1942 za stanného práva, druhý se musel za okupace skrývat v jižních Čechách a zůstal neprozrazen obyvatelstvem obce Stříbřec u Stráže nad Nežárkou. I život Karla Poláčka a jeho manželky byl tragicky ukončen nejspíše v koncentračním táboře Gleiwitz v Polsku pro jeho židovský původ. V době Protektorátu nezhálelo i vydávání časopisů a knih pro děti a mládež. K oblíbeným časopisům patřil především „Mladý hlasatel“ s původním názvem „Malý hlasatel“, který byl určen mladším čtenářům. „Mladý hlasatel“ byl nápadem českého spisovatele a skautského pracovníka Jaroslava Foglara a pod jeho vlivem došlo k přejmenování časopisu a k úpravě obsahu určenému mládeži ve věku 10 – 15 let. Časopis „přežil“ 15.březen 1939 a jeho vydávání bylo zastaveno nacisty až 17.května 1941. Lubomír Popelínský ve svých „Vzpomínkách z protektorátu“ uvádí: „Časopis se stal známý a pro děti přitažlivý zejména zveřejňováním příběhů chlapeckého klubu Rychlé šípy na zadní straně každého sešitu i povídkami uvnitř časopisu, které byly především pro kluky zajímavé. Členy klubu Rychlé šípy – byli to: Mirek Dušín, Jarka Metelka, Jindra Hojer, Červenáček a Rychlonožka – si v té době děti v té kreslené komiksové podobě na zadní straně Mladého hlasatele zamilovaly a snažily se je napodobovat v jejich činnosti, kterou jim Jaroslav Foglar pravidelně každý týden předkládal. A protože jednou z vlastností dětí je napodobování toho, co se jim líbí, vzniklo poměrně rozsáhlé hnutí Klubů Mladého hlasatele.“⁴ Jak jsem se dále dočetl ve vzpomínkách výše uvedeného autora, šlo o opravdu bohužel činnost, která děti nepřímo velmi kladně ovlivňovala, vytvářela podklad pro pracovitost, kamarádkou čest. Možná tak Foglar skrytě bojoval. Členové „Klubů“ mezi sebou navazovali kontakty a jejich činnost často přetrvala i po ukončení vydávání časopisu. Foglar byl celkově za okupace mládeží oblíben. Dětská literatura byla především tvořena poezií, která dětem prostřednictvím děl Františka Halase – v jeho říkankách a Františka Hrubína, který roku 1943 vydal „Říkejte si se mnou“, zprostředkovávala krásu češtiny v postupné germanizaci českého prostoru. Ve stručnosti jsem uvedl to nejpodstatnější v boji literátů proti nacismu, v okupačním ovlivňování české literatury. Vedle literatury nejvíce na sílící germanizaci reagovalo umění divadelní. České divadlo se muselo postupně vypořádat s velmi tvrdou cenzurou,

---

4 Popelínský, L.: Vzpomínky z protektorátu. Praha, Nakladatelství BRÁNA, a. s., 2012, s. 49.

mnoho divadel bylo postoupeno Němcům, a to především ve městech s početnou německou menšinou, šlo především o Brno, v Praze Němci zabrali Stavovské divadlo a zřídili v něm Německou činohru, v Českých Budějovicích bylo české divadlo zakázáno zcela. K nejpopulárnějším protektorátním divadlům náleželo tzv. Děčko (jeho název se skládal z písmena „D“ a čísla sezóny: D 39, D 40, D 41). Názvem D 42 již divadlo pojmenováno nebylo, jelikož bylo pro protinacistickou činnost uzavřeno. Jeho zakladatel Emil František Burian byl vězněn v nacistických koncentračních táborech, prošel Terezínem, Dachau a nakonec skončil v Neuengamme, kde pracoval v továrně a spoluorganizoval zakázané kulturní večery pro vězně. Na konci války se za dramatických okolností zachránil z německé lodi Cap Arcona, která převážela vězně z koncentračního tábora Neuengamme, jenž musel být před příchodem spojenců narychlo vyklizen, loď byla za sporných okolností potopena letci RAF. Po válce se Burian opět vrací k divadelnictví. V roce 1954 získává titul národní umělec. Ač komunist, stává se pro svůj kritický postoj nakonec komunistické moci nepohodlným. Roku 1959 umírá za nevyjasněných okolností v pražském státním sanatoriu. Na závěr pojednání o protektorátním divadle mi dovoluete připomenout nastudování opery „Brundibár“ židovským skladatelem Hansem Krásou v terezínském židovském ghettu s internovanými židovskými dětmi. Výše zmíněný skladatel z Prahy napsal Brundibára na libreto Adolfa Hoffmeistra už v roce 1938, smutné proslulosti se mu dostalo až premiérou v Terezíně 23.září 1943 a jeho více než padesáti reprízami, ty byly ukončeny až s tragickým umlčením malých zpěváčků. Jejich mladičké životy skončily ve vyhlazovacích táborech a stejný osud potkal i Hanse Krásu, který zahynul v roce 1944 v koncentračním táboře Osvětim. Stojí za hrůzné připomenutí, že terezínskou internací prošlo na patnáct tisíc židovských dětí, zůstalo osm set, z vyhlazovacích táborů se vrátila pouhá stovka velmi nemocných dětí. Toto představení pomáhalo dětem překonávat těžkosti a úzkosti terezínského života, jeho melodie znalo snad každé dítě, řadu z nich doprovodily i na cestě poslední. Příběh opery je více než symbolický: dvě chudé děti bojují proti zlu dospělých. Sourozenci Aninka a Pepíček mají nemocnou maminku a pan doktor jim pro její uzdravení doporučí mléko, na které však nemají peníze, ty se rozhodou obstarat tak, že začnou napodobovat flašinetáře Brundibára, který je však vyhání. Děti se tedy nakonec spojí se zvířátky a nad Brundibárem vítězí.

I přes smutné okolnosti uvedení opery je ona sama zneužita nacistickou propagandou při prohlídce Terezína v červnu 1944 mezinárodní komisí Červeného kříže, delegát komise Švýcar Maurice Rossel píše tak pochvaly na život v ghettu, zůstane mu nepovšimnuto zinscenování celé návštěvy. A jak na tuto dobu vzpomíná židovský Němec Carlo Ross, tehdy internovaný chlapec ve svém očitém svědectví v knize „Terezín, tři roky v předpekli“: ... „Pak zazněla králova závěrečná slova do uší dětí, které s růžovými tvářičkami okouzleně poslouchaly - „Protože jsi lidstvo osvobodil ze spárů zlého draka, Kašpárku, dostaneš ode mě nejvyšší řád, jaký ti jako král můžu dát, řád žluté hvězdy!“ ... Kašpárek točil svou čepičkou a volal - „Drak je mrtvý, nouze je pryč!“ Děti nadšeně jásalý, dupaly a tleskaly.“⁵ (šlo o dětský blok terezínského ghetta, pozn. autora) Okupací bylo poznamenáno i hudební umění, zakázána byla hudba, která byla složena židovskými skladateli, popř. jimi i interpretována, dále byla i k nelibosti samotných Němců zakázána hudba černošská, šlo především o tehdy velmi populární jazz. Tato hudba byla zakázána z rasových důvodů, ale také jako symbol americké kultury, kterou nacisté označovali za zkaženou. Obyvatelé Protektorátu se upnuli k hudbě vážné a také lidové. K nejpoblárnějším patřila díla Bedřicha Smetany, opravdoví Češi v jeho operách nacházeli podporu češství. Jeho díla však byla postupně zakazována. K tomu uvádí Marie Michlová ve své již výše zmíněné knize: „Když po okupaci zahrála pražská filharmonie *Mou vlast*, potlesk trval patnáct minut a tato skladba byla proto zakázána, následovaly jí opery *Libuše* a *Braniboři v Čechách*.“⁶ Povolená klasická hudba opět zněla v Rudolfinu, které bylo zpět přeměněno v koncertní síň R. Heydrichem, nadšeným houslistou, který do míst, která sloužila od roku 1919 jako sídlo parlamentu, zval na své v podstatě povinné koncerty prosté české dělníky z Protektorátu. Zákazy postihly i lidovou tvorbu, byly zakazovány písně vyjadřující národní myšlenky, dále byla tak jako u literárních děl zakazována díla zahraničních autorů, kteří pocházeli ze zemí, s nimiž bylo Německo ve válce. Na protest však vznikají nesčetná díla, např. L. Vycpálek složil roku 1940 dílo „České requiem“, v nacistickém vězení vznikla opera R. Karla „Tři zlaté vlasy děda Vševeda“. Řada umělců se ocitá především z rasových důvodů v koncentračních táborech, za všechny bych uvedl alespoň dirigenta Karla Ančerla, pěvce Karla Bermana nebo cembalistku

5 Ross, C.: Terezín, tři roky v předpekli. Víkend, 2011, s. 109.

6 Michlová, M., s. 43.

Zuzanu Růžičkovou. V protektorátním výtvarném umění byly podporovány historizující umělecké styly, moderní styly byl označovány nacisty za zvrhlé umění. Na výsluní se tedy ocitá především novorealismus a naopak například kubismus není uznáván. Nacisté neuznávali ani secesi, byla tedy plánována přestavba Hlavního nádraží a Obecního domu v Praze. K tomuto zásahu však v rámci omezování výdajů na výstavbu kvůli problematickému válečnému hospodářství, které trpělo hlavně zbrojní výrobou, nedošlo. Dostavěna byla však například rozestavěná budova Národního technického muzea. Praha měla projít značnou proměnou, Hitlerův architekt A. Speer vytvořil projekt nové Prahy, kde by se nacházela například velká moderní budova německé opery, plánováno bylo vybudování kruhové dálnice kolem města, která by spojovala Prahu s Berlínem. Nacisty byly v Praze uznávány stavby staré, které byly podle nich vybudovány Němci, moderní, nevkusné umění vybuďovali Češi pod vlivem amerikanismu a bolševismu. Některým výtvarníkům se za okupace umělecky dařilo, výtvarník a režisér Jiří Trnka navrhoval divadelní scény a kostýmy, dále tvořili například Cyril Bouda, Karel Svoboda a další. Mnoho výtvarníků však na druhé straně skončilo v koncentračních táborech, za všechny bych uvedl Josefa Čapka nebo Emila Fillu. Oba zmínění byli vězněni za protinacistický odboj. Rád bych se nyní věnoval bratřím Čapkům, a to především z důvodu mé vlastní úcty k nim. O jejich literárním odkazu jsem se již stručně zmínil, nyní bych se chtěl ve zkratce věnovat jejich projevům lidskosti v těžkých dobách nástupu nacismu k moci. Pro mladšího Josefova bratra Karla znamenal „Mnichov“ zhroucení jeho dosavadního života, jeho osobní tragédii. Uvádí: „Zdá se mi, že už tu nemám co dělat, byl bych tu směšnou figurkou, můj svět umřel, věřil jsem totiž v jakési závazky, v takzvanou čest ve smlouvě a podobné věci. Myslím, že bych se v téhle tlačnici nevyznal ...“⁷ Tato slova pronesl ani ne padesátiletý. Byl viditelným symbolem první republiky, čestný a mravný člověk, proti kterému byla vedena nesnášenlivá kampaň ve formě urážlivých anonymních dopisů a telefonátů, vyloukána byla okna jeho domu. Zlomen umírá 25.prosince 1938 v Praze na plicní edém několik měsíců před zatčením gestapem. Tento slavný český spisovatel je pochován na Vyšehradě. Jeho starší bratr, malíř Josef, věznění v koncentračních táborech ale neunikl. 1.září 1939 byl v Želivi u Humpolce zatčen gestapem a uvězněn

---

7 Vacina, L. : Jeden i druhý: vzpomínky na bratry Čapky. Hradec Králové, Kruh, 1988, s.314.

v koncentračním táboře Dachau u Mnichova, dále v Buchenwaldu, kde pracuje s malířem Emilem Fillou v malířské a písmomalířské dílně, malují zde rodokmeny esesáků, později je vězněn v Sachsenhausenu a nakonec v Bergen – Belsenu, kde podléhá v období mezi 13. - 15.dubnem 1945 epidemii skvrnitého tyfu, krátce před osvobozením lágru Američany. Neznáme jeho místo odpočinku, a tak je Josef Čapek symbolicky pochován na Vyšehradě. Během věznění kreslí drobné črty tužkou, tajně překládá anglickou, španělskou a norskou poezii, v prosinci 1942 píše první rozsáhlou báseň „Za bratrem Karlem“. Po válce, v roce 1946, vycházejí knižně jeho „Básně z koncentračního tábora“. Jediným druhem umění, které zůstalo nejvíce v oblibě protektorátních občanů, bylo umění filmové. Právě film dokázal nejvíce a často opakovaně zahnat chmurné myšlenky, pomohl zapomínat na minulost, zbavoval strachu z přítomnosti, ale i nejisté a těžké budoucnosti. K tomuto tématu uvádí autorka Marie Michlová: „Dvojnásobnému počtu diváků oproti předválečným létům (v průměru do kin zavítalo 127 milionů diváků ročně) nabízelo několik snímků denně přes tisíc bigrafů. Paradoxně však česká filmová produkce klesla z několika desítek filmů ročně na pouze devět hraných celovečerních filmů, což bylo dokonce hluboko pod nacisty stanoveným maximem. Dokumentárních filmů bylo natočeno ještě méně. Za tento pokles mohla především necht' vytvářet nová díla pod taktovkou přísného kontrolního a cenzurního orgánu ...“ .⁸ Také v oblasti filmové tvorby byla zakázána díla ze zemí, s nimiž Německo vstoupilo do válečného stavu, šlo o filmy polské, francouzské, britské, sovětské. Pod záminkou filmové tvorby Židů se dostává kinematografický průmysl do německých rukou nevyjímaje pražské Barrandovské ateliéry. Všechny filmy musely být dvojjazyčné, před každým filmem bylo přikázáno promítnout zpravodajství, které informovalo o úspěších nacistů, což vzbuzovalo nevoli protektorátních občanů. Za projev nespokojenosti byla kina uzavírána. Žádný český film nepropagoval nacismus ani kolaboraci, v některých filmech se ale objevují prvky antisemitismu. Někteří filmoví umělci kolaborovali s nacisty, jiní hrdinně bojovali. Hvězda protektorátního filmu Oldřich Nový neopustil svou židovskou manželku, oba překonali vyslýchání gestapem, věznění v koncentračních táborech a dočkali se tak mírových dnů. Takové štěstí ale neměla herečka Anna Letenská. Mezi svými vrstevnicemi patřila k nejvýraznějším

---

⁸ Michlová, M., s. 45.

komičkám té doby. Působila v divadle „Na Vinohradech“. Její druhý manžel, architekt Vladislav Čaloun byl v červenci 1942 zatčen gestapem za pomoc při ukrývání pachatelů atentátu na R. Heydricha. Její osud je tak zpečetěn a sama je zatčena po dokončení svého posledního filmu s příznačným názvem „Přijdu hned“ v září 1942, je deportována nejprve do Terezína, popravena zastřelením je pak v Mauthausenu ještě téhož roku. Její manžel je popraven o několik měsíců později. Spoluvězeňkyně, které se po válce vrátily z koncentračního tábora, vyprávěly, že kolem ní panovala i v nejtěžších chvílích dobrá, uklidňující nálada. I v lágru rozdávala svou veselost. Dokonce prý z hadříků ušila panáčky, jakési loutky, karikující táborové panstvo. Vymýšlela k nim humorné průpovídky a bavila své přátele. Až do poslední chvíle potvrzovala, že byla bohem nadaným komikem. V Protektorátu patřily k nejoblíbenějším komedie, sloužily k uvolnění napjaté situace, také pro pobavení mládeže. Děti mohly shlédnout loutkový snímek Hermíny Týrlové „Ferda Mravenec“. K výrazným veselohrám té doby lze přiřadit snímky „Cesta do hlubin študákovy duše“, „Eva tropí hlouposti“. Na počátku okupace byly také natočeny filmy s lidovou a vlasteneckou tematikou, za všechny alespoň snímek „Babička“. K veleúspěšným protektorátním filmům náleží „Kristián“.

I volný čas dětí a mládeže, především tehdy velmi oblíbená tělovýchova a tramping, byl okupační silně poznamenán. Je třeba si ale nejprve uvědomit ve srovnání se současností, že děti a mládež tohoto období tolik volného času neměly, měly řadu povinností, děti vesnické v pomoci rodičům v zemědělství, děti městské pak například s obstaráváním topení v domácnostech. Děti i mládež (vyjma židovské komunity, která podléhala mnoha perzekučním opatřením, kterým se budu věnovat obsáhleji v jiné části práce), se i tak snažily zapojovat do různých aktivit, aby tak pozapomněly na tíživost rodinného života ovlivněného válkou, jinak je ale zcela přirozená touha dětí být s vrstevníky, sportovat, zažívat dobrodružství v přírodě, šlo o běžné děti se svými věkovými zvláštnostmi, které se však narodily do těžké doby. Vedle svých školních povinností byly členy různých tělovýchovných organizací, některé vznikaly pod snahou okupačního režimu v rámci převýchovy české mládeže, jiné, prvorepublikové, byly naopak okupační mocí pronásledovány a posléze zakazovány. Někteří mladí lidé se zapojovali i do odbojového hnutí. Velmi oblíbeným byl u tehdejších mladých lidí tanec, na venkově to byly především tance lidové, ve městě byl na výsluní swing, který k nám

přišel z USA. Taneční zábavy, které byly pořádány, byly jednou z mála možností vybočení ze silných ideologických tlaků. Jak už jsem uvedl, za války existovala silná kamarádská pouta, patry hochů, mladí lidé se ale i zamilovávali... Taneční zábavy byly však na veřejnosti okupační mocí omezovány, nacisté se odvolávali na pietu k obětem německých vojáků na frontě, později byly dočasně zakazovány, např. při napadení Polska na podzim 1939, naopak při vítězstvích Němců byly opět povolovány. Definitivně byly zakázány počátkem dubna 1941 příkazem K. H. Franka. Dále bylo povoleno jen organizování tanečních kurzů. Mladí lidé velkých měst se tak přihlašovali do kurzů několika, aby tak mohli dále holdovat své oblíbené aktivitě. V menších městech a na venkově byly pořádány taneční zábavy ilegálně, toto počínání však bylo trestáno vězením. O tehdejší oblíbeném swingovém stylu jsem se již zmínil výše, u nás byl tehdy lidově nazýván „holand’an“, vyznavači tohoto stylu měli svou výstřední módu i způsoby chování. Všim se snažili projevit odpor vůči nacismu, vyjadřovat svou mladickou svobodomyslnost. Za to byli odsuzováni a pronásledováni. Výstřední tanečníci si říkali „potápky“ nebo „gejblíci“, tanečnice pak „bedly“ nebo „kristýnky“. Mladí hoši bývali oblečeni do volného saka kostkovaného vzoru, úzkých kalhot, tzv. „rou“ s krátkými nohavicemi, z pod kterých byly vidět pestré pruhované ponožky. Obutí byli v botách na vysokých podrážkách. K doplňkům patřil deformovaný klobouk, tzv. „tatra“, pestrá kravata a účes s vlasy splývajícími na krk zakončenými ruličkou. Dívky pak nosily kratší sukně a výrazně se líčily. Kromě tance patřilo k tradičním sportům lyžování, o hory však obyvatelé Protektorátu přišli odtržením Sudet, navíc musely být lyže nad sto osmdesát cm odevzdány povinně německé armádě, k nejvyšším horám Protektorátu tak patřila Lysá hora v Moravskoslezských Beskydech, povolenou zábavou mladých v zimě bylo bruslení, a tak se bruslilo na každém větším rybníčku na venkově, v Praze pak na Vltavě, která tehdy ještě zamrzala. Sport byl nacistickou mocí ovlivňován plíživě, vše započalo povinným heilováním před každým zápasem, postupným převáděním prvorepublikových organizací pod organizaci nacistické, rušením tradičních organizací. K velmi oblíbeným a ve své podstatě tradičním patřilo zapojení do Sokola, kde se cvičilo, hrálo ochotnické divadlo, každá obec s nadšením budovala své sokolovny. Co však bylo nejvyšším posláním této organizace, bylo nepřímé vštěpování vlastenectví v dětech a mládeži. Sokol také sehrál ohromnou úlohu

v rámci odboje po zřízení Protektorátu, a tak byla v dubnu 1941 jeho činnost zastavena. Po obrovských represivních zásazích na Heydrichův příkaz – zatýkání sokolských funkcionářů byl Sokol následně úředně rozpuštěn, majetek zabaven a předán nacistické straně. Druhou organizací byl Orel, který se také věnoval tělovýchově, ale navíc i kulturně – osvětové činnosti a pořádání náboženských akcí. Základnou této organizace byla především Morava. I Orel byl za odbojové hnutí postižen stejně jako Sokol. Za zajímavost stojí uvést, že členem Orla byl i parašutista a atentátník na Heydricha Jan Kubiš. Stejný osud jako předchozí dvě organizace postihl i křesťanské organizace YMCA a YWCA, které u nás vyvíjely sportovní a sociální činnost, díky nim byla u nás zakládána rekreační střediska, domovy pro mládež, byly u nás propagovány v té době nepříliš známé sporty jako basketbal či volejbal. Skauting, tolik oblíbený u mladých lidí pořádáním letních stanových táborů, při kterých byli prostřednictvím pobytu v přírodě vedeni k sebekázi, sebepoznávání, přijímání mravních principů, byl nejprve pod tlakem navázání spolupráce s německou nacistickou mládežnickou organizací Hitlerjugend, dále byly podnikány nacisty nesčetné razie v letních táborech pod záminkou provádění nepovolené branné výchovy, nakonec byla organizace rozpuštěna, některé skupiny však působily dále pod záštitou Klubu českých turistů. Částečnou protiváhou skautingu pak byl tramping, který kladl důraz spíše na svobodu a volnost, byly zakládány osady při řekách, např. Sázavě, vzniká typická trampská móda – kovbojský styl, nosí se čapky amerických námořníků, prvoválečná vojenská výstroj, hraje se na kytaru, zpívá, táboří. Nacistickou mocí je tramping odsuzován stejně jako výše uvedený swing a je často označován jako výmysl Židů. Zásahem okupantů zaniká v dubnu 1943 i Český olympijský výbor. Jedinou nezrušenou organizací nacisty byly Dělnické tělovýchovné jednoty, které se od července 1942 přihlašují k činnosti Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, mnoho členů na toto jednání reaguje svým vystoupením. V létě 1944 však ukončují vzhledem k totálnímu nasazení tehdejší mládeže pro práci v říši svoji činnost. V činnosti navíc zůstávají ještě sportovní kluby a svazy úzce zaměřené pouze na jeden sport. Byly tedy možností pro využití volného času ve sportu pro protektorátní žactvo a studentstvo. Patřily k nim např. již zmíněný Klub českých turistů, díky němuž dochází ke značení turistických cest, výstavbě turistických chat, rozhleden, k dalším oblíbený Český svaz fotbalový. Jak jsem

již uvedl výše, některé organizace sdružující děti a mládež na zásah okupantů zanikaly, jiné na jejich podnět vznikaly. K takovým patří již zmíněné **Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě**. Šlo ve své podstatě o období německého Hitlerjugend. Kuratorium bylo založeno jako nová organizace z důvodu neúspěchu předchozí organizace Mladé národní souručenství, odnože Národního souručenství, jediné povolené politické organizace za Protektorátu. Národní souručenství vzniklo z popudu tzv. státního prezidenta Emila Háchy. Úkolem Mladého Národního souručenství, stejně jako pozdějšího Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, bylo vychovat z české mládeže novou, nacisticky smýšlející generaci. Tomuto úkolu ale zprvu pro pasivitu, posléze však pro přímou odbojovou činnost Mladé Národní souručenství nedostálo. Přípravy pro vznik Kuratoria byly započaty po jmenování R. Heydricha zastupujícím říšským protektorem, byl jimi pověřen již zmíněný E. Moravec. Oficiálně pak tato organizace vzniká 28.května 1942, do čela je postaven E. Moravec, generálním referentem je jmenován fašista F. Teuner. Kuratorium zahajuje svoji činnost slavnostním shromážděním ve Slaném 13.března 1943. 15.března 1943 u příležitosti třetího výročí vzniku Protektorátu je do Kuratoria slavnostně přijat první ročník desetiletých dětí, později se tento obřad sjednotí s německou mládežnickou organizací Hitlerjugend, a děti budou přijímány vždy 20.dubna v den Hitlerových narozenin. Kuratorium si v dalším období buduje správní a organizační strukturu, která pokryje celé území Protektorátu. Věnuje se mimoškolní výchově, pořádány jsou různé sportovní i kulturní akce, často celoprotektorátního rozsahu, avšak s jediným cílem – propagandisticky ovlivnit českou mládež pro kladný vztah k Říši: „Každý hoch a dívka plavcem“, červenec – srpen 1943, „Plavecké mistrovství mládeže“, léto 1943, zotavovací akce „Odkaz Reinharda Heydricha“, léto 1943, 1944, zima 1944, „Den mládeže“, září 1943, „Umění mládeži“, září 1943 – červenec 1944, „Šijeme panenky“, říjen – prosinec 1943, „Basketbalové mistrovství mládeže“, prosinec 1943, „Týden zimního sportu“, únor 1944, „Pomáháme maminkám“, jaro 1944, „Ukaž, co umíš“, březen – červenec 1944, „Jarní den mládeže“, 7.květen 1944, „Týden mládeže“, červenec 1944, „Každý hoch a dívka plavcem“, II.kolo – srpen 1944, „Šijeme pro nejmenší“, září – prosinec 1944, „Kulturní péče o českou mládež“, říjen 1944. I když se nacistům podařilo do činnosti Kuratoria zapojit skoro polovinu tehdejší české mládeže

ve věku od 10 do 18 let, tj. asi půl milionu mladých lidí, jejich záměry nacisticky ideologizovat mladé Čechy se jim nezdařilo. Mládež se k aktivitám Kuratoria nezřídka stavěla kriticky, zesměšňovala je např. nesprávným árijským pozdravem. Všichni čeští chlapci a dívky ve věku od 10 do 18 let byli nuceni vykonat tzv. povinnou službu. Další povinnost spočívala v tom, že všechny legálně pracující organizace s mládeží v Protektorátu se podrobí zajištění povinné služby pro své svěřence v rámci Kuratoria. Bylo tak dosaženo pokrytí toho, že každý mladý Čech byl podroben nacistické výchově. Kdo se chtěl vyhnout, byl policejně přinucen nebo i jinak postižen. Přesto však řada sportovních funkcionářů a učitelů tuto povinnost obcházela, a tak nebyla často naplněna. Autorem vůdčího hesla Kuratoria byl E. Moravec: „Ved'te českou mládež duchovně do Říše!“ V tomto heslu není již důraz kladen na tělesnou sílu jako u prvorepublikových tělovýchovných organizací, nýbrž na psychiku, protože podle nacistické ideologie jsou nejnebezpečnějšími lidé chytrí, vzdělaní a tzv. špatně smýšlející, nikoliv slabí a nemocní. K činnosti v Kuratoriu byli proškoleni i učitelé v rámci tzv. vůdcovských škol, ty se konaly na Slapech, v Čeperce u Unhoště a v Protivíně. Bylo proškoleny tři a půl tisíce instruktorů a čtyři sta instruktorek. Mnoho z nich však „obráceno“ na nacistickou víru nebylo. Ani děti se v mnohých případech nenechaly zmást různými aktivitami nacistické ideologie. Kuratorium vydávalo časopisy, pro hochy od 10 do 14 let byl určen „Správný kluk“, který vycházel jako čtrnáctidenník, pro dívky pak „Dívčí svět“, pro starší časopis „Zteč“, byla v nich propagována spolupráce s třetí říší, česká lidová kultura, prezentováno bylo hrdinství mladých Němců, na druhé straně v nich byli kritizováni např. stoupenci swingu, o kterých jsem již psal. K cílům Kuratoria patřilo i kompletní roztrídění dětí podle rasových kritérií. Za zmínku stojí uvést i místopisnou zajímavost, kterou jsem vyhledal v nově vydané publikaci Jiřího Padevěta „Průvodce protektorátní Prahou“: Senovážné náměstí 977/24 (do roku 1940 Havlíčkovy náměstí, pozn. autora) „Rozlehlá budova na rohu Senovážného náměstí (Heumarkt, pozn. autora) a Jeruzalémské ulice (v letech 1940 – 45 Siebenburgengasse – Sedmihradská, pozn. autora) byla od března 1943 využívána jako ústředí Kuratoria pro výchovu mládeže. Ústředí bylo rozděleno na pět skupin: 1.organizační skupina, 2.tělovýchovná skupina, 3.skupina duchovní výchovy,

4.skupina sociální výchovy, 5.skupina pro pracovní nasazení české mládeže v Říši.“⁹ Veškeré záměry Kuratoria jsou znesnadněny především z důvodu odvolání mnoha učitelů – vůdců k totálnímu nasazení v průmyslu od roku 1944. Kuratorium zaniká osvobozením vlasti v roce 1945.

V této části své práce jsem podal informace o stavu českého školství za Protektorátu, o útlaku a nacistické ideologizaci obyčejného českého protektorátního školáka. Mou snahou bylo podat informace citlivým způsobem tak, abychom i po mnoha letech od skončení války mohli pocítit hrůzu, kterou tehdy školství procházelo. Chtěl bych touto prací vzdát hold hrdinům – učitelům, žákům, kteří se nevzdávali a spíše často bezejmenně bojovali ...

Další část práce bude koncipována po jednotlivých školních rocích počínaje školním rokem **1938/39**, tzn. prvními změnami po „Mnichovu“ a konče rokem **1945/46**, tzn. prvními změnami po válce s tím, že se v jednotlivých letech budu věnovat všem změnám v našem školství, perzekučním snahám nacistů a v nemalé míře i odkazu tehdejších učitelů a žáků.

2. Školní rok 1938/39 aneb „zářijová předehra a hrůzný jarní počátek ...“

Významné historické mezníky, kterými bylo ovlivňováno tehdejší školství, učitelstvo, rodičovská veřejnost, ale i běžné žactvo:

5.září

vláda v krizovém stavu přijala již čtvrtý plán na řešení sudetoněmecké otázky, který v podstatě vycházel z Henleinových požadavků (např. svoboda pro hlásání nacistické ideologie, ochrana Němců žijících v československém vnitrozemí apod.), za možný základ dohody mezi vládou ČSR a SdP jej označil také britský lord Runciman, který byl u nás na misi a měl zde hrát roli „nezávislého vyšetřovatele a prostředkovatele“, ukázalo se ale, že podporuje politiku SdP

7.září

Henleinovci vyvolali v Moravské Ostravě incident, kterého využili jako záminky

---

⁹ Padevět, J.: Průvodce protektorátní Prahou. Praha, Academia, 2013, s. 244.

k přerušení dalších jednání s československou vládou

12. - 13.září

ozbrojení příslušníci Sudetendeutsche Partei se v čs. pohraničí pokusili o puč, ve více než šedesáti pohraničních obcích došlo ke srážkám se státní mocí, nepokoje se však podařilo během dvou dnů potlačit a jejich iniciátoři v čele s Henleinem uprchli do Německa

15.září

v německém Berchtesgadenu se setkal Hitler s britským premiérem Chamberlainem a žádal, aby Československo odstoupilo Německu pohraniční území

16.září

československá vláda zakázala činnost SdP

lord Runciman ukončil svoji misi u nás, kterou započal 3.srpna, následujícího dne podal britské vládě zprávu, jež se vyslovovala pro připojení čs. pohraničí k Německu

19.září

vlády Velké Británie a Francie navrhly naší vládě, aby odstoupila pohraniční oblasti, ve kterých žije více jak 50% obyvatelstva německé národnosti, Německu

20.září

vláda ČSR odmítla požadavek svých spojenců na odstoupení pohraničí Německu

21.září

vláda ČSR nakonec pod přímým nátlakem Velké Británie a Francie souhlasí s odstoupením svých pohraničních území Německu

22.září

masové demonstrace v Praze a dalších městech republiky, které zapříčinily pád Hodžovy vlády

odstoupení poslední prvorepublikové vlády v čele s premiérem Milanem Hodžou po velkých problémech ohledně státoprávního uspořádání, nastupuje úřednická Syrového vláda, jejíž hlavním úkolem je obrana státu

23.září

v německém Godesbergu se sešel britský premiér Chamberlain s Hitlerem a jednali spolu o rozsahu čs. pohraničního území požadovaného Německem a o způsobu jeho odstoupení, Hitler zde předal Chamberlainovi memorandum se svými požadavky, které

pak Velká Británie tlumočila čs. vládě

proběhne všeobecná mobilizace, záložníci povolávání samozřejmě i z řad učitelstva, muži nastupují s obrovským odhodláním k obraně státu, někteří se u svých útvarů hlásí do hodiny, přicházejí i dobrovolníci

25.září

naše vláda odmítla Hitlerovy požadavky obsažené v tzv. godesberském memorandu

26.září

Adolf Hitler přednesl v berlínském Sportpalastu projev, v němž vyhrožoval Československu a jeho spojencům

29.září

v německém Mnichově se konala schůzka nejvyšších představitelů Británie, Francie, Německa a Itálie, kteří podepsali dohodu o odstoupení pohraničních oblastí českých zemí Německu, nikdo za Československo přizván k jednání nebyl

30.září

československá vláda vyslovila souhlas s mnichovským diktátem

postoupení **pohraničních území, tzv. Sudet**, Německu, což zapříčinila mnichovská dohoda, dochází k ohromnému exodu českého obyvatelstva z německých pohraničních území, což přináší i nemalé problémy ve školství

1.říjen

čs. vláda vyslovila souhlas s požadavky obsaženými v polském ultimátu, ve kterém Polsko požaduje odstoupení Těšínska Československem Polsku, doručeném předchozího dne

2.říjen

polská armáda začíná neoprávněně obsazovat Těšínsko, to pak po porážce Polska Německem připadá Říši

4.říjen

jmenována první vláda tzv. druhé republiky (opět v čele s Janem Syrovým)

5.říjen

po přijetí potupné mnichovské dohody naší zemí abdikuje poslední prvorepublikový prezident Edvard Beneš

7.říjen

na Slovensku byla ustanovena první autonomní vláda

9.říjen

Slovensko zakazuje činnost KSČ

20.říjen

čs. vláda vydala nařízení o zákazu činnosti KSČ v českých zemích

22.říjen

prezident Beneš opouští vlast a pravidelnou leteckou linkou odlétá do Velké Británie (do exilu, odtud povede boj za osvobození)

2.listopad

ve Vídni skončilo jednání o nové československo – maďarské hranici, tzv. Vídeňská arbitráž ukončila územní dělení Československa a rozhodla o odstoupení jižního Slovenska Maďarsku

5.listopad

Sudetendeutsche Partei byla oficiálně rozpuštěna a její členové vstoupili do NSDAP

9.listopad

předseda KSČ K. Gottwald odjel do Moskvy, kde zakládá zahraniční vedení KSČ

18.listopad

české nesocialistické strany a část strany národně socialistické se spojily a vytvořily Stranu národní jednoty

19.listopad

Národní shromáždění přijalo zákon o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi, název státu byl změněn na Česko – Slovensko

20.listopad

zástupci Československa a nacistického Německa podepsali protokol o podobě nové státní hranice mezi oběma zeměmi

německý říšský sněm přijal zákon o spojení bývalých československých pohraničních území, tzv. Sudet, s nacistickou třetí říší

30.listopad

prezidentem zvolen Emil Hácha

1.prosinec

jmenována druhá a také poslední vláda tzv. druhé republiky v čele s Rudolfem Beranem

11.prosinec

sociálně demokratická strana a část strany národně socialistické se spojily v nové uskupení, nazvané Národní strana práce

15.prosinec

Národní shromáždění schválilo zmocňovací zákon, který dával vládě pravomoc po dva roky nahrazovat zákony vládními nařízeními a měnit ústavu, což výrazně přispělo k omezení demokratických práv v republice

úplná demobilizace armády po přijetí „Mnichova“

27 leden

rozhodnutí československé vlády o propuštění Židů ze státní služby

2.únor

maďarská armáda vstupuje na československé území – na Podkarpatskou Rus

20.únor

vláda SSSR potvrdila prezidentu Benešovi své odhodlání dodržet spojenecké závazky, učiní-li tak i Francie

8.březen

Hitler informuje říšskou reprezentaci o tom, že naši vlast nejdéle do týdne obsadí z důvodu neutěšené situace v Praze v postojích Čechů k německé menšině

10.březen

čs. vláda se pokusila zklidnit situaci na Slovensku a omezit činnost sil, které ohrožovaly celistvost republiky, moc tam přebírá armáda, prezident Hácha sesazuje dosavadní slovenskou vládu a jmenuje nový kabinet v čele s Karolem Sidorem

13.březen

představitelé slovenských nacistů Jozef Tiso a F. Ďurčianský jednali v Berlíně s A. Hitlerem o vytvoření samostatného slovenského státu

14.březen

Slovenský sněm odhlasoval odtržení Slovenska a utvoření samostatného Slovenského státu s klerofašistickou orientací v čele s prezidentem Jozefem Tisem

Maďarsko předalo Československu ultimátum, kterým žádalo okamžité odstoupení Podkarpatské Rusi

prezident Emil Hácha odjel do Berlína na jednání s Adolfem Hitlerem ohledně další

situace u nás a přímých požadavků Německa

vypraven byl první Kindertransport s dvaceti židovskými dětmi poslanými prostřednictvím britského makléře Nicholase Wintona do bezpečí adopcí především anglických rodin

15.březen

německá okupace českých zemí, obsazení Čech a Moravy německým IV. A XVI.sbohem při operaci Marzwirbel

vojáci českého 8.pluku v Místku na severní Moravě kladou německým vojskům ozbrojený odpor

zahájena první masová zatýkácká akce, která byla zaměřena proti všem potenciálním odpůrcům Říše – akce Gitter

Podkarpatská Ukrajina vyhláší nezávislost na ČSR

16.březen

zřízení **Protektorátu Čechy a Morava** (slovo „protektorát“ lze do češtiny přeložit jako „území pod ochranou silnějšího“), Hitlerův zřizovací výnos byl neobyčejně ponižující a české země jím byly postaveny do silné závislosti na Německu

jmenování první protektorátní vlády v čele s premiérem Rudolfem Beranem, která však neměla možnost samostatného rozhodování a její pravomoce se vztahovaly jen k českému obyvatelstvu

maďarské jednotky okupují s německým souhlasem Podkarpatskou Ukrajinu, narážejí však na odpor čs. armády

18.březen

říšským protektorem jmenován Konstantin von Neurath, zástupcem se stal bývalý vlivný činitel SdP Karl Hermann Frank, karlovarský knihkupec německého původu

19.březen

německá vojenská přehlídka na pražském Václavském náměstí u příležitosti „Dne branné moci“

21.březen

položen základ jediné protektorátní politické strany Národního souručenství

26.březen

zavedení pravostranného silničního provozu

29.březen

šéf civilní správy Konrád Henlein vydává nařízení zakazující židovským obyvatelům volně nakládat majetkem

2.duben

nábor do Národního souručenství

5.duben

do Prahy přijíždí K. von Neurath

15.duben

v Protektorátu se formuje Gestapo po ukončení vojenské správy

18. - 20.duben

v USA vznikla Československá národní rada v Americe, která sdružovala tamější krajaňské organizace

27.duben

státní prezident jmenuje bývalého legionáře a generála Aloise Eliáše ministerským předsedou nově ustavené protektorátní vlády, generál Eliáš je později jako jediný premiér okupovaných zemí Německem popraven nacisty za svou významnou odbojovou činnost

30.duben

v polském Krakově je ustavena Zahraniční vojenská skupina československá v Polsku

5.květen

vojáci 1.československé jednotky zformované v Polsku přísahají v Krakově věrnost ČSR

Heydrichův rozkaz ke zřízení Gestapa

6.květen

převoz ostatků Karla Hynka Máchy z Litoměřic do Prahy, dochází k mohutné protiokupační a protinacistické demonstraci v Praze

Již na podzim roku 1938 je rozhodnuto o převozu ostatků Karla Hynka Máchy, básníka mladých, zamilovaných a v neposlední řadě také českých vlastenců, z Litoměřic do Prahy, aby tak nespočívaly v půdě Sudet. Kolem exhumace ostatků panuje dodnes mnoho tajemna. Co je však jasné, je to, že básníkovy ostatky byly z hrobu vyňaty narychlo, ve své podstatě těsně před zabráním území nacisty. Převezeny z Litoměřic do

Prahy jsou s velkou slávou a všemi oficialitami. Nejprve je rakev vystavena v Pantheonu Národního muzea. 7.května 1939 se pak koná v již protektorátní Praze na Vyšehradě druhý pohřeb básníka, jenž byl demonstrativně doprovázen desetitisícovým davem, vystavujícím svou účastí na pohřbu národní hrdost. Pohřeb se tak k nelibosti okupační moci změnil v první protiněmeckou demonstraci u nás. Z chórové kaple vyšehradského chrámu nesl rakev s básníkovými ostatky jako první vpředu básník František Halas, nad básníkovým hrobem pak promluvily významné osobnosti jako generál Rudolf Medek nebo básník Josef Hora.

5.červen

podplukovník Ludvík Svoboda ilegálně uniká poblíž Ostravy do Polska

8.červen

opatření říšského protektora K. von Neuratha na Kladně v souvislosti s vraždou německého strážmistra Wilhelma Kniestla

11.červen

L. Svoboda pověřen československým konzulátem v Krakově řízením československé vojenské jednotky

21.červen

výnos říšského protektora o zavedení Norimberských zákonů v českých zemích

30.červen

přidělení bývalého pracovního tábora v polských Malých Bronowicích československé jednotce v Polsku

v Protektorátu vzniká Národní odborová ústředna zaměstnanecká, která povinně spojuje téměř 700 odborových organizací a spolků

21.červenec

říšský protektor nařizuje zřízení Ústředny pro židovské vystěhování

25.červenec

první nařízení o zavedení všeobecné pracovní povinnosti pro muže ve věku od 16 do 25 let na území Protektorátu Čechy a Morava

2.srpen

odjezd posledního dětského transportu do Británie, dokončena záchrana 669 židovských dětí před jistým pozdějším holocaustem

14.srpen

vyhláška policejního ředitelství v Praze, kterou se zakazují Židům návštěvy veřejných podniků

18.srpen

počátek Akce T 4 (eutanazie postižených)

24.srpen

druhé nařízení o zavedení všeobecné pracovní povinnosti pro muže ve věku od 16 do 25 let na území Protektorátu Čechy a Morava

25.srpen

v Praze dochází k zatýkání členů odbojové organizace Zdeňka Schmoranze, spisovatele, dramatika a novináře, který kolem sebe v roce 1939 soustředil bývalé zpravodajské důstojníky II.oddělení Hlavního štábu, vytvořil zpravodajskou skupinu, jejíž úkolem byl sběr zpravodajských materiálů především o německé branné moci, informace byly přes Obranu národa předávány do Londýna, Z. Schmoranz byl 25.srpna 1939 zatčen gestapem a v Berlíně byl 13.listopadu 1941 odsouzen za odbojovou činnost k trestu smrti, 19.srpna 1942 je nacisty popraven

30.srpen

odjezd československé jednotky do výcvikového tábora Leszná u Baranovičů v tehdejšímu Polsku (dnes na území Běloruska, pozn. autora)

Z výčtu výše uvedených historických mezníků je více než patrná složitost situace tehdy žijících obyvatel našeho státu. To vše se projevilo v běžném životě a ve velké míře i na poli vzdělávání. Nyní tedy pojednám o samotných změnách ve školství školního roku 1938/39, využiji i vzpomínek tehdejších učitelů a žáků.

2.1 Počátek školního roku 1938/39

Ve středu 1.září začíná nový školní rok, první školní rok u nás, který bude poznamenán obrovskými změnami, počátkem perzekuce také v českém školství. Řada venkovských škol začíná tento školní rok v nově vymezených spádových oblastech, nově zvaných školní újezdy. Tato reorganizace vychází výnosem ze dne 9.června 1938 na základě dohody ministerstva školství a národní osvěty s ministerstvem financí, tedy na konci předchozího školního roku. V důsledku toho vydává výnos zemská školní rada

o tom, že musejí být rozpuštěny dosavadní místní školní rady, v následných volbách je třeba zvolit nové zástupce z řad učitelů škol, ale i občanů dotčených obcí a ustanovit v čele s předsedou nové újezdní místní školní rady.

Výroční zpráva státní reálky Jana Nerudy v Praze III za školní rok 1938 – 1939 uvádí: „Školní rok začal dnem 1.září 1938, kdy se konaly zkoušky opravné a dodatečné, jakož i přijímací, pokud nebyly předsevzaty před prázdninami. Zkoušky byly dokončeny dne 2.září, načež dne 3.září byl vykonán def. zápis všeho přijatého žactva. Dnem 5.září začalo normální vyučování.“¹⁰ Možná „normální“, ale pod tíhou všech přešlých událostí posledních let v Evropě, atmosféra v běžném, ale i školním životě houstla, doba a život v ní počínal být nejistým ... Výroční zpráva výše uvedené školy dále uvádí: „14.září bylo vzpomenuo důstojnou rozhlasovou vzpomínkou na poč. 4.hod. vyuč. prvního výročí smrti presidenta T. G. Masaryka. Po úvodním pietním proslovu ředitelově přednesl za vedení žáka VIIb tř. Mil. Ogouna žák. recit. sbor Smuteční znělku od Vít. Nezvala a Rozhovor se smrtí od Jar. Seiferta a prof. dr. Ant. Řeřábek některé výňatky z Čapkovy Cesty devíti hodin. Když pak ještě byl vyslechnut celostát. školský rozhlas, bylo žactvo puštěno domů.“¹¹ Co vedlo tehdejší aktéry této pietní události k výše citovanému výběru autorů? Že by „ticho před bouří“? Skutečně, další historické události „posunou“ naše tehdejší školství do dnů s nemalými problémy, do dnů smutných a těžkých ...

V rámci vyhlášení všeobecné mobilizace je řada školních budov koncem září postoupena k ubytování čsl. armádě, začíná se vyučovat v provizorních budovách, částech škol, střídavě. Složitá politická situace vrcholí přijetím potupné mnichovské dohody, jež má za následek odtržení částí pohraničních území našeho státu, tzv. Sudet s početnou německou menšinou, vytvoření nových hranic. Začíná druhý měsíc dramatického školního roku 1938/39. České obyvatelstvo se stěhuje do vnitrozemí, rodiče s dětmi školou povinnými. To přináší tehdejším školám mnohé obtíže. V pohraničí jsou české školy rušeny, popř. se stávají menšinovými. Vznikají školy německé. Děti ze zůstavších rodin v Sudetech jsou pod hrozbou perzekuce jejich rodičů

---

10 Kolektiv: Výroční zpráva státní reálky Jana Nerudy v Praze III za školní rok 1938 – 1939, Praha, B. Stýblo, 1938, s. 7.

11 Tamtéž, s. 7.

nuceny buď docházet do vzdálených míst, kde se vyučuje v českých školách nebo se velmi obtížně přizpůsobovat výuce v narychlo zřizovaných Sprachschule. Čeští učitelé jsou ze škol propouštěni, popř. jsou násilně vedeni k výuce pouze v němčině, ve vyšších ročnících však smějí vyučovat už jen němečtí učitelé. Na krátké období jsou povolovány české pětitřídní školy. Rodiny, které přicházejí do vnitrozemí, jsou pod obrovským tlakem s vlastním živobytím. Nástup jejich dětí do škol přináší také obtíže. K této situaci uvádí František Morkes ve své publikaci „Československé školy v letech 2.světové války“ následující: „Exodus mnoha dětí z odtrženého pohraničí do vnitrozemí, dětí chodících do různých škol, samozřejmě ovlivnil další průběh školního roku. Řada škol se musela vyrovnat s novou situací, kdy byla přinucena přerušit vyučování a dát učebny k dispozici pro dočasné ubytování uprchlíků. Další školy musely pro přeplněnost žáky realizovat ve výuce i zcela mimořádná a nestandardní opatření.“¹² Ve vnitrozemí vznikají mnohé dobročinné spolky, které pomáhají uprchlíkům. Také děti ze Sudet jsou do škol uvnitř okleštěné republiky přijímány s všestrannou pomocí. Pražská ZŠ Jižní uvádí 410 žáků v 10 třídách. A učitelé ze Sudet? Ve školní kronice ZŠ Bedřicha Hrozného v Lysé nad Labem se uvádí: „Vzhledem k situaci se ocitly stovky učitelů z obsazených území bez místa. Evakuace mnohých míst byla náhlá, mnozí byli nuceni zanechat na místě celý svůj majetek. Tak se stalo, že na naši školu byli přiděleni Josef Jiránek, býv. def. ředitel obecné a měšťanské školy ze Šilperku, okres Zábřeh a z Podmokel katecheta Bohuslav Hruškovský. Naproti tomu praktikantka Věra Drtinová byla od 1.1.1939 ustanovena uč. praktikantkou ve Stratově a zatímní odborná učitelka Daniela Navarová – Röschová, která na zdejší škole vyučovala od 1.9.1936, byla zproštěna školní služby.“¹³ To je ale jen počátek obměn učitelských sborů ...

V tomto školním roce jsou nařízením MŠaNO silně omezeny vycházky a školní výlety. Vycházky s naučným obsahem musejí být předem naplánované. Naopak jsou podporována pochodová cvičení s cílem otužování žactva a s orientací v přírodě, jsou zvláště pořádána pro chlapce i dívky, žactvo je cvičeno v četách.

---

12 Morkes, F.: Československé školy v letech 2.světové války. Praha, Pedagogické muzeum Jana Amose Komenského, 205, s. 7.

13 http://www.zsbhrozneho.cz/dok/almanach_ms.pdf, s. 12.

2.2 V okleštěné republice

Začíná nová organizace našeho státu, který se ocitá pod silným politickým a ve své podstatě i vojenským tlakem nejen Německa, ale i Maďarska a Polska. Slovensko nárokuje požadavky na svou samostatnost. Na konci listopadu jsou na základě výnosu ministerstva školství a národní osvěty vyňaty z rámů obrazy bývalých prezidentů a uloženy do příslušných úředních archivů, T. G. Masaryk mezi významné osobnosti. To ale jen na krátkou dobu ... 1.prosince se v rámci nové vlády stává ministrem školství a národní osvěty profesor UK JUDr. Jan Kapras. 1.pololetí školního roku 1938/39 je poznamenáno mimořádnými poměry ve státě zhoršeným prospěchem žactva, jak uvádí mnoho škol, kterým bylo doporučeno, aby při klasifikaci byly brány v zřetel příčiny. V únoru už ve všech školních místnostech nahradil obraz prezidenta Edvarda Beneše střední státní znak, na počátku března musí být nově v každé učebně na čelném místě zavěšen kříž s ukřížovaným Kristem. 7.března bylo připomenuto 89.výročí narození T. G. Masaryka.

2.3 Jaro 1939

V polovině jara vyhlašuje Slovensko svou samostatnost, od této chvíle se školství české a slovenské vyvíjí zcela odlišným způsobem. Slovensko nastupuje pod vedením Jozefa Tisa šestiletou fašistickou cestu. Řada demokraticky smýšlejících Slováků přesídluje do Čech. Podkarpatská Rus se dostává do područí fašistického Maďarska, po válce toto území připadne Sovětskému svazu, dnes patří Ukrajině. Problémy ve Slezsku má stát s Polskem, ty budou ukončeny zakrátko vítězstvím Německa nad Polskem a Slezsko se stane součástí Říše. Hitler vyhlašuje nad Čechy a Moravou, smutným zůstatkem bývalého v rámci tehdejší Evropy silného a v podstatě jediného demokratického státu, „ochranu“ Německa a 16.března je vyhlášen **Protektorát Čechy a Morava**. Okupace začíná ... K dni předchozímu, samotnému obsazení naší země, uvádějí autoři knihy „Praha ve stínu hákového kříže“ následující: „V ranních hodinách 15.března 1939 panovalo mimořádně nevlídné počasí. Teploměr ukazoval 0 stupňů C.“¹⁴ a dále: „V půl šesté ráno 15.března 1939 ohlásil pražský

---

14 Uhlíř, J. B. - Kaplan, J.: Praha ve stínu hákového kříže. Praha, Ottovo nakladatelství, s. r. o., 2005, s. 14.

rozhlas nařízení hlavního štábu ministerstva národní obrany, které informovalo všechna posádková velitelství o tom, že německé vojsko zahájí o šesté hodině ranní obsazování republiky a že jakýkoli pokus o odpor bude potlačen se vší brutalitou. Následná výzva obyvatelstvu žádala bezpodmínečné zachování naprostého klidu. Ve chvílích, kdy rozespalí obyvatelé hlavního města naslouchali těmto hlášením ...¹⁵ Jaká byla atmosféra toho dne v učitelských a profesorských sborech, co probíhalo ve školních řadách jednotlivých tříd? České a moravské školy zažívají od počátku šok. Řada škol je okamžitě zrušena a postoupena ubytování německému vojsku, v některých školách se vojáci ubytovávají jen dočasně. K takovým školám patřila již zmíněná škola Bedřicha Hrozného v Lysé nad Labem, v kronice se na toto pamatuje: „Motorizované části německé armády dojely do Lysé nad Labem dne 15.března přibližně o 9.hodině dopolední. Byly ubytovány ve staré školní budově. V budově Masarykovy školy obsadila německá armáda jen 5 učeben. Němečtí vojáci se zdrželi ve městě až do 22.dubna. Po jejich odchodu musely být učebny vymyty a vydezinfikovány, neboť vojáci v učebnách močili do rohů. Některý inventář byl poškozen a tak musel být opraven. Opravy platila obec, které byl pobyt německé armády tehdy ještě refundován.“¹⁶ V mnoha pražských školách s organizací střídavého polodenního vyučování. Již v první polovině roku 1939 je uzavřeno na území Protektorátu 32 obecných a měšťanských škol. Je zahájeno podrobné posuzování všech učebnic, které jsou tvrdě cenzurovány. Ze škol jsou již s počátkem zřízení Protektorátu propuštěni všichni židovští zaměstnanci, učitelé, ale i ředitelé škol jsou nahrazováni Němci. 18.března je nařízeno provést revizi žákovských knihoven, nevhodné knihy byly převedeny do knihoven učitelských. 5.dubna je veškerou školní mládeží všech pražských škol slavnostně uvítán říšský protektor K. von Neurath, budovy škol vyzdobeny státními a říšskými vlajkami. Školám bylo nařízeno, aby bylo dbáno na vedení mládeže k úctě k Vůdci, německému národu a k loajálnosti k Říši. Řada učitelů, ale i žáků, pod hrozbami a z důvodu strachu, podlehl. Někteří se však vzepřeli, ale o tom v následujícím pojednání. 20.dubna je ve školách Protektorátu prázdné, jsou oslavovány 50.narozeniny Vůdce, školy opatřeny opět vlajkami. Pro zamyšlení bych

---

15 Uhlíř, J. B. - Kaplan, J.: Praha ve stínu hákového kříže. Praha, Ottovo nakladatelství, s. r. o., 2005, s. 13.

16 http://www.zsbhrozneho.cz/dok/almanach_ms.pdf, s. 13.

nyní uvedl alespoň výčet témat písemných zkoušek z jazyka českého na již výše zmíněné státní reálce Jana Nerudy v Praze III (zkoušky dospělosti se konaly ve třech dnech druhé poloviny měsíce dubna): „Jar. Vrchlický, Hlasy v poušti. Naší řeči (Rozbor.), A. Klášterský, Poli a lesy. Pluh. (Úvaha.), Jest svět opravdu veliký? (Vývoj prostředků dopravních a dorozumívacích.), Arne Novák, Duch české literatury. (Čs. vlastivěda – Písemnictví: výkl. podle příkladů z liter. historie.), Prostředky moderní propagace. (Dobrá věc sama sebe chválí? Pojednání.), Fotografie a její význam. (Pojednání.)“¹⁷ Ke Klášterskému profesori češtiny tehdy vybrali následující čtyřverší: „Když zakalila duši tvoji rez vášně nebo viny tíž, jen vleklou prací, v tuhém boji ji ozáříš a očistíš.“¹⁸ A k Novákovi pak: „Domov a svět, Čechy a Evropa, sebezáchovná věrnost kořenů k domácí půdě a píseň touhy po nejvyšších stacích šumící v koruně, - jsou, byly a jistě zůstanou hlavními tématy v české literatuře. Nemůže ani jinak býti u národa, jež dějinný osud posunul na samou křižovatku kultur v střední Evropě.“¹⁹ 19.května jsou podrobeny podle nařízení okupantů revizi učitelské knihovny, závadné knihy dle směrnic vyřazeny. Ke školním knihovnám celkově bych rád uvedl historickou vzpomínku, která je zapsána v kronice obce Těchobuz: „Nastala čistka v žákovských a učitelských knihovnách. Od okresních úřadů docházely seznamy knih, které musely býti z knihoven vyřazeny. Vyřazené knihy, mapy, globusy, byly odesílány okresnímu úřadu v Pelhřimově, který je pak hromadně odvážel do řečické papírny ke zničení. Abychom zachránili co nejvíce knih, listovali jsme jednu knihu za druhou, pročítali a místa, kde se jednalo o Československé republice, jsme tuší začernovali. U této práce sedali jsme v nočních hodinách, aby revize byla ve stanovenou dobu provedena. Pochopitelně, že nemohla být provedena úplně, a proto, když se proslýchalo, že někteří učitelé byli již také suspendováni za nepřesně provedenou revizi knihoven, vyřadili a zapečetili jsme téměř všechny knihy, vydané a zakoupené za republiky s tím vědomím, že po válce se dají knihy opět koupit. Některé, se kterými jsme se nemohli rozloučiti, uschoval jsem ve svém bytě. Po Heydrichově smrti, kdy se nacistická smečka nejvíce rozzuřila, zakopal jsem je se svými knihami a i knihami z obecní

---

17 Kolektiv: Výroční zpráva státní reálky Jana Nerudy v Praze III za školní rok 1938 – 1939, Praha, B. Stýblo, 1938, s. 10 – 11.

18 Tamtéž, s. 10.

19 Tamtéž, s. 11.

knihovny. Bohužel, po válce jsem je vykopal ze země již zetlelé a tak úplně zničené. Česká razítka musela být začerněna tuší a otištěna razítka německo – česká. Ve všech knihách, kde bylo vytištěno „Státní nakladatelství“ jako vydavatel, muselo být slovo „Státní“ začerněno a nadepsáno „Školní“. Učitel, který knihu prohlížel, musel na titulním listě napsat „Přehlédnuto“, datum a podpis.“²⁰ Německá důkladnost přichází, bohužel později i v popravách českých vlastenců. „23.června, před ukončením školního roku, byla uspořádána schůzka pražské školní mládeže s primátorem JUDr. Klapkou na ostrově Štvanice, na hřiště přišli žáci s učiteli v počtu asi 700, zasedli ke stolům bohatě opatřeným šálky kakaa, koláči a cukrovím, pan primátor promluvil srdečně k dětem, obešel stoly, koncertovala hudba“²¹, tolik k závěru školního roku 1938/1939 ve školní kronice pražské ZŠ Kladská 1 na Vinohradech. Propaganda „pracovala“ ... Připravovány jsou pro nový školní rok i rozsáhlé systémové změny základního a středního školství. Během prázdnin, v červenci, je vydán zákaz vyučování Židů na německých středních školách.

2.4 V červnu dočasně zastaveno vyučování na českých školách v Kladně

...

„V noci ze 7. na 8.červen 1939 tekla v Kladně krev a město trpělo. Tentokrát dva studenti strojní průmyslové školy v Kladně Jan Smudek a František Petr zastřelili jednoho z okupantů, německého policistu Wilhelma Kniestla. Následující represálie řídil sám K. H. Frank. Bylo zatčeno 42 členů městského zastupitelstva, 14 členů profesorského sboru a 48 žáků průmyslové školy, městu uložena pokuta 50 tisíc říšských marek a na Kladensku byl vyhlášen výjimečný stav.“²² Tak uvádí kronika Kladna. Smudek patřil k mladé generaci odchované v prvorepublikovém duchu, takže byl členem Sokola a junáckého oddílu, v jehož rámci roku 1939 přísahal, že se aktivně zapojí do odboje. Domažličtí junáci, ke kterým Jan patřil, protože zde původně žil, si vytkli za cíl opatřování zbraní. Nyní již po přestěhování studuje strojní průmyslovou školu v Kladně. Jednu zbraň se mu už podařilo získat, ukradl pistoli jednomu německému poddůstojníkovi na pražské taneční zábavě. O to se chtěl pokusit posléze

²⁰ <http://www.techobuz.cz/files/kronika/kronika-obce-techobuz.pdf>, s. 88.

²¹ http://www.kladska.cz/kronika/1938_1939.php

²² <http://www.mestokladno.cz/historie-kladna/d-1401489>

i v Kladně. V podvečer 7.června 1939 navštívil se svým kamarádem Františkem Petrem kino a poté se ozbrojeni vydali do jednoho z místních podniků s nevalnou pověstí, cítili zde příležitost ke krádeži další zbraně. Vystopovali si zde již podnapilého strážmistra pořádkové policie Wilhelma Kniestla a rozhodli se, že ho po opuštění lokálu při jeho cestě na ubikace přepadnou. Na rohu Váňovy a Hruškovy ulice se otočili a Smudek vyzval strážníka, aby zdvihl ruce. Co se dělo dále, není dosud přesně jasné, chlapci chtěli policistovi jen odejmout služební zbraň. Shodou všech náhod však Smudek strážmistra smrtelně zranil, zpanikařil a utekl, zbraň nechal na místě. Druhý den oba opustili Kladno a odjeli na prázdniny do Prahy. O represáliích, ke kterým pak došlo, jsem se již zmínil prostřednictvím citace z kladenské kroniky. Protektorátní policejní složky pátraly po pachatelích, což se jim nakonec úspěšně podařilo. Jan Smudek měl vždy ohromné štěstí a ze spárů pronásledovatele vždy uprchl. Jeho útky však zapříčinily další represálie na českém obyvatelstvu. František Petr byl dopaden a popraven pak 14.září 1940. Smudek je bezpečnostními orgány Protektorátu označen nebezpečným a násilným zločincem, na jeho dopadení byla vypsána i odměna v protektorátním tisku. Ten mezitím naváže spojení s odbojem a s jeho pomocí se dostává za protektorátní hranice. Jeho cílem je Velká Británie, kde pod falešnou identitou je jako Karel Doubek přiřazen nejprve k pěchotě, pak se ale dostává k letectvu. Z důvodu pronásledování na protektorátním území se nemohl účastnit operačních letů na okupované území, proto je na jaře 1944 přidělen k československé letce 68.noční stíhací peruti Royal Air Force, po devět měsíců létal se známým zkušebním pilotem Jaroslavem Taudym, nakonec pracuje v československém Inspektorátu. Po válce se vrací do Československa, po únoru 1948 je zde však zase nepřítelem, a tak šťastně opět vlast opouští. Po sametové revoluci se do svobodného Československa navrácí a téměř zapomenut v roce 1999 na Domažlicku umírá.

Jan Smudek tak započal studentský odboj ...

2.5 Nicholas Winton zachraňuje 669 židovských dětí ...

Na světě dnes žije okolo 6000 lidí, kteří vděčí za svůj život Nicholasi Wintonovi, jde o potomky dětí, které sir Nicholas v roce 1939 zachránil z nacisty okupovaného Československa. Co přivedlo tehdy mladého anglického makléře k tak

ohromnému, lidsky nepřekonatelnému činu? Dobrá vůle? Předtucha? Šlo o děti židovské a k plánům nacistů náležela hrůzná myšlenka vyhladit židovský národ, který byl dle Norimberských zákonů považován za méněcennou rasu. Této myšlence nacisté dostáli ... N. Winton „pracoval“ ve velmi obtížných podmínkách na záchraně „svých“ dětí dle svého životního hesla: „Není-li to nemožné, musí existovat způsob, jak to udělat.“ Jak ale tehdy vše bylo? Na počátku byl dopis datovaný 22.prosincem 1938, který Nicholasi odesílá přítel Martin Blake, učitel z Westminster School a zároveň dobrovolník při záchraně převážně židovských dětí před nacistickou perzekucí z Německa a Rakouska. Píše se v něm o nutnosti záchrany přibližně 600 židovských dětí z okleštěného a zanedlouho okupovaného Československa, tyto děti se tedy nacházejí v bezprostředním nebezpečí. Na celou událost se záchranou dětí a na život svého otce vzpomíná jeho dcera Barbara Wintonová v nově vydané knize „Není-li to nemožné ... Život sira Nicholase Wintona“: „Přibližně v době odeslání dopisu přišel osudový okamžik, kdy mu Martin zavolal. Plánovali s Nickym na Vánoce lyžařský zájezd do Švýcarska, měl to vlastně být výlet žáků Westminster School s Martinem jako vedoucím a Nicky se měl účastnit jako dospělý doprovod. Už to v dřívějších letech několikrát absolvovali a vždy si to moc užili. Když mu tedy Martin po telefonu oznámil, že nikam nepojede, že se místo Švýcarska vydal do Prahy a on že by měl přijet za ním podívat se, co tu dělá. Nickyho to zaujalo. Již předem oznámil, že si bere čtrnáct dní dovolené, měl smysl pro dobrodružství, a když jej blízký přítel takto povolal, neváhal a změnil cíl prázdninového pobytu.“²³ Dorazil do Prahy na Silvestra a zamířil přímo na Václavské náměstí do Grand Hotelu Šroubek, kde se ubytoval Martin. Nicholas nemá ani čas obdivovat krásy Prahy, je záhy po příjezdu Martinem uveden do kanceláře British Committee for Refugees from Czechoslovakia ve Voršilské ulici 2 a rychle je seznámen s politickou situací u nás a s problematikou uprchlíků. Je zde představen podivuhodné ženě Doreen Warrinerové, asistentce na University College London, kde vyučuje ekonomii. V této době se chystá odjet ukončit svůj studijní pobyt v USA. Zná však Československo, má ráda lidi, kteří zde žijí, a tak vymění tuto cestu za naši zemi, kam přijíždí v říjnu 1938 „pomáhat“. Pracuje v rámci Britského výboru pro uprchlíky z Československa s emigrací velmi ohrožených osob nacismem od nás přes Polsko do

---

23 Wintonová, B.: Není-li to nemožné. Praha, ARGO, 2014, s. 33.

Británie. Vzápětí, v rychlém sledu událostí vypjaté doby, pomáhá Nicky v kanceláři tzv. „Kinderkomise“, která je financována ze zdrojů londýnského starosty, jež pomáhá zoufalým matkám vyplácením směšně nízkých peněžních částek, aby mohly svým rodinám nakoupit alespoň něco k jídlu. I tam přicházely matky, prosící pod tíhou situace úpěnlivě o to, aby mohly své děti poslat do bezpečí Británie, kde je stále ještě relativní klid a mír. Tato organizace to však nemůže udělat. Nicholas je svědkem srdceryvných scén, kdy se rodiče snaží zachránit alespoň své děti, tuší již po událostech v Německu bezprostřední ohrožení na životě. Množství lidského utrpení a neštěstí, kterému je Nicky vystaven, dává uzrát ohromné myšlenky pomoci děti „propašovat“ z Československa do Británie. Situace začíná být velmi obtížná, zvláště po zřízení Protektorátu, byrokracie bují, Gestapo slídí ... Nicholas hledá vhodné britské rodiny, kam by bylo možné adopcí židovské děti umístit. Podaří se mu s ohromným vypětím sil vypravit několik tzv. „Kindertransportů“ a do začátku války opravdu „vyvézt“ 669 ohrožených dětí, a tak je zachránit před jistým pozdějším násilným odvozem do ghetta v Terezíně a posléze k vyhlazení v polské Osvětimi. Zachráněné děti se ocitají daleko od svých rodičů, obklopeni jazykem, kterému nerozumí, z jejich vzpomínek je však patrné, že láskou svých adoptivních rodičů strasti brzy překonávají. Rodiče zachráněných dětí holocaustu podlehli. To, že za mučivých dilemat své děti zachránili pro ně určitě bylo to nejkrásnější. Nicholas Winton je dnes starý pán, za války dále pracoval v boji za demokracii, po válce až do vysokého věku „pomáhal“. Byl poctěn vysokými vyznamenáními České republiky, britská královna ho jmenovala sirem. On však zůstal skromný a šťastný z toho, že mohl pomáhat. Dodnes vzbuzuje v lidech celého světa chuť a odhodlání pomoci. „Jeho“ děti se s ním dojemně dosud stýkají. Jeho příběh byl dokumentárně, filmově i knižně zpracován. Základní škola v Kunžaku nese od roku 2001 jeho jméno, je po něm pojmenována i planetka, která byla objevena pracovníky hvězdárny z jihočeské Kletí. Na pražském Wilsonově nádraží stojí dojemný pomníček sira Wintona s dětmi, které právě opouštějí navždy své rodiče, na krku jednomu z nich visí „cedulka“, vedle jeho nohou stojí kufřík, celý jeho pozdější život vzpomínek. Právě z tohoto nádraží byly záchranné vlaky vypravovány na svou cestu na pobřeží, po překonání průlivu La Manche dojely děti s očekáváním i pláčem na londýnské Liverpoolské nádraží, i tam stojí symbolický pomíček. Siru Wintonovi jsou

právem prokazovány veliké pocty, jeho děti se setkávají ... a on, když se nedávno chystal s přítelem Richardem do opery a padla otázka, zda si mají brát večerní oblek, ucedil: „Můj jediný večerní oblek je poslední dobou pyžamo.“²⁴ Zůstal svým, skromným a slušným člověkem. Co pro něho ale bylo při záchraně dětí nejtěžší, bylo vypravení posledního transportu. Jak toto vzpomíná jeho dcera Barbara v již výše zmiňované knize: „Devátý transport měl být dosud největší, připraveno k odjezdu 1.září bylo 250 dětí. Avšak vývoj událostí, jež Nicky a jeho kolegové dávno s obavami očekávali, se jim postavil do cesty. Transport byl zrušen jen několik hodin před plánovaným odjezdem, jelikož Německo toho osudového dne vtrhlo do Polska a hranice byly uzavřeny. Dva dny nato vyhlásila Velká Británie Německu válku. Pro Nickyho a jeho tým to byla krutá rána. Má se za to, že téměř všechny děti, jež měly 1.září odjet, skončily v koncentračních táborech. Judith Kellerová se zachránila v jednom z červencových vlaků. Bylo jí šest let a po padesáti letech se sešla s Nickym v jeho druhém vysílání pořadu *Takový je život!*. Řekli jí o něm její nevlastní rodiče poté, co v televizi viděli první pořad a uvědomili si, že patří mezi děti, po nichž autoři pátrají. Vlakem chystaným na 1.září za ní měl přijet její devítiletý bratr Zoltán. Ani on, ani rodiče válku nepřežili. Podobně zničující zkušenost měli i další.“²⁵ Sir Nicholas Winton inspiruje dobrem, narodil se v Londýně 19.května 1909, oslavil tedy již úctyhodné 105.narozeniny ...

2.6 Aktion T 4 aneb „smrt z milosti“

Jde o tajný program nacistů pod tajemným názvem T 4, jehož cílem bylo vyvražďování postižených v Německu a na jím kontrolovaných územích, nevyjímaje tedy i naše dřívější území, po mnichovském diktátu tedy již říšskou župu Sudety a také samotný Protektorát. Název T 4 skrývá adresu jednoho z domů berlínské ulice Tiergartenstraße 4, v němž sídlili hlavní aktéři zodpovědní za realizaci celé této zruďné akce. Vedením této akce byli samotným Hitlerem pověřeni Karel Brandt, který byl jeho osobním lékařem a Philipp Bouhler, šéf jeho kanceláře. Celá akce byla ideologicky založena na nacistické nauce „Rassenhygiene“. Systematické vyvražďování postižených v rámci této akce započalo v roce 1939 a oficiálně ukončeno bylo v roce 1941, dále ale

²⁴ Wintonová, B.: *Není-li to nemožné*. Praha, ARGO, 2014, s. 280.

²⁵ Tamtéž, s. 57 – 58.

k vyvražďování skrytě docházelo. Za celou dobu války bylo povražděno na 250 tisíc postižených. Z našeho území bylo zřejmě zavražděno přes 1000 postižených, údaje jsou však pro utajení této akce nejasné.

Celá akce započala vydáním přísně tajného výnosu Říšského ministerstva vnitřní věci dne 18. srpna 1939, dle kterého měly všechny porodní asistentky a vedoucí lékaři porodnic hlásit Říšskému výboru k vědeckému podchycení těžkých geneticky a dědičně podmíněných onemocnění všechny nově narozené postižené nebo znetvořené děti, týkalo se i dětí do 3 let, v průběhu války se věková hranice posunula až k 17 letům. Pro výše zmíněné účely byl vytvořen jednotný formulář, který byl postupován lékařskému týmu, který rozhodoval o případné eutanazii postižených dětí. Děti byly usmrcovány ve speciálních dětských zařízeních. V těchto zařízeních pravděpodobně zahynulo na 5000 dětí a mladistvých. Postižené děti byly také zneužívány k vědeckým účelům, zkoumáno na nich bylo preventivní očkování na tuberkulózu a byly také podrobovány k výzkumu mozku. Samotné usmrcení postižených dětí bylo doprovázeno nesmírným utrpením. Děti určené k usmrcení dostaly ráno a večer po 0,5 g luminalu, děti starší 10-ti let pak ještě další dávku v poledne. Šlo o tabletu na spaní ve smrtelné dávce, dětem byl prášek přidáván do jídla k potlačení jeho hořké chuti. Pokud již dítě z důvodu značné ospalosti tabletu nedokázalo spolknout, dostalo lék formou klystýru. Děti se po opakovaném užití výše uvedených dávek luminalu ocitaly v trvalém bezvědomí, povrchně dýchaly, po dvou až pěti dnech se u nich rozvinul zápal plic, jeho průběh byl zaznamenáván do chorobopisu z důvodu utajení pravé příčiny úmrtí. Po úmrtí byla prováděna pitva, která nejčastěji potvrdila jako příčinu úmrtí lobární pneumonii a tracheobronchitidu. Vraždění byli i dospělí postižení neschopní práce, a to především v plynových komorách.

3. srpna 1941 münsterský biskup Clemens August von Galen veřejně při kázání ve své katedrále odsoudil tento vyhlazovací program, který se dle jeho názoru přiči všem lidským i Božím zákonům. Reakce na jeho sugestivní slova byla tak obrovská, že sám Adolf Hitler veřejně 18. srpna téhož roku vyhlásil ukončení této akce. Jak už jsem ale psal, usmrcování dále pokračovalo do samotného konce války, i když už ne systematicky.

Nucená eutanázie se tedy nevyhnula ani českým ústavům pro choromyslné. V Protektorátu došlo z důvodu tíživých a především nejistých životních podmínek k prudkému nárůstu neuróz a psychóz u obyvatelstva. Psychiatrické kliniky se nacházely v pražských Bohnicích, dále v Kosmonosích u Mladé Boleslavi, tento ústav byl převeden pod německou správu a stal se sběrným střediskem pro pacienty ze středu Protektorátu a v Horních Beřkovicích, léčebna v Dobřanech se po Mnichově nacházela již v říšské župě Sudety, v ní v době války došlo k mnoha dosud nevyjasněným úmrtím pacientů, stejně na tom byly i tehdejší největší státní ústavy v Opavě a ve Šternberku na Moravě. Dětský ústav pro duševně postižené se nacházel v Opařanech u Tábora. Některé ústavy byly zabrány pro potřeby německého vojska. Zvláštní skupinou byli židovští pacienti, pro které byla zřizována židovská oddělení jako separace od německých protektorátních a českých pacientů. Tito postižení byli odváženi do Terezína, kde byli umístěni do bývalého vojenského skladu Kavalírka, kde buď umírali z důvodu odnímání stravy a tekutin, také z důvodu týrání zimou nebo byli hromadně odváženi k usmrcení v plynových komorách v Polsku. Z Terezína odjel 20.března 1944 také pověstný transport DX s psychiatrickými pacienty, v memoárové literatuře je na něj vzpomínáno jako na transport ve své podstatě nejubožejší a zcela nelidský.

Hrůzná akce, která o život připravila mnoho nevinných a především bezbranných lidí proklamací vykoupením pro těžce trpící osoby i jejich příbuzné, je i dodnes méně známou. Co je na ní nejsmutnější, je fakt, že se pod smrt postižených podepisovali lékaři se složenou lékařskou přísahou, jen někteří protestovali ...

3. Školní rok 1939/40 aneb „těžké chvíle tehdejších vysokoškoláků - hrdinů“

Významné historické mezníky, kterými bylo ovlivňováno tehdejší školství, učitelstvo, rodičovská veřejnost, ale i běžné žactvo:

1.září

napadení Polska Německem po předstíraném útoku Poláků na německou rozhlasovou stanici v Gliwicích (dnes v Polsku, pozn. autora), což byla obyčejná, předem připravená, provokace Němců v rámci operace Himmler, začíná **2.světová válka**, nejhrůznější v dějinách

zatýkání v Protektorátu Čechy a Morava při německé operaci Albrecht I., v Čechách zatčeno 1247 osob

z důvodu zahájení 2.světové války již z Prahy do Británie neodjel dětský transport s 250 židovskými dětmi, tyto děti ve většině případech v dalších letech války zahynou v koncentračních táborech

3.září

dekret polského prezidenta o vytvoření Československé vojenské jednotky v Polsku, velitelem jmenován armádní generál Lev Prchala

7.září

protektorátní vláda schvaluje stanovisko Úřadu říšského protektora ohledně vyvěšování vlajek a hraní hymen, české symboly postupem času stále více zneuct'ovány

8.září

britská BBC začíná s pravidelnými denními relacemi v českém jazyce

11.září

evakuace tábora v Leszné, přesun Československé vojenské jednotky dále na východ

13.září

ubytování československé jednotky u Tarnopole (Ukrajina, pozn. autora), účast na protiletadlové obraně

17.září

přechod Československé vojenské jednotky na sovětskou stranu v oblasti mezi Polskem a Ukrajinou

nové protektorátní nařízení ohledně tisku, vymezení poslání, snaha o ideologizaci

18.září

protektorátní vláda stvrzuje rozhodnutí Syrového vlády z října 1938 – 28.říjen nebude nadále považován za náš státní svátek

19.září

189 mužů ze skupiny Českých legionářů pod vedením podplukovníka Svobody přechází k sovětským vojskům

22.září

čs. jednotka je umístěna v Kamenci Podolském (Ukrajina, pozn. autora), přejmenována na Východní skupina čs. armády

29.září

ustavení první čs. jednotky v Agde ve Francii, šlo o I.pěší prapor, který se stal základem nové zahraniční armády na Západě, která bojovala za obnovení svobody naší vlasti

1.říjen

na celém území Protektorátu zavedeno přidělové hospodářství na potraviny a pohonné hmoty

K přidělovému hospodářství v Protektorátu uvedu pro představu bližší informace, abychom si mohli udělat obrázek, jak s obtížemi tehdy žila běžná rodina s dětmi. Již vícekrát zmíněná autorka Marie Michlová k přidělovému hospodářství uvádí: „Obyvatelé protektorátu akutním hladem netrpěli, nějaké potraviny se vždy daly sehnat, i když ceny byly vysoké a nabídka mizerná. Problémy začaly hned po okupaci, kdy Němci díky umělému – a pro ně výhodnému – kurzu nakupovali potraviny, které v Říši již byly těžko dostupné, mimořádně populární byly například šlehačkové dorty a uzeniny. Lidé, ještě pamatující první světovou válku, se snažili vytvořit zásoby, takže nakupovali v zadním vchodu prodejen, zatímco Němci stáli frontu v hlavním vchodu. Takový nápor na obchody měl jediný důsledek – nedostatek potravin, který se projevil už v červenci 1939. V říjnu téhož roku bylo nutné zavést odběrní, tzv. potravinové lístky, jež měly přísně omezit odběr másla, jedlých tuků, cukru, masa a masných výrobků, mléka, kávy a kávových náhražek, čaje, mouky, chleba a jiného pečiva. Němci měli podle lístkového systému nárok na více potravin (a navíc lepší kvality) než ostatní. Češi byli rozděleni na obyčejné spotřebitele, těžce pracující a velmi těžce pracující,

těhotné ženy, šestinedělky a děti do deseti let. „Běžný spotřebitel“ měl týdně nárok na 2900 g chleba (nebo 1200 g chleba a 900 g mouky), půl kila masa nebo masných výrobků, 210 g jedlých tuků a denně čtvrt litru mléka. Tyto hodnoty se časem snižovaly a úměrně tomu rostly ceny na černém trhu, které v některých případech stouply až o dva tisíce procent!²⁶ Čeští dělníci byli ve výživě, ale třeba i v přidělech cigaret, zvýhodňováni. M. Michlová dále uvádí: „Potravinové lístky vydávaly obecní a okresní úřady, obchodníkům se lístky odevzdávaly čtyři týdny před plánovaným odběrem. Pokud někomu byly lístky odcizeny nebo je ztratil, musela se krádež či ztráta hlásit a prokázat.“²⁷ Velmi těžko dostupné v Protektorátu bylo ovoce, a tak lidé sbírali lesní plody. K nedostatkovým patřila i zelenina. Byl vydán zákaz prodávat kávu, kakao a čokoládu. Lidé začali nedostatkové zboží nahrazovat – cukr cukrínem, čaj odvarem z jehličí ... Z venkova byly do měst tajně dováženy zemědělské produkty – vejce, sádlo. Na železničních nádražích však probíhaly kontroly, toto konání bylo v případě odhalení trestáno. Doma v městských domácnostech byli chováni jateční králíci. Bujel také černý trh. Vše mělo za následek pozdější podvýživu dětí, zvýšenou nemocnost, úmrtnost. Nedostatek a vysoká cena pohonných hmot měly za následek to, že se jezdilo místo na benzín na dřevoplyn, který se vozil na střeších v balónech. Používání osobních automobilů bylo nakonec zakázáno. V Praze například některé tramvaje nahrazovaly nákladní auta.

2.říjen

čs. vyslanec ve Francii Š. Osuský a francouzský ministerský předseda Edouard Daladier podepsali dohodu o vytvoření čkoslovenského vojska ve Francii

6.říjen

v platnost vstupuje vládní nařízení ustanovující protektorátní symboliku – znak, vlajka

18.říjen

z Ostravy vypraven první transport v historii holocaustu se židovskými obyvateli v rámci akce Nisko, šlo o Židy z Brna, Vídně i z Horního Slezska zatčené gestapem, kterým bylo dáno za úkol na náklady židovské obce vybudovat v jižním Slezsku koncentrační tábor, většina těchto osob podlehlá nakonec holocaustu

28.říjen

---

26 Michlová, M., 81.

27 Tamtéž, s. 82.

masové demonstrace v Praze proti německé okupaci u příležitosti již zakázaného státního svátku vzniku Československé republiky, na křižovatce ulic Žitná a Ve Smečkách smrtelně postřelen medik Jan Opletal, student medicíny na Karlově univerzitě

6.listopad

Východní skupina čs. armády se přesouvá do města Jarmolince v SSSR (dnes Ukrajina, pozn. autora)

11.listopad

v pražské Všeobecné nemocnici na 1.chirurgické klinice prof. Arnolda Jiráska umírá Jan Opletal

15.listopad

pohřeb Jana Opletala v Praze, v ulicích demonstrace cca 5000 studentů

16.listopad

představitelé Protektorátu povoláni k Hitlerovi, je rozhodnuto rázně zakročit proti studentům a uzavřít VŠ na dobu 3 let (během okupace však již otevřeny nebudou)

17.listopad

české VŠ uzavřeny, vedoucí představitelé vyokoškoláků byli zatčeni a popraveni, stovky českých studentů byly zbity a odvečeny do koncentračních táborů

vláda Francouzské republiky uznala československý národní výbor za představitele československé emigrace

18.listopad

zatčení čeští studenti starší 20 let (1264 studentů) odvezeni do koncentračního tábora v německém Sachsenhausenu (nedaleko Berlína, pozn. autora)

vyhlášeno třídní stanné právo v obvodu velké Prahy a přilehlých okresech Praha – venkov, Kladno, Beroun, Hořovice

2.prosinec

mohutný sraz pražské NSDAP na Staroměstském náměstí v Praze u příležitosti jejího založení

15.prosinec

na území Protektorátu zaveden přidělový systém u textilu, šatů a obuvi

20.prosinec

vláda Velké Británie uznala Československý národní výbor za představitele československé emigrace

5.leden

Československý národní výbor vydal v Paříži manifest, jím se přihlásil mezi státy, bojující proti Německu, za svůj hlavní cíl vyhlásil obnovení nezávislého Československa

27.leden

v Praze zatčen Přemysl Šámal, představitel odbojové organizace Politické ústředí, kancléř prezidentů Masaryka, Beneše a krátce i Háchy, 27.ledna 1940 zatčen ve svém pražském bytě v Karmelitské ulici za své protinacistické postoje, prošel mnoha věznicemi a nakonec zemřel v berlínské věznici 9.března 1941

9.červenec

Československý národní výbor se rozhodl vytvořit na půdě Velké Británie tzv. prozatímní státní zřízení, představované úřadem prezidenta, vládou a Státní radou, prezidentem se stal Edvard Beneš, předsedou vlády lidovec Jan Šrámek, Státní rada měla působit jako „poradní orgán“ prezidenta (jejím předsedou se stal sociální demokrat Rudolf Bechyně)

12.červenec

ve Velké Británii byla vytvořena 310.čs. stíhací peruť – jednotka válečných letců, kteří pomáhali odrazit německé letecké útoky na Anglii

21.červenec

vláda Velké Británie uznala prozatímní československou vládu

3.srpen

vznikla 311.čs. bombardovací peruť

18.srpen

začala bitva o Anglii, útoky německého letectva pomáhali odrazit také českoslovenští letci

31.srpen

K. von Neurath a K. H. Frank předkládají A. Hitlerovi návrhy na způsob likvidace českého národa, šlo o tzv. Konečné řešení české otázky, v germanizaci české a moravské oblasti viděli nacisté jedinou možnost trvalé stability v tzv. srdci Říše.

Rozhodující hledisko pro poněmčení spatřovali nacisté v rasové příbuznosti, česká krev byla nejenom protektorátními zákony chráněna před míšením se Židy, v žádostech o osobní průkazy museli protektorátní příslušníci uvádět i rodokmeny předků. K hlavním a extrémním tvůrcům poněmčení české a moravské oblasti patřil R. Heydrich. Obsazení zbytku bývalého Československa a zřízení Protektorátu Čechy a Morava bylo obratem v nacistické politice, na rozdíl od Rakouska i Sudet nacisté připojují k Třetí říši území s menšinovým německým obyvatelstvem, statistika z března roku 1940 uvádí k počtu obyvatel Protektorátu údaj 7, 25 mil. Čechů a 189 000 Němců. Germanizace měla probíhat cestou podpory Němců žijících na území Protektorátu, v případě germanizace Protektorátu nemělo být hospodářské vykořisťování území, ale na základě agrární politiky NSDAP scelení obyvatelstva prostřednictvím rolnictva. Nacisté měli cíl osídlit český prostor co nejvíce Němci, „neponěmčitelné“ české obyvatelstvo mělo být vysídleno na práci ve „Staré říši“. Prováděn byl podrobný rasový průzkum Čechů a Moravanů dokonce i s rentgenovým snímkováním pod záminkou prevence tuberkulózy u mládeže. Ukázalo se, že cca polovina českého národa je „nordické krve“, v mnoha případech šlo tedy o obyvatele „rasově hodnotné“. Po nástupu R. Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora se germanizace u nás konkretizovala. Heydrichovy představy zněly: 1.poněmčení a zrovnoprávnění s Němci „dobře smýšlejících Čechů dobré rasy“, 2.poněmčení a také zrovnoprávnění s Němci „dobře smýšlejících Čechů špatné rasy“ (problém byl v tom, jak zajistit, aby tito obyvatelé Protektorátu neměli potomky), 3.“špatně smýšlející Češi dobré rasy“ - pokus o poněmčení, v případě neúspěchu je vyvraždit, 4.“špatně smýšlející Češi špatné rasy“ - poklidnou cestou je přesídlit zřejmě na sever Sibíře, na pobřeží Severního ledového oceánu, aby zde zastávali „výsostné postavení mezi tamními národy“. Tyto kroky byly zruďné a nacistům se je bohudík nepodařilo uskutečnit také vzhledem k národní hrdosti tehdejších obyvatel Protektorátu (odboj, sabotáže). Ani přesuny obyvatelstva a vyvlastňování nenapomohly cíle okupantů poněmčit náš prostor splnit.

Výše uvedené historické mezníky vypovídají o prvních velkých „krocích“ Čechů a Moravanů v boji proti nacismu. I odboj učitelstva „žije“, přináší plody z nebezpečných úkolů, ale také mnoho obětí v řadách učitelů a statečných žen – učitelek, ale o tom až dále.

3.1 Co přináší „nového“ školní rok 1939/40?

V některých částech Protektorátu došlo o prázdninách k výskytu dětské obrny, šlo o epidemii, při které došlo k zavlečení obrny i do Prahy, a tak zde byl počátek školního roku posunut na 8.října. Dětská obrna postihuje později i žactvo mladoboleslavského okresu, kde je zastaveno vyučování od 13.září do 2.října, například měšťanská škola chlapecká v Lysé nad Labem byla uzavřena až do 8.října. Školní rok byl ale v tomto městě zahájen zprvu běžně, a to 1.září. Již 2.září je však organizován provizorně, protože říšské vojsko opětovně obsadilo budovu měšťanské školy. K tomu se uvádí ve zdejší školní kronice následující: „Školní sbírky byly uloženy na půdu, nábytek částečně vystěhován na chodby a škola se musela přestěhovat do prostor měšťanské školy dívčí. Počet vyučovacích hodin byl se svolením okresního školního výboru redukován na 21 hodin týdně, a to po sedmi hodinách v úterý, ve čtvrtek a v sobotu. Ostatní dny v týdnu má v týchž místnostech vyučování měšťanská škola dívčí.“²⁸ Počátek školního roku je tedy poznamenán epidemií dětské obrny, obsazováním škol ve prospěch německé armády. Co je však nejhorší, je příprava rozsáhlé a plánovité germanizace, jejíž cílem má být výrazné snížení vzdělanosti českého obyvatelstva. Od roku 1940 jsou upravovány učební plány všech stupňů a druhů škol. Hlavním a nejdůležitějším předmětem se stává němčina, v učebním plánu se navyšuje počet vyučovacích hodin na úkor jiných předmětů. Okupační úřady také přikládají značný význam zvyšování tělesné zdatnosti žactva, výuka tělesné výchovy je posilována týdenní dotací dokonce čtyř hodin. I příprava budoucích učitelů na učitelských ústavech doznává v této oblasti změn: ve všech ročnících je zavedena povinná výuka němčiny s týdenní dotací šesti hodin na úkor snížení výuky pedagogiky o dvě hodiny, kreslení o jednu hodinu a rukodělných prací pak o tři hodiny. Výuka je poznamenávána také po ideové a obsahové stránce. Dosud používané učebnice musely být prohlédnuty, některé musely být v rámci nařízení ve spojitosti s vydáváním nových učebních osnov, také nových učebnic, odstraněny, v některých byly zamazávány nebo přelepovány pasáže, které obsahovaly z rozhodnutí okupačních úřadů nežádoucí informace z českých dějin a české vlastivědy. 10% učebnic tak bylo vyřazeno, 60% upraveno dle nacistické ideologie, vydávány začaly být i dvojjazyčné příručky. Do map

---

28 http://www.zsbhrozneho.cz/dok/almanach_ms.pdf, s.13.

musela být zřetelně zakreslena hranice Protektorátu Čechy a Morava. Učebnice dějepisu autorů Gebauerová – Jirák – Reitler musely být zaslány zemské školní radě a místo nich byly zavedeny se svolením a souhlasem okresního úřadu učebnice Mlčochovy. Nejvíce byly tedy po obsahové stránce poškozeny předměty dějepis, literatura a zeměpis. Žactvo se nesmělo učit o československých legiích, nyní již také o T. G. Masarykovi a E. Benešovi. Byla také přezkoumávána ideová vhodnost použití nástěnných dějepisných a vlastivědných obrazů. Vyučování občanské nauce bylo zakázáno. Do vyučování na všech německých školách měli zakázán vstup Židé. Již na podzim tohoto školního roku jsou všechny školy Protektorátu povinny vládním nařízením ze dne 23. listopadu provádět sběr kostí a rohoviny, dále byl nařízen i sběr drobných kovových předmětů, papíru a staré gumy. O této pro školy zátěžové práci byly školy nuceny navíc vést předepsanou agendu, pro sběr byly děti motivovány dobře promyšleným prémiovým systémem. Povinný sběr byl dále rozšiřován. K tomu ve své publikaci „Československé školy v letech 2. světové války“ František Morkes uvádí: „Povinnost sbírat potřebné suroviny pro válečné hospodářství se stále rozšiřovala až zahrnovala i léčivé rostliny, barevné kovy, železo, textilní odpad, olejnatá jádra a semena a dokonce i bodláky a lopuch. Vedle pravidelného povinného sběru papíru byl školám nařízen i čtvrtletní mimořádný sběr papíru a bylo dokonce stanoveno závazně požadované množství odevzdaného sběru na každého žáka.“²⁹ Vše probíhalo pod pohrůžkami trestů. K tomu všemu byli často učitelé najímáni jako neplacení pomocníci při sčítání hospodářského zvířectva a povinně asistovali farářům při vystavování potvrzení o árijském původu obyvatel. V této době bylo také učitelům národních a středních škol připomenuto výnosem, že nesmějí přijímat dary od žáků – zejména tzv. příležitostné – např. na konci školního roku, a to jak ve škole, tak i mimo ni, bylo dovoleno přijímat poze řezané či trhané květiny, jejichž pořízení nebylo nákladné. Podzim tohoto školního roku byl vystřídán tuhou zimou, sníh napadl v prosinci na neumrzlou půdu. V lednu a únoru mrazy až 30 stupňů, z důvodu nedostatku uhlí byly v celém Protektorátu uzavřeny po celý měsíc únor a dále až do 4. března všechny školy, domácí úkoly dávány dvakrát týdně. Následující studené a mokré jaro způsobilo zvýšenou nemocnost žactva i učitelstva. Všechny výše zmíněné negativní okolnosti

---

29 Morkes, F., s. 9.

měly za následek zhoršení výuky a samozřejmě i zhoršení prospěchu žáků a studentů. Pro chudé žáky jsou pořádány ošacovací a stravovací akce, které na školách v rámci charitativní činnosti vedou rodičovská sdružení. Školy jsou okupační mocí nabádány k ovlivňování žáků k pokoře k Velkoněmecké říši, k potlačování jakýchkoliv protestů vůči okupaci. Také k naléhavé ochraně dětí mimo školu. Veškerá korespondence škol probíhala nejprve ve znění německo – českém, posléze jen v jazyce německém, čeští ředitelé škol byli v případě neznalosti němčiny vyměňováni Němci, učitelé, kteří neuměli tomuto jazyku, se mu museli rychle naučit, podrobování byli později jazykovým zkouškám. 15.března bylo vzpomenuo 1.výročí Protektorátu. K tomuto dni uvádí školní kronika Lysé nad Labem následující: „Dne 15.března se museli žáci shromáždit v kreslárně a učebně fyziky. Ke shromážděným žákům promluvil ředitel školy Josef Jiránek a odb. učitel Bohumil Pařízek o prvním výročí protektorátu. Na škole musely být vyvěšeny dvojí vlajky, říšskoněmecká se svastikou a protektorátní.“³⁰ Po této akci se ve všech třídách Protektorátu objevil státní znak Protektorátu Čechy a Morava. Obdobná akce se konala o měsíc později u příležitosti narozenin vůdce a říšského kancléře A. Hitlera. V měsíci květnu museli podle dekretu státního prezidenta JUDr. Emila Háchy vykonat všichni učitelé nový služební slib, který podléhal okupační moci, později byli povinni v souladu s rasovými zákony prokázat svůj původ, doložený potřebnými doklady. V červnu byly výnosem Ministerstva školství a národní osvěty zabaleny, zapečetěny a uloženy školní kroniky do školního roku 1939/40 jako závadné knihy. Počínaje školním rokem 1940/41 se zakládají kroniky nové, s číslovanými listy, aby nemohlo být nikterak se zápisy později manipulováno. Rokem 1940 také končí činnost organizace Junák. Školní rok končí 28.června, žactvu Protektorátu je na závěr sděleno, jak se mají o prázdninách chovat, připomenut jim byl zákaz shromažďování, informováni byli o povinné pomoci při zemědělských pracích, při sběru léčivých bylin a různých odpadků, promluveno bylo taktéž o úctě k Velkoněmecké říši. Děti se rozprchly do spíše smutných protektorátních prázdnin, pražské děti odjely zapomenout k babičkám na venkov. A učitelé? Ti prožili velmi těžký rok ... O otázce vysokých škol pojednám v další kapitole. Tento pro české školství nepříznivý rok vlastně jen počátků likvidace českého školství měl ještě dohru o samotných prázdninách. V létě rozhodl

---

30 http://www.zsbhrozneho.cz/dok/almanach_ms.pdf, s. 14.

státní tajemník při Úřadu říšského protektora K. H. Frank o okamžitém zrušení pěti gymnázií přesunutých po Mnichovu z pohraničí do vnitrozemí, šlo o gymnázia ve městech Frenštát pod Radhoštěm, Terezín, Úpice, Vodňany a Židlochovice.

3.2 Studentský podzim

V říjnu se koná v Praze masová demonstrace při příležitosti výročí vzniku samostatného Československa v roce 1918. Touto akcí ve své podstatě lidé v Protektorátu demonstrují proti nacistům. Té se aktivně zúčastňují také pražští vysokoškolští studenti. Do historie boje našich studentů proti okupantům se nejvíce zapíše jejich potyčka z 28.října přibližně na nároží ulic Žitná a Ve Smečkách v Praze 2. K tomu ve své knize „Průvodce protektorátní Prahou“ Jiří Padevět uvádí: „Během demonstrací 28.října 1939 kolem 18.30 byl v průvodu asi 3000 osob oddílem německé Schutzpolizei zastřelen Václav Sedláček a zraněn Jan Opletal. Stalo se to přibližně na nároží ulic Žitná a Ve Smečkách. Dále byli v těchto místech střelbou zraněni Vladislav Bubeník, Marie Počtová, Josef Chrzanovský, Arno Grösner a Tomáš Pánek a v Anglické ulici František Tůma. Kromě Václava Sedláčka a Jana Opletala všichni utrpěná zranění přežili. V policejním protokolu, který sepsal strážmistr Antonín Král, je ovšem uvedeno, že Jan Opletal byl smrtelně zraněn na křižovatce Žitné a Mezibranské v 18.30.“³¹ Student medicíny Jan Opletal je se smrtelným poraněním – průstřelem břicha dopraven do nedaleké Všeobecné nemocnice na Karlově náměstí. Tam dne 11.listopadu na 1.chirurgické klinice prof. Arnolda Jiráka na následky zranění umírá. Jeho smrt rozpoutá věci příští, věci s nedozírnými důsledky. České studentstvo chápe jeho smrt jako obyčejnou vraždu, jako zásah do akademických svobod, svobod národa. Vzedme se obrovská vlna odporu proti okupaci, studenti pro svého zesnulého spolužáka vypravují důstojný, ale i manifestační pohřeb. Celé rozloučení organizuje pražská Hlávkova kolej, kam byl Opletal jako student příslušen.

Osloveny k protestování proti násilí jsou všechny pražské vysoké školy, ke studentům se přidávají mnozí z jejich učitelů. K pohřbu Jana Opletala se uvádí v publikaci „Persekuce českého studentstva za okupace“ následující: „Nadchází 15.listopad 1939, den jako ze sta jiných, přece však poznamenaný významnými

---

31 Padevět, J.: Průvodce protektorátní Prahou. Praha, Academia, 2013, s. 416.

událostmi, které se toho dne staly. Vzhledem k tomu, co se událo v Praze dne 28.října téhož roku, tedy před 18 dny, a ovšem vzhledem ke známé již brutalitě, kterou vyvíjela nacistická státní moc v zemích koruny České u každé příležitosti českého nesouhlasu se způsobem vlády, byly události dne 15.listopadu 1939 slavné a odvážné, ba hrdinské. Ukázaly, že české studentstvo není ochotno poddati se bezpráví, násilí a zlu a že má dosti odvahy se vztyčeným, čistým čelem pohlédnouti tváří v tvář bestiálním okupantům. 15.listopad 1939 byl začátkem vraždění, odvlékání a žalářování českých studentů a studentek, jakož i zabíjení kultury a vzdělání. Tím vším se stal tento den známý po celém světě a vedl ke dni 17.listopadu 1939, který je symbolem svobody vzdělání a vůbec svobody osobnosti a ovšem také výstrahou do budoucna oproti všem podobným útokům. Den 15.listopadu 1939, těsně před 10.hodinou dopolední, konal se z kaple českého ústavu pro soudní lékařství v Praze II., Presslova ulice, pohřeb MUC Jana Opletala, který dne 11.listopadu téhož roku zemřel na české chirurgické klinice po zranění, jež utrpěl dne 28.října 1939 při demonstracích v Praze. Ústavní kaple je otevřena již o půl deváté. Studentsvo, které se dostavilo ve velkém množství, defiluje podle rakve do 9.15 hod, kdy je kaple opět uzavřena. Uvnitř zůstávají pouze děkan právnické fakulty, děkan lékařské fakulty, zástupce české techniky a další profesor za českou právnickou fakultu. Církevní obřad zahajuje o půl desáté vikář československé církve Jaroslav Krejčírek, který předčítá jímavý článek z evangelia, děkuje starým rodičům zesnulého za vzornou výchovu syna a studentským spolkům za pozornost vůči zesnulému. Celý akt v kapli trvá pouhých deset minut, tedy do 9.40 hod. Rakev je pak studenty odnesena Presslovou ulicí na Albertov, kde je vložena do pohřebního vozu. Před rakví při tom kráčí studentstvo Hlávkovy koleje, nesoucí věnce, z nichž třináct je opatřeno stuhami s názvy studentských spolků, které věnce věnovaly. Za rakví jdou příbuzní a profesorský sbor, za nimi nepřehledný zástup studentů a studentek. Rakev je nesena z kaple do pohřebního vozu za úplného ticha, což působí velmi mocně na srdce, ale zároveň naplňuje pocitem vroucné bolesti a velikosti, která se dostavuje vždy, když pro vznešenou věc je obětován mladý život. Studenti a studentky nejsou při pohřbu ozdobeni odznaky ani trikolorami nebo černými smutečními páskami a zachovávají při přenášení rakve naprostý klid. Pouze při uložení rakve do furgonu je zpívána hymna „Kde domov můj ...“. Někteří studenti pokračují po doznění posledních zvuků hymny

ve zpěvu a zpívají „Nad Tatrú sa blyská“, jsou však ostatními vyzváni k tichu, takže po několika slovech ustávají ve zpěvu. Potom už vládne nad rakví a nad hlavami přítomných smutné ticho. Ano, smutné a přece velebné ticho, jak ani jinak nemůže býti po překrásné naší hymně ... Vůz s rakví odjíždí pak na Masarykovo nádraží. Odtud je rakev převezena o 12.hodině do Nákla na Moravě k pohřbení.“³² Pokojný a důstojný pohřeb pak vystřídá demonstrace studentů se zpěvem národních písní, provoláváním hesel za svobodu naší vlasti. Česká policie zprvu příliš nezasahuje. Dav studentů se dostává na Karlovo náměstí, zde již zasahují čeští policisté, a tak se studenti schovávají v budově české techniky, aspoň z otevřených oken pak provolávají hesla proti okupačním orgánům dál. Na příkaz české policie jsou pak okna povinně uzavřena. K dalším demonstracím pak dochází i na jiných místech Prahy, proti studentům však vystupuje i říšská ochranná policie. Proti studentům, kteří se uchylují schovat do budovy právnické fakulty, zasahuje pohotovost SS, dochází k zatýkání. Odpoledne je již v celé Praze naprostý klid. Úřední německá místa posuzují tento den jako opovážlivý projev protiněmeckého smýšlení českého studentstva. Ministr školství protektorátní vlády vytkl velmi důrazně rektorátu české techniky nerozhodnost v zabránění hlučným protestům studentů z oken techniky. Již 16.listopadu se protektorátní reprezentace u nás dozvídá rozhodnutí Hitlera o uzavření vysokých škol v Protektorátu na dobu 3 let a potrestání demonstrantů. V noci ze 16. na 17.listopad jsou naše vysoké školy obsazovány složkami nacistické moci, dále drancovány a zabrány pro jiné účely. Vyučování je přerušeno až do konce okupace, akademičtí pracovníci propuštěni, někteří najdou uplatnění ve středním školství, které je často v období války na některých místech díky těmto odborníkům pozdviženo, což absolutně odporuje záměrům nacistů školství u nás ponížít. K dalším represáliím proti českému studentstvu uvádí autoři Uhlíř – Kaplan v knize „Praha ve stínu hákového kříže“ toto: „V časných ranních hodinách 17.listopadu obsadilo gestapo spolu s oddíly Ochranné policie (SchuPo) a SS největší pražské vysokoškolské koleje. Jednalo se o Masarykovu kolej, Starou kolonii na Letné, Novou kolonii v Dejvicích, Hradčanskou a Švehlovu kolej. Zřejmě nejdratičtější situace nastala v dejvické Masarykově koleji, kde příslušníci SchuPo použili pro střelbu do oken i kulometů. Zatčení studenti v počtu 1850 osob byli soustředěni v ruzyňských

³² Kropáč, F. - Louda, V.: Persekuce českého studentstva za okupace. Praha, MV, odbor pro politické zpravodajství, 1946, s. 63 – 64.

kasárnách. Propuštění byli všichni, kteří nedosáhli věku 20 let, cizinci – Slováci, Jugoslávci, Bulhaři a dokonce i členové Vlajky. Zbylí studenti byli již 18.listopadu odvezeni spolu s dalšími kolegy z Brna a studenty Vysoké školy báňské z Příbrami do koncentračního tábora Sachsenhausen – Oranienburg. Za ostnatým drátem se tak ocitlo 1264 českých vysokoškoláků. Drtivá většina z nich zde zůstala až do svého propuštění, několik desítek však bylo transportováno do Mauthausenu, Flossenbürgu, Dachau a Osvětimi. Státní prezident i předseda protektorátní vlády považovali vysokoškoláky za „nejlepší větev národa“ a za každou cenu se snažili zlepšit jim životní podmínky a posléze dosáhnout jejich propuštění. Prvních 33 studentů bylo propuštěno již 19.prosince 1939. Dalších 180 dostal domů státní prezident výměnou za blahopřejný telegram k vůdcovým narozeninám, který byl propagandisticky využit v dubnu 1940. Většina byla propuštěna po skončení stanného práva v lednu 1942. Poslední student se vrátil 11.března 1943. Pobyť v koncentračním táboře nepřežilo 15 studentů, dalších devět na následky věznění zemřelo. Zcela bez soudu bylo 17.listopadu 1939 pro výstrahu popraveno v ruzyňských kasárnách devět představitelů Národního svazu českého studentstva, kteří byli označeni za strůjce demonstrace z 15.listopadu. Ve skutečnosti neměli s organizováním nepokojů nic společného, nepatřili k zatčeným demonstrantům a s jedinou výjimkou byli konzervativně orientováni – mnozí z nich dokonce i ve vztahu k Němcům. K těmto popraveným přibyli 18.listopadu další tři - dva policisté a hudebník, kteří se v tramvaji dostali do konfliktu se sudetským nacistickým fanatikem, jenž je předal do rukou SS. Ještě během 17.listopadu oznámily velké červené vyhlášky, že české vysoké školy byly uzavřeny na dobu tří roků, devět pachatelů aktů odporu bylo zastřeleno a větší počet dalších vzat do vazby. Dne 18.listopadu vyhlásila protektorátní vláda stanné právo v obvodu velké Prahy a okresech Praha – venkov, Kladno, Beroun a Hořovice, k jeho odvolání došlo 20.listopadu.³³ Nikdo z tehdejších českých vysokoškoláků tedy během okupace nemohl svá studia dokončit, řada z nich skončila během Protektorátu v dělnických a nebo úřednických profesích, dokončit svá studia mohli až v prvních mírových měsících roku 1945. Studovali však dále, tajně. A na závěr lze dodat již jen jasná slova Reinharda Heydricha při svém jmenování do funkce říšského protektora ze svého tajného projevu pro vybraný

33 Uhlíř, J. B. - Kaplan, J.: Praha ve stínu hakového kříže. Praha, Ottovo nakladatelství, s. r. o., 2005, s. 42 – 43.

okruh nacistických funkcionářů, ve kterých prohlásil, proč by například studium medicíny mělo ještě někdy být české ...

3.3 Učitelé protestují, učitelé bojují ...

Nacistický teror zasáhl učitele všech stupňů a typů škol. Učitelstvo se jako součást pro nacisty nebezpečné české inteligence dostalo během okupace k nejsledovanějším, bylo vystavováno pronásledování, zatýkání, popravám. Co však bylo pro tu dobu nejtěžší, bylo to, že učitelé byli vystavováni ze strany nacistů každodennímu promyšlenému strachu a nejistotě. Někteří učitelé podlehli, kolaborovali. Jiní, opravdu hrdinové v pravém slova smyslu, začali protestovat, vedli ilegální boj. Byli to učitelé ze „staré doby“, vychováni demokratickými idejemi první republiky, legionáři. Právě těm bych chtěl věnovat toto pojednání mé práce. Budu vycházet z jediné ucelené dosud u nás vydané publikace věnované tomuto tématu, tedy z knihy „Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939 – 1945“. V ní lze najít slova jednoho z učitelů – hrdinů, která byla otištěna v Učitelských novinách dne 17.září 1938: „Republiku barbarskému fašismu nevydáme! To je řeč učitelské armády, která bude svoje úkoly plnit nejen ve třídách před dětmi, ale všude, kam nás povinnost zavolá.“³⁴ Ilegální činnost učitelů zaštiťovala Učitelská unie, její členové tiskli a distribuovali ilegální tiskoviny, tiskovým orgánem byly Učitelské noviny. Hned záhy po okupaci docházelo k zatýkání členů unie, ta byla nakonec v roce 1939 rozpuštěna. Dále tedy vyvíjela svou protiněmeckou činnost ilegálně. Byla však pod neustálým tlakem bezpečnostních okupačních orgánů. K prvním ze zatčených patřil Oldřich Blažek, který byl za svou ilegální činnost v roce 1942 popraven. Unie se neizolovala od ostatních odbojových skupin, naopak, navazovala úzké kontakty s jinými odbojově zaměřenými skupinami, a to dokonce i s Petičním výborem Věrní zůstaneme. V lednu 1943 došlo k masovému zatýkání, 29.ledna byla tedy většina členů Učitelské unie zatčena, toho dne gestapo totiž podniklo hromadné zatýkání ilegálních pracovníků z řad učitelů. Mezi zatčenými byli Ladislav Hanus, Karel Hanuš, Marie Drástová, Václav Jaroš, Helena Mužíková, Zdeňka Varhulíková, Marie Kožíšková, Jaroslav Lebeda, Václava Pavlíková a další. Nejprve zatklo gestapo již Adolfa Zajíce a Josefu Baxovou. Na zatýkání měli

---

34 Čondl, K. - Pasák, T.: Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939/1945. Praha, Práce, 1978, s. 12.

největší podíl konfidenti, kteří se vydávali za pracovníky Intelligence Service, ale byli přitom napojeni na gestapo. Zatčení byli podrobováni brutálním výslechům, gestapo se však při nich nedozvědělo nová spojení, a tak nedošlo k zpretrhání konspirační sítě a odboj mohl i po výrazném oslabení v ilegální činnosti pokračovat. Zatčení učitelé byli posléze vězněni v různých nacistických koncentračních táborech, kde byli vystavováni nelidským podmínkám a mukám. Po tomto utrpení zde zemřeli Ladislav Hanus, Jiřina Picková a Josef Štulík. Popraveni za ilegální činnost byli Jaroslav Lebeda, Zdeňka Varhulíková, Miloslav Barták a Václav Runczik. Na smrt odcházeli odsouzení učitelé a učitelky důstojně, jako skuteční vlastenci. Věznění učitelé navazovali v koncentračních táborech úzké kontakty s jinými učiteli, například v Mauthausenu byly důležitým spojovacím prostředkem housle Karla Hanuše, česká hudba tak napomáhala našim vězněným učitelům přežít nevýslovné útrapy. K významným a zajímavým počínům patřilo vypracování návrhu zákona o školské reformě, o demokratizaci vzdělání a výchovy u nás, významnou osobností při koncipování tohoto ilegálního odbojového programu na úseku školství byl docent Václav Příhoda. Velké podpory se dostalo od českého učitelstva československým parašutistům z Británie vysazeným na území Protektorátu s cílem uskutečnit atentát na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha v rámci v této době již silně zdecimovaného sokolského odboje. Z malého zbytku nezatčených ilegálních pracovníků Sokola byla vytvořena nová skupina s názvem Jindra, v jejímž čele stanul středoškolský profesor dr. Ladislav Vaněk a dále ředitel pražské školy ve Vršovicích Jan Zelenka – Hajský. Tato skupina měla za úkol pomoci vysazeným parašutistům, měla také přímé rádiové spojení na londýnskou vládu. Jan Zelenka – Hajský pomohl parašutisty ubytovat. Ubytovaní byli taktéž v rodině profesora tehdejšího gymnázia Elišky Krásnohorské v Praze dr. Josefa Ogouna. Pomoc výše zmíněných učitelů parašutistům měla pro ně samé i pro jejich rodiny v období pozdější heydrichiády fatální důsledky. Při samotné heydrichiádě, v době msty nacistů za atentát na Heydricha, bylo popraveno mnoho učitelů. Naši učitelé i přes všechny tyto hrůzy dále vedli svůj ilegální odboj, ve druhé polovině války také přímý boj v rámci partyzánských skupin například v Moravskoslezských Beskydech. Dodnes není zcela známo, kolik učitelů obětovalo za naši svobodu to nejcennější, svůj vlastní život. Ve výše zmíněné knize se uvádí, že koncentračními tábory prošlo na 5000 učitelů, zahynulo

jich tam 650, popraveno jich bylo 392. Obětí z řad učitelstva bylo mnoho, například v Čáslavi jen z jedné školy zaplatilo životem šest učitelů. Mladá učitelka Zdeňka Varhulíková před popravou v Drážďanech roku 1944 napsala domů: „Nic nenaříkám, že zrovna na úsvitu padnu. Pro mne je důležitější, aby se boj probíjaval důkladně, aby nebylo již třeba dalších válek. Aby lidé křesání bolestí pochopili, že se to jinak rozřešit nedá.“³⁵ Tato mladá žena – vlastenka zanechala prostřednictvím Nerudových slov z básně „Jen dál“ poselství pozdějším učitelským generacím u nás. Na závěr tohoto pojednání mi dovozte uvést jeden z konkrétních, smutných příběhů té doby. Přenesme se nyní na táboorskou obchodní akademii na počátek školního roku 1939/40. „Pro táboorskou obchodní akademii byla okupace naší země zvláště osudnou. Zavínil to jediný člověk, senior profesorského sboru ing. Jaroslav Ryneš, který již od března 1939 spolupracoval s nacistickou okupační správou. Po zatčení ředitele obchodní akademie Karla Vodrážky ujal se Jaroslav Ryneš vedení školy. Velmi nelibě nesl, když 1.října 1939 nastoupil do obchodní akademie nově jmenovaný ředitel JUDr. Antonín Červenka, který do té doby působil jako profesor při obchodní akademii v Chrudimi. V Rynešovi, kterému zkřížil ambice, měl Antonín Červenka hned po svém příchodu zjevného nepřítele. Po událostech 17.listopadu 1939 začal Ryneš provokovat. Zdravil Vůdce zdar se zdviženou pravicí. Spadeno měl zvláště na Židy a své přednášky prokládal hanlivými poznámkami o tzv. nearijcích v duchu nacistické terminologie. Ředitel Antonín Červenka byl člověk neohrožený a energický. Dosáhl toho, že v prosinci 1939, záhy po uzavření vysokých škol, byl otevřen abiturientský kurs pro vysokoškoláky. Čas od času propukaly na táboorských školách aféry s tzv. hanlivými nápisy, které vůdce a říšského kancléře často degradovaly na rohaté čtvernožce. V roce 1942, těsně před atentátem na Heydricha, se přes noc objevil na budově táboorské obchodní akademie vápnem napsaný nápis – Hitler je vůl. Bylo zahájeno přísné vyšetřování. Viníci nebyli zjištěni, ale veřejnost byla přesvědčena, že nápis zhotovil sám Jaroslav Ryneš, který bydlel v sousedství školy a který se svým natěračským uměním holedbal před svými kolegy právě po této události. Byla to jasná provokace, která měla být gestapem využita proti vedení obchodní akademie. Na druhý incident, který se přihodil v budově téže školy nedlouho poté, vzpomíná ing. Jan Shánělec: „Jednoho rána, když jsem byl právě u ředitele dr.

---

35 Čondl, K. - Pasák, T.: Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939/1945. Praha, Práce, 1978, s. 123.

Antonína Červenky v ředitelně, přihrnuli se dva gestapáci. Jedním z nich byl pověstná stvůra táboorského gestapa Müller. Měl v ruce dopis s hlavičkou Vlajky. Bylo to strojem psané anonymní udání, že v druhém poschodí školy jsou na chlapeckých záchodech hanlivé nápisy proti německé armádě. A tak jsme šli hned všichni na místo činu. Gestapáci šplhali po oknech bezvýsledně. Kromě všelijakých kreseb a čmáranic na těchto místech obvyklých, nenašli nic závažného a odtáhli. Jak se později zjistilo, ony hanlivé nápisy tam skutečně byly, ale profesor Novák je, naštěstí pro školu, objevil a seškrábal včas nožem.“ Dne 27.května 1942 byl spáchán atentát na Reinharda Heydricha. Zranění podlehl 4.června. Vzdemula se nová vlna krvavé perzekuce. Znovu došlo i na představitele táboorského školství. Ing. Jan Shánělec, profesor obchodní akademie, o této době napsal: „Bylo to v pondělí 1.června 1942 ráno, když před budovou obchodní akademie v Táboře zastavilo obávané gestapácké auto. Z auta vyskočili tři gestapáci v civilu a rychle stoupali po schodech k ředitelně. Hledali ředitele, ale ten odešel právě na poštu. Rychle tedy za ním. Co kdyby byl varován a zmizel. Za okamžik zavolal gestapák na blízko stojícího studenta, vzal ho do auta a nakázal mu, aby mu ředitele Červenku ukázal. JUDr. Antonín Červenka byl skutečně na poště zatčen a přivezen zpět do školy. V první přestávce se dovídáme, že v ředitelně je i kolega Jan Krampera. Co se bude dít? ...Po chodbách je klid, přerušovaný jen krokem studentských hlídek, jež obezřetný ředitel postavil k ochraně ústavu. V třídách je k zalknutí. Děti jsou vyplašené, při každém šelestu se pochýlené hlavy zdvíhají. A my sami čekáme se zatajeným dechem, brzo-li zazní kroky na chodbě, dveře se rozletí a my opustíme učebny navždy ... O další přestávce se dovídáme, že oba vyslýchaní profesori jsou již převezeni na gestapo spolu s ing. Jaroslavem Hrubým, který byl však později propuštěn. U okna v koutku sborovny stojí zamyšlený Hubert Königsmark. „Uvidíš, že si pro mne také přijdou,“ pravil. A nezklamal se. Při domovní prohlídce byl ve svém bytě dále zajištěn kolega Karel Faustus. Nastaly krušné dny očekávání, ponocování. Úterý ... středa. Je středa 3.června 1942, a to 22 hodin. Česká tisková kancelář hlásí: „Pro schvalování atentátu ... atd. byli zastřeleni: JUDr. Antonín Červenka, ředitel obchodní akademie v Táboře, Jan Krampera, profesor obchodní akademie v Táboře, Hubert Königsmark, profesor obchodní akademie v Táboře.“ Se zastřelenými oběťmi byli hned 1.června 1942 zajištěni i příslušníci jejich rodin, a to manželka ředitele

Červenky s devatenáctiletou dcerou Bohunkou a synem Otomarem. Zatkli i Dražu Königsmarkovou, kterou odervali od devítiměsíčního synka Mirečka. Ze žalu nad ztrátou svého syna zemřela i staříčká matka profesora Jana Krampery. Dne 4.června 1942 se stal Jaroslav Ryněš konečně ředitelem školy. Ale kalich utrpení ještě nebyl naplněn. Dopadá rána za ranou: 8.června 1942 byl zatčen profesor Jaroslav Novák, který po vypuknutí války mezi Německem a Jugoslávií v roce 1941 ve veřejné místnosti dával najevo sympatie k slovanským bratrům a byl za to již tehdy vyšetřován německou tajnou policií. Dne 10.června 1942 byl potom i on zastřelen na kasárenském dvoře v Táboře. Jeho manželka hned po zatčení - z obavy před osudem Červenkových – spáchala sebevraždu. Manželka Antonína Červenka a jeho dcerka brzy zemřely v Osvětimi. Těsně před smrtí napsala devatenáctiletá Bohunka Červenková tyto dojemné verše:

Na revíru

Osvětim 1942

Já měla tolik ráda život,
jak jenom mladý člověk může mít rád,
dnes je to vše už jedno.
Zde nelze žít, sem chodí lidé umírat.
Tisíce nás už tady zemřely,
tisíce zahledí se naposled v špinavý strop -
zde v puchu, špíně, o hladu
našla i moje maminka svůj hrob.
Dnes už to vím, co bude se mnou -
a přece každý rád zanechá po sobě stopu, sled.
Snad zítra už popel nás nevinných do močálu vysypou.
Jmenuji se Bohunka a je mi devatenáct let.

Ve stejný den – v ono osudné pondělí 1.června 1942, kdy byli v obchodní akademii zatčeni první profesori – začaly v Táboře na reálném gymnáziu na Riegrově náměstí nejpohutější maturitní zkoušky, které kdy učitelé zažili. Dozor nad nimi měl sám zemský školní inspektor Gustav Werner, který nařídil, že se zkoušky musely konat v německém jazyce. Řada studentů musela na základě jeho příkazu propadnout.

Podobná situace byla na reálném gymnáziu na Klášterním náměstí. Táborská obchodní akademie se posléze musela několikrát stěhovat. Obstála ale v teroru německých okupantů a dočkala se mírových let. Dne 8.května 1945 byl zajištěn a z bytu studenty odveden ředitel obchodní akademie Jaroslav Ryneš. Byl usvědčen uvězněnými členy táborského gestapa z udavačství. Zatčen byl i vrah z táborského gestapa Müller, který byl konfrontován s Rynešem. Na základě výnosu lidového soudu byl dne 18.května 1945 Jaroslav Ryneš popraven oběšením. Tak skončila tragická etapa historie táborské obchodní akademie, umírali nevinní učitelé za naši svobodu.“³⁶ (upraveno a zkráceno)

Svou práci podávám k obhajobě v roce 70.výročí od konce 2.světové války, klaním se jí tedy hrdinství tehdejších učitelů – hrdinů, mých kolegů ...

4. Školní rok 1940/41 aneb „sílicí perzekuce našich učitelů“

Významné historické mezníky, kterými bylo ovlivňováno tehdejší školství, učitelstvo, rodičovská veřejnost, ale i běžné žactvo:

5.září

vznikla 312.čs. stíhací peruč

30.září

britský ministerský předseda Winston Churchill odmítl v rozhlasovém projevu mnichovskou dohodu, v době jejího uzavření byl v opozici vůči vládě Nevilla Chamberlaina

1.říjen

Německo si vymohlo uzavření celní unie s protektorátem, toto opatření mu umožnilo ovládat a využívat české hospodářství

11.listopad

exilové vlády Polska a Československa vydaly prohlášení, že jsou po skončení války rozhodnuty k nejužší politické a hospodářské spolupráci

únor 1941

během tohoto měsíce Gestapo tvrdě potírá ilegální boj u nás, řada osob je pozatýkána

---

³⁶ Čondl, K. - Pasák, T.: Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939/1945. Praha, Práce, 1978, s. 166 – 169.

1.duben

Gestapo zatklo pplk. Josefa Balabána

10.květen

ve Velké Británii byla vytvořena 313.čs. stíhací perut'

13.květen

Gestapo zatklo Josefa Mašína

18.červenec

britská vláda uznala definitivně československou vládu v Londýně

představitelé československé exilové vlády a SSSR podepsaly dohodu o výměně vyslanců a o budování čs. vojenské jednotky na území Sovětského svazu, SSSR tím uznal prozatímní československou vládu v Londýně za rovnoprávného partnera a člena protihitlerovské koalice

3.srpen

Clemens August von Galen, biskup münsterský, při kázání ve své katedrále vylíčil věřícím přítomným na mši zrudnost nacistické Akce T 4

18.srpen

A. Hitler veřejně vyhláší ukončení Akce T 4, skryté vyvražďování postižených však dále pokračuje až do konce války

4.1 Školní rok 1940/41 je pod tlakem nových a stále více dehonestujících naše školství nařízení okupační moci ...

Přípravy na další germanizaci a perzekuci našeho školství započaly již o prázdninách v srpnu, kdy bylo okupační správou nařízeno omezení počtu českých středních škol a učitelských ústavů a zároveň snížení počtu žáků jejich prvních ročníků. K dalším nařízením pro tento školní rok patřilo perzekuování židovského obyvatelstva u nás, židovským žákům bylo nařízeno, že musejí opustit všechny typy českých škol a dále mohou navštěvovat již jen školy židovské. V prosinci bylo dokonce zakázáno domácí soukromé vyučování židovských dětí.

Od tohoto školního roku je němčina zavedena jako nepovinný předmět od 3.třídy obecné školy. Na obecných školách se přestalo vyučovat předmětu občanská

nauka.

K zajímavým dokumentům tohoto školního roku patří „Liste des schädlichen und unerwünschten Schrifttums im Protektorat Böhmen und Mähren“ („Seznam škodlivého a nežádoucího písemnictví v Protektorátu Čechy a Morava“, překl. autora), který uvádí stav k 30.září 1940, později pak k 31.březnu 1944 ohledně knih v žákovských a učitelských knihovnách českých protektorátních škol. Šlo o přísně důvěrný dokument, který osahuje seznam všech knih, které je třeba vyloučit z oběhu bez ohledu na to, jde-li o originály nebo překlady. Dokument byl vydán kulturním oddělením Tiskového odboru předsednictva ministerské rady. Vyloučeno dle tohoto dokumentu bylo nejprve 1352 domácích a zahraničních autorů 1894 titulů. Dodatkem pozdějšího data, tedy k 30.dubnu 1941 byli zcela zakázáni autoři E. Beneš, J. Hašek, K. Poláček a F. Langer. Když jsem studoval tento dokument v pražském Pedagogickém muzeu, neunikla mi důkladnost Němců, kterou připomíná vyloučení i knihy pro děti autora Josefa Lady „Kykyryký, zvířátka z celé republiky“ (ani ta nesměla být v kontextu „republiky“ uváděna).

Vydáno bylo nařízení o hromadném penzionování státních zaměstnanců, což se týkalo i učitelů, ze škol byli donuceni odejít všichni starší učitelé, kteří byli nějakým způsobem spjatí se vznikem a rozvojem samostatného Československa. K tomu uvádí František Morkes ve své již výše zmíněné publikaci: „Do trvalé výslužby byl přeložen každý, kdo překročil 55.rok věku (v případě žen již 50.rok věku). Státní zaměstnanec (a tedy i učitel), který překročil 45.rok věku (v případě žen 43.rok věku), mohl být přeložen do trvalé výslužby i bez ohledu na to, že ještě nedosáhl nároku na plné výslužné. Smyslem tohoto opatření bylo, aby se okupační úřady zbavily všech učitelů a zaměstnanců ve veřejné správě, o nichž se oprávněně domnívaly, že jsou – v důsledku vyššího věku – příliš ovlivněni demokratickým duchem první republiky a nejsou proto nijak příznivě nakloněni novým, protektorátním poměrům. Přestože nařízením okupační správy došlo ke značné obměně pedagogických sborů, nebylo jím možno zabezpečit, aby učitelé setrvávající ve školách se nepodíleli aktivně na odbojovém hnutí a aby se ve výuce svých předmětů a při svém pedagogickém působení plně podřídili nacistické ideologii.“³⁷

---

37 Morkes, F., s. 10.

V tomto školním roce byla také navýšena vyučovací povinnost učitelů. Profesorům mladším 50 let byl navýšen týdenní úvazek o 4 vyučovací hodiny, tedy na 25 hodin, starším profesorům a profesorkám pak o 2 hodiny týdně. Vedlejší pedagogické úkony, např. třídnictví, správa sbírek a knihoven, opravy písmených kompozicí, nebyly již dále započítávány do výukové povinnosti a přestaly být honorovány jako přespočetné.

Velmi zpřísněna byla kontrolní činnost výuky dějepisu, její kontrolou byli pověřováni již jen školní inspektoři pro výuku němčiny. Pro vyučující tohoto předmětu byly pak konány zvláštní přeškolovací kurzy ve vhodně vybraných místech přímo ve Velkoněmecké říši. Ředitelé škol museli u těchto učitelů potvrzovat árijskou příslušnost a dále uvádět, ke které politické straně se adept kurzů dříve hlásil. České dějiny byly z výuky odstraněny, dějepis byl zcela podřízen německé nacistické historiografii. Také z výuky vlastivědy na obecných školách byla vypuštěna látka týkající se našich národních dějin. Češi byli dále prezentováni jako kmen, nikoliv národ. I zeměpis podléhal silným tlakům, výuka se obsahově soustředovala především na výuku o Grossdeutschland (psáno podle nového německého pravopisu, pozn. autora), výuce o Protektorátu byla časově vymezena jen nepatrná část. Zakázáno bylo počesťování německých zeměpisných názvů. Žáci se vyučovali z překontrolovaných s „nevhodnými“ pasážemi začerněných učebnic, popř. z učebnic nových. Z osnov jazyka českého je vypuštěna veškerá česká literatura, zastaveno je i půjčování knih ze žákovských a učitelských knihoven. Zdůrazňována je pracovní výchova z důvodu pozdější připravenosti české mládeže pro pracovní využití pro Říši. Žactvo se muselo naučit německé nacistické hymně „Deutschland, Deutschland über alles“. V květnu bylo nařizeno, že musí být na čelní stěnu každé učebny umístěn obraz Hitlerův a Háchův, kříž společně se znakem Protektorátu má být pak přesunut na boční stěnu.

V lednu tohoto školního roku byly vydány nové osnovy pro obecné a měšťanské školy, které zdůrazňovaly klad soužití s německým národem a úctu k „vůdci“ Adolfu Hitlerovi.

V březnu byla v Praze zahájena výstava „Německá velikost“, kterou museli povinně navštívit všichni pražští učitelé, ale také žáci vyšších ročníků pražských

středních a odborných škol. Dále povinně učitelé němčiny, dějepisu a zeměpisu měšťanských, středních a odborných škol dokonce z celého Protektorátu.

V dubnu jsou z příkazu říšského protektora zakázány jakékoli stavební úpravy českých škol.

V červnu je pak nařízeno další snížení počtu českých středních škol, během prázdnin pak tyto organizační změny pokračovaly v tom, že byla snížena délka studia na učňovských školách na 18 měsíců, pracovní úřady dostaly pravomoc převádět učně mezi podniky podobného odvětví dle vlastního uvážení a potřeby. V srpnu byla měšťanská škola přejmenována podle německého vzoru na školu hlavní – Hauptschule a stala se školou výběrovou, nadále byla již čtyřtřídní oproti dřívějším třem ročníkům, přijímány byly děti po ukončení 4.ročníku školy obecné, pro přijetí museli adepti skládat písemnou i ústní zkoušku z němčiny, češtiny a matematiky. Přejít na tento typ školy smělo však jen 40% dětí ze škol obecných. Počet těchto škol byl postupně snižován, takže do nich mohl být nakonec přijat již jen každý třetí žák končící 4.třídou obecné školy. Omezováno mělo nadále být středoškolské vzdělávání dívek. Zřizována pro ně byla speciální dívčí reálná gymnázia, kde byla latina nahrazena výukou rodinné výchovy. Nařízen byl taktéž zánik reformně reálných gymnázií a reálek, existovat tak nadále měla již jen klasická a reálná gymnázia. V tomto školním roce tedy bylo zrušeno dalších 35 českých středních škol, počet českých studentů gymnázií poklesl oproti školnímu roku 1938/39 o bezmála 10 000. Podle představ okupantů nebyly české děti hodny vyššího vzdělání, a tak se měly vzdělávat do budoucna jen na školách obecných, tam se nakonec navyšovaly stavy dětí v jednotlivých třídách až na 60, což vedlo k degradaci českého školství.

Mimořádnou pozornost věnovali nacisté i přípravě budoucích učitelů. A tak již během prázdnin vládním nařízením z 11.srpna byla změněna organizace učitelských ústavů a celého systému studia. Studium bylo oficiálně prodlouženo od školního roku 1941/42 na 5 let, pevně byly stanoveny i novým způsobem vyučované předměty. Na prvním místě se uvádělo podstatné rozšíření hodin tělesné výchovy z důvodu tělesné připravenosti pro válku, pro ideologické působení se zdůrazňovala pedagogika, mimořádný význam byl přikládán výuce němčiny. Zcela novým požadavkem bylo, aby

učitelské ústavy byly zásadně spojeny s internáty, což mělo umožňovat intenzivnější ideologické nacistické působení na studenty i v jejich volném čase. Zájemci o studium na učitelských ústavech byli motivováni ubytováním a stravou v internátech zdarma, navíc ještě dostávali kapesné. Později byla již Moravcovým výnosem stanovena kritéria pro přijetí na tento typ střední školy. Prvořadou a základní podmínkou byl árijský původ uchazeče. Dále se vyžadovalo ukončení nižší střední školy alespoň s dostatečným prospěchem. Přijímací zkoušky pak byly konány z němčiny, češtiny, matematiky a hudebnosti. O pořadí přijímaných rozhodoval celkový aritmetický průměr známek ze všech vykonaných zkoušek a vysvědčení o předběžném vzdělání. Počet přijímaných byl přitom pevně stanoven. Cílem okupantů bylo vychovat loajálního učitele k Říši, ničím nazatíženého minulostí.

5. Školní rok 1941/42 aneb „Lidice hoří ...“

Významné historické mezníky, kterými bylo ovlivňováno tehdejší školství, učitelstvo, rodičovská veřejnost, ale i běžné žactvo:

6.září

Reinhard Heydrich vydává nařízení, dle kterého jsou všichni Židé starší 6-ti let povinni nosit Davidovu hvězdu jako označení původu

11.září

v Jinonicích v Čechách vypukla v továrně Walter stávká, byla to jedna z mála stávek, k nimž na území Protektorátu došlo, byla tvrdě potlačena a 69 stávkujících bylo zatčeno

15.září

v Protektorátu byli povinni Židé na veřejnosti nosit na viditelném místě symbol Žluté Davidovy hvězdy s nápisem „JUDE“ jako symbol svého zostuzení režimem

27.září

vzhledem k rostoucím nepokojům a zvětšujícímu se počtu sabotáží na území Protektorátu odvolal A. Hitler protektora K. von Neuratha (oficiálně odešel na „zdravotní dovolenou“) a zastupujícím říšským protektorem jmenoval Reinharda Heydricha, významného činitele nacistické policie

28.září

R. Heydrich vyhlásil na území Protektorátu Čechy a Morava stanné právo, nechal zatknout předsedu protektorátní vlády generála Aloise Eliáše, který byl v kontaktu s čs. emigrací v Londýně a nařídil popravu zatčených činitelů odbojové organizace Obrana národa a Sokola

29.září

zatčen generál Alois Eliáš

2.říjen

R. Heydrich na shromáždění nacistických činitelů z Protektorátu nastínil svůj program vyhubení a germanizace českého národa

13.říjen

čs. vojáci nastoupili k obraně severoafrického města Tobruk, obleženého německým a italským vojskem

16.říjen

z Prahy byl vyslán první transport českých Židů do polského města Lodž

1.listopad

někteří představitelé čs. emigrace v Londýně byli jmenováni členy Státní rady

24.listopad

odešel první transport českých Židů do Terezína

noc z 28. na 29.prosinec

nad územím Protektorátu jsou vysazeny tři výsadky z Británie: Silver A, Silver B a Anthropoid

19 leden

zastupující říšský protektor R. Heydrich zrušil „občanský výjimečný stav“ v Protektorátu

jmenování nové protektorátní vlády státním prezidentem E. Háchou, jejím předsedou se stal Jaroslav Krejčí, ministrem hospodářství tohoto kabinetu byl říšský Němec Walter Bertsch, hlavním duchem uvědomělé kolaborace Čechů s Němci byl ministr školství a vedoucí úřadu lidové osvěty Emanuel Moravec

představitelé československé a polské exilové vlády v Londýně vydali polsko – československou deklaraci, která hovořila o možnosti poválečné konfederace obou států

20.únor

nacisté na konferenci ve Wannsee (Berlín) rozhodli, že konečným řešením židovské otázky bude jejich likvidace

únor 1942

v Buzuluku na území Sovětského svazu dochází k vytvoření I.československého samostatného praporu v SSSR, jeho velitelem se stal podplukovník Ludvík Svoboda

21.březen

št. kpt. Václav Morávek, nejdéle činný ze „Tří králů“, zahynul při přestřelce s několika desítkami agentů Gestapa

27.květen

českoslovenští výsadkáři Jozef Gabčík a Jan Kubiš provedli v Praze s pomocí domácího odboje atentát na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha, který při něm utrpěl těžké zranění

28.květen

protektorátní vláda vydala nařízení o založení Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, předsedou této organizace, která měla vychovávat českou mládež ke spolupráci s německými okupanty, byl ministr E. Moravec

1.červen

nacisté popravili spisovatele Vladislava Vančuru za účast v protiněmeckém odboji

4.červen

na následky zranění při atentátu umírá R. Heydrich

novým zástupcem říšského protektora se stal generál policie Kurt Daluege

5.červen

na pražském Staroměstském náměstí se konalo shromáždění více než 60 000 lidí, které mělo slíbit věrnost českého národa nacistické Třetí říši a odsoudit atentát na R. Heydricha, hlavní projev pronesl E. Moravec, v následujících dnech se podobná shromáždění konala i v ostatních městech Protektorátu, celou sérii uzavřel stotisícový tábor Pražanů na Václavském náměstí

10.červen

nacisté vyhladili obec Lidice na Kladensku, neboť její obyvatelé údajně napomáhali atentátu na R. Heydricha, toto obvinění se ale nezakládalo na pravdě, 192 mužů bylo zastřeleno, 196 žen uvrženo do koncentračního tábora, děti byly buď dány na

převýchovu do německých rodin nebo zabity v koncentračním táboře

18.červen

Němci na základě udání objevili v kostele Karla Boromejského v Praze úkryt československých vojáků, kteří provedli atentát na R. Heydricha, po hrdinném odporu se za bezvýchodné situace zastřelili

24.červen

osadu Ležáky ve východních Čechách postihl stejný osud jako Lidice, obyvatelé byli zastřeleni nebo odvečeni do koncentračních táborů, domy vvpáleny a srovnány se zemí

3.červenec

zastupující říšský protektor K. Daluge zrušil výjimečný stav v Protektorátu Čechy a Morava, obětí nacistického teroru po atentátu na R. Heydricha se stalo více než 3100 Čechů

5.srpen

vláda Velké Británie odvolala svůj souhlas s mnichovskou dohodou a svůj postup odůvodnila tím, že „Německo úmyslně zničilo ujednání o Československu z roku 1938“

5.1 Školní rok 1941/42 ve znamení dalších, nacisty velmi promyšlených kroků, vedoucích k postupné likvidaci našeho školství

1.září tohoto školního roku se smutně zapsalo do historie židovského obyvatelstva u nás, od tohoto dne museli všichni Židé starší 6-ti let nosit potupně na viditelném místě žlutou Davidovu hvězdu s označením „JUDE“. Tento školní rok je také ve znamení postupného zrušení všech českých menšinových škol v odtrženém pohraničí, děti se zde pak mohou vzdělávat v mateřském jazyce již jen na českých školách obecných. Měšťanské školy a také školy mateřské jsou zde již jen německé. I na původně povolených menšinových školách nebyla situace pro vzdělávání českých dětí jednoduchá, čeština zde byla ve výuce omezoována, učitelé mohli sice omezeně se žáky mluvit česky, mezi sebou pak mohli kantoři mluvit jen německy. Po vstupu do školních budov musely děti nahlas zdravít obraz německého Vůdce „Heil Hitler“ včetně nacistického pozdravu se vztyčenou pravicí. Září přináší mnoho nařízení, která se týkají

jednak počtu žáků ve třídách, v obecných školách se počet dětí navyšuje na 50, ve školách měšťanských až na 60 žáků v jedné třídě, tak i zvýšení hodinového týdenního úvazku pro učitele obecných i měšťanských škol. Dále se zavádí omezené přijímání žáků na české střední školy, na ně smělo být přijato dále již jen nejvíce 10% dětí ze škol obecných. Němčina se od tohoto školního roku vyučuje již od 1.ročníku obecných škol. Zahájeny jsou již předem plánované přeškolovací kurzy pro české učitele dějepisu, kteří jsou nuceni vyjízdit do Rankenheimu u Berlína, později jsou kurzy konány přímo v Protektorátu. Ze škol musejí být odstraněny veškeré obrazy připomínající samostatné Československo, jeho významné osobnosti, také všechny obrazy, které připomínají období, kdy stál český národ proti německému. V tomto školním roce probíhá tajný rasový průzkum české mládeže. Oznámeny jsou však jen školní prohlídky dětí a mládeže. Nástup R. Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora je počátkem obrovské a tvrdé represe proti českému odboji, ta je namířena i proti žactvu středních škol ze strany Gestapa, trestem je zavírání škol za jejich protiněmecké projevy. R. Heydrich dokonce vyhrožuje ministru školství J. Kaprasovi, že je z důvodu nepřátelského chování českých studentů vůči Třetí říši připraveno trvalé uzavření všech českých středních škol v Protektorátu. Tomuto kroku s velkým úsilím J. Kapras zabránil. V listopadu je zakázána výuka dějepisu na všech českých školách. Hodiny dějepisu byly věnovány výuce němčiny. Zcela zrušena je také výuka církevních dějin. V lednu se výnosem ministerstva školství nařizuje užívat ve školách jen již německo – české tiskopisy, katalogy a vysvědčení se pak psaly v obou jazycích, kdy přednostním byla němčina. Jedno potupné nařízení pro další české školství střídá druhé. Co je ale zcela nejhorší, je nástup E. Moravce, aktivního českého kolaboranta s nacisty, do funkce ministra školství v lednu 1942, kdy v této funkci končí J. Kapras, který se ve vztahu k okupantům snažil provádět politiku zpomalování jejich germanizačních snah na poli českého školství. Jeho taktika byla samozřejmě nacisty kritizována, o řadě opatřeních tedy rozhodla okupační správa sama a ministerstvu školství již o rozhodnutých a v podstatě zrealizovaných změnách dala již jen „na vědomí“, k takovým krokům patřilo například okamžité zrušení všech českých jednotřídek s počtem žáků menším dvaceti. S Moravcovým nástupem do funkce se změnily pravomoci ministra a byla posílena rozhodovací funkce německých inspektorů. Ministr školství tak mohl ze své

funkce měnit i bez ohledu na platné právní předpisy organizaci školské správy, tímto krokem byly zrušeny za účelem „zjednodušení správy“ zemské školní rady a veškerý dozor nad školami pak převzalo přímo ministerstvo školství. V únoru je zrušeno hlasování zkušební komise při zkouškách všeho druhu a je dáno výlučné právo předsedovi komise nebo přítomnému německému inspektorovi měnit známky z ústních i písemných zkoušek navržené komisí. Z důvodu „průkaznosti“ nižšího intelektu českého obyvatelstva získat třeba jen středoškolské vzdělání dostali navíc jmenování předsedové maturitních komisí přísně důvěrný dopis zemského školního inspektora, který obsahoval pokyn o tom, že při maturitní zkoušce z němčiny musí být nejméně 20% zkoušených nevyhovujících. Ministerstvo školství zavádí povinné jazykové zkoušky z němčiny pro všechny své pracovníky. Ty se konaly před tříčlennou komisí, které předsedal Němec. Pracovník, který zkoušku úspěšně nesložil, byl zbaven platového postupu a také možného povýšení až do doby, dokud nesložil reparát. Kdo byl u zkoušky z němčiny nevyhovující, případně zkoušku nekonal, byl přeložen do výslužby nebo s ním byl rozvázán služební poměr. Všichni středoškolští profesori se museli zúčastňovat povinných kurzů jazyka německého. V únoru prohlašuje zastupující říšský protektor R. Heydrich tvrdá slova na adresu českých učitelů, kterými prohlašuje, že české učitelstvo vychovává mládež k odporu proti německému národu, čemuž musí být zabráněno. V květnu je založeno Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. V tomto měsíci ministerstvo školství doporučuje, aby školy nabádaly své svěřence k chození na boso, čímž si budou posilovat zdraví a obuv šetřit. Na konci školního roku dojde k zásahu Gestapa proti studentům Reálného gymnázia v Roudnici nad Labem a jejich uvěznění. K této represivní akci se uvádí v různých sebraných pramenech ve školní kronice a almanachu dnešního roudnického gymnázia toto: „Dne 20.června v době stanného práva krátce před polednem této nešťastné soboty obsadilo budovu německé četnictvo a zatklo 16 chlapců ze sexty a 29 chlapců a děvčat ze septimy přímo ze školních lavic, ostatní třídy nesměly v době zatýkání opustit do odpoledních hodin školu. Zatčení studenti byli pak převezeni do Malé pevnosti v Terezíně a podrobeni surovým výslechům. Záminkou k jejich zatčení bylo lživé udání, že připravují atentát na Alfréda Bauera, řídícího učitele německé obecné školy v témže městě. Studentům nebylo nic dokázáno, přesto byli německou státní mocí později

přemístění do nacistických koncentračních táborů či na nucené práce do Říše. Nepomohlo ani dovolání jejich rodičů k novému zastupujícímu říšskému protektorovi K. Daluege s pokusem žádat přešetření případu jejich dětí. Smutnou odpovědí byl zákaz dalšího studia jejich dětí na všech středních školách Protektorátu. Pouze někteří z nich se vrátili domů ještě během války. Devět studentů v koncentračních táborech bohužel zemřelo. Byli to: Vladimír Adamec, Karel Dvořák, Otomar Fabián, Ivo Karfík, Bohumil Kratochvíl, Miroslav Kukuk, Miroslav Lácha, Karel Švojgr a Sylva Rajtrová, ta zemřela v Osvětimi, kam byla převezena za pomoc spoluvězeňkyni – Židovce.³⁸ (upraveno) Konec tohoto školního roku je i posledním termínem pro učitele ke složení řádné povinné zkoušky z němčiny. Dvacet procent českých učitelů je nakonec pro nevyhovující znalost německého jazyka ze škol propuštěno. Červenec je pak poslední hrůznou tečkou pro vzdělávání židovských dětí, je totiž nakonec vydán všeobecný zákaz vyučování židovských dětí a nařízeno uzavření židovských škol. Židovské děti nesměly být vyučovány ani neplaceně, musely zároveň odevzdat všechny učebnice. Do konce roku 1942 bylo nacisty zrušeno již téměř 70% všech českých středních škol, stav studentů povážlivě velmi klesá, ke konci války nedosahuje ani poloviny předválečného počtu.

5.2 „Lidice hoří ...“

Krásnou slunečnou středu dne 27.května 1942 o 17.hodině náhle přeruší hlášení českého rozhlasu, které se zlověstně line k obyvatelům hlavního města Prahy:

„Dne 27.května 1942 byla spáchán v Praze atentát na Zastupujícího říšského protektora SS-Obergruppenführera Heydricha. Na dopadení pachatelů se vypisuje odměna 10 miliónů korun. Kdo pachatelům poskytuje přístřeší, anebo pomoc, anebo má vědomost o jejich osobě i o jejich pobytu a neoznámí to, bude zastřelen s celou svou rodinou.

Nad oblastí oberlandratu Praha se vyhláší oznámením této zprávy v rozhlase civilní výjimečný stav. Nařizují se tato opatření:

a) zákaz vycházet z domů pro veškeré civilní obyvatelstvo od 27.května 21.hodiny až

---

38 <http://www.gym-rce.cz/cz/o-skole/historie-skoly/>

do 28.května 6.hodiny;

b) na tutéž dobu se uzavírají veškeré hostince, biografy, divadla, veškeré zábavní podniky a zastavuje se veškerá veřejná doprava;

c) kdo se přes tento zákaz v uvedené době objeví na ulici, bude zastřelen, nezůstane-li stát na první výzvu;

d) další opatření jsou vyhrazena a v případě potřeby budou oznámena rozhlasem.

Podepsán K. H. Frank.³⁹

Vyhláška byla v půlhodinových intervalech pro zastrašení obyvatelstva a narušení zdánlivého poklidného života v Protektorátu opakována. Později byl vyhlášen civilní výjimečný stav nad celým Protektorátem. Šíří se hrozivá zpráva o atentátu. Nacisté běsní, neprodyšně uzavírají Prahu, město je celou noc prohledáváno dům od domu, dochází k zadržení prvních osob, které však nemají s atentátem nic společného. V časných ranních hodinách je prohledáváno i okolí Prahy, na řadu přicházejí další města i vesnice, pročesávány jsou lesy i polnosti. Posílena je východní hranice se Slovenským štátem. Z Německa přijíždějí policejní posily. Z Berlína docházejí hrozivé příkazy o vzetí rukojmích z řad české inteligence, začínají první popravy. Němci získávají k atentátu první indicie. Zastrášování, brutalita, rozporuplnost mezi Čechy a Londýnem o významu atentátu. Probíhají další razie, bez úspěchu. Propaganda začíná pracovat, konají se manifestace, při kterých je atentát odsuzován. Plamennými, silně kolaborací ovíněnými projevy, nešetří ministr E. Moravec. Vypisovány jsou milionové odměny za pomoc při dopadení pachatelů atentátu. K. Daluge střídá R. Heydricha ve funkci zastupujícího říšského protektora, K. H. Frank sekunduje, oba však v brutalitě vůči Čechům nemusejí soupeřit. Každý den jsou rozhlasem čteny seznamy popravených, ty vycházejí také v denním tisku. Nežřídko se v seznamech objevují členové celých rodin. „Volá Londýn“, je možno slyšet z radiopřijímačů pod pohrůzkou smrti, Pavel Svatý apeluje na české obyvatelstvo, aby vytrvalo a hrdinně bojovalo ... Ve čtvrtek 4.června oznamuje v 10 hodin český rozhlas zprávu, která hrůzně napříště ovlivní život obyvatel Protektorátu: „Zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě a náčelník bezpečnostní policie a bezpečnostní

---

39 Plachý, Z.: Protektorát proti Londýnu. Nové Sedlo u Lokte, Vydavatelství & Nakladatelství Plachý, 2006, s. 8.

služby, SS-Obergruppenführer a generál policie Reinhard Heydrich, podlehl v ranních hodinách v jedné pražské nemocnici vážnému zranění, které utrpěl při vražedném útoku, jenž dne 27.května na něj byl spáchán.⁴⁰ Okamžitě jsou zakázány všechny zábavné podniky, zrušena jsou veškerá divadelní, filmová i koncertní představení v celém Protektorátu. Členové vlády ve večerních hodinách velebí v českém rozhlasu Heydrichovo jméno a odsuzují atentát ve své podstatě jako podlý počin Londýna. Je páteční půlnoc 5.června, obyvatelé Prahy nespí, podřimují a v hrůze očekávají dny příští, půlnoc právě odbíjejí zvony pražských kostelů, tentokrát však nejde tolik o vymezení času, ale o ponuré vyprovázení kata českého národa R. Heydricha na svou poslední cestu, zvuky zvonů se náhle promíchávají s prvními zvuky smutečního pochodu, okázalé rozloučení s R. Heydrichem v Praze je osvětleno rozžatými pochodněmi, smuteční neděle 7.června završí celou ceremonii odvozem tělesných ostatků Heydrichových k triumfálnímu pohřbu do Berlína. A v Protektorátu? Tam dále probíhá vyšetřování, avšak stále bez výsledku, každý den jsou popravováni nevinní čeští vlastenci. Nacisté již silně potřebují ukázat Evropě důsledek atentátu pro porobený stát, pouze v Protektorátu došlo k úspěšně provedenému atentátu na tak vysoko postaveného nacistického pohlavára, bylo třeba pomstít se. 3.června došel do slánské továrny na baterie Palaba dopis pro dělnici Annu Maruščákovou z nedalekých Holous, která však nebyla v tu dobu v zaměstnání z důvodu nemoci. V dopise, který otevírá porušením listovního tajemství zřízenec na vrátnici, stojí: „Drahá Aničko! Promiň, že Ti píši tak pozdě, a snad mne pochopíš, neboť víš, že mám mnoho práce a starostí. Co jsem chtěl udělat, tak jsem udělal. Onoho osudného dne jsem spal někde na Čabárně. Jsem zdrav. Na shledanou tento týden a pak se již nevidíme. Milan“.⁴¹ Po jeho přečtení putuje do rukou továrníka Jaroslava Pály, který jej předává slánské četnické stanici s tím, že se domnívá, že autor je jedním z útočníků atentátu na R. Heydricha. Místní strážmistr předává dopis služebně kladenského Gestapa, rozjíždí se vyšetřování. Gestapo zjišťuje, že autorem dopisu je ženatý Václav Říha, který chce dopisem pouze ukončit svůj mimomanželský vztah se svobodnou Annou Maruščákovou. Ta při brutálních výsleších přivádí Gestapo na stopu do Lidic k rodinám Horákových a Stříbrných, jejichž synové

---

40 Plachý, Z.: Protektorát proti Londýnu. Nové Sedlo u Lokte, Vydavatelství & Nakladatelství Plachý, 2006, s. 36.

41 Ivanov, M.: A hořel snad i kámen. Praha, Panorama, 1982, s. 33.

před časem vstupují do služeb čs. armády v zahraničí, ani oni však nemají s atentátem na R. Heydricha nic společného, Gestapo má však záminku, kterou tolik před světem potřebuje, a ta vede nacisty k hrůznému činu vyhladit zcela nevinnou zemědělskou obec Lidice na Kladensku. Je noc z úterý 9. na středu 10.června, po setmění jsou Lidice obklíčeny, ve 23 hodin je vzbuzen starosta, po půlnoci obcházejí skupinky nacistů dům od domu, násilně budí obyvatelstvo, ženy, děti, muže i starce a vyzývají je, aby si vzali cenné věci, oblékli se a vyšli před své domy. Muži starší 15-ti let jsou odváděni do Horákova statku, ženy s dětmi do místní školy. Nikdo ničemu nerozumí, ozývá se pláč dětí do křiku nacistů ... Je vyháněn dobytek, Němci začnou rabovat. Ještě v tuto noc jsou odvázeny ženy s uplakanými dětmi do tělocvičny kladenského gymnázia. Ráno započne na zahradě Horákova statku hrůzná exekuce popravy 173 lidických mužů starších 15 -ti let. Nejmladší popravený Josef Hroník, který se narodil 16.srpna 1927, nebyl ještě patnáctiletý, jeho otec však chtěl zmenšit starosti své ženě, a tak syna zavolal k sobě.Z Terezína přivázejí vězně k pohřbení zavražděných mužů a chlapců. Celá obec je později srovnána se zemí, nacisté se nevyhnou cynickému zničení i místního hřbitova. Další muži byli popraveni s německou důkladností později mimo Lidice, které již neexistovaly. Jednalo se o horníky noční směny v nedalekých kladenských dolech, kam se muži za prací pěšky nebo na kolech dopravovali, ale i o další nevinné chlapce a muže. Nakonec bylo usmrceno celkem 192 mužů. A jaký byl další osud lidických žen s jejich dětmi? V tělocvičně kladenského gymnázia na holé podlaze s trochou slámy prožijí ženy tři dny a dvě noci, chvíle obrovského zoufalství a nejistoty. Nejstarší z lidických žen bylo 88 let, nejmladšímu dítěti pak 16 dní. Funkcionáři SS provádějí „rasový výběr“ a určí celkem tři děti vhodné k poněmčení, jedná se o dvouletou Hanu Špotovou, šestiletou Dagmar Veselou, která však byla nakonec prohlášena za „neschopnou poněmčení“ a později v Polsku usmrcena, a bezmála čtyřletého Václava Zelenku. V pátek navečer vtrhne do tělocvičny několik důstojníků Gestapa, jeden z nich pro sjednání klidu vystřelí z pistole do stropu a ženám s dětmi je oznámeno, že pojedou na nějaký čas do tábora, ženy pojedou vlakem, děti pohodlněji autobusem. Nastala nejhorší chvíle v životě lidických žen, kdy se musely rozloučit s nejdražšími svým srdcím, svými dětmi. Některým ženám byly plačící děti doslova vyrvány z náručí. Nejprve byly převezeny nákladními auty ženy na kladenské nádraží,

odtud pak byly připraveným osobním vlakem odvezeny do koncentračního tábora Ravensbrück na severu Německa. Utrpení a nacistická zlovůle vzala život 60 nevinným lidickým ženám. A nyní mi dovolte se věnovat tomu nejzrůdnějšímu, tomu, co bylo dále s lidickými dětmi ... V Lidicích žilo před tragédií celkem 98 dětí, do konce roku 1942 se pak narodilo ještě 7 dětí, mírových dnů se dožije jen 17 dětí, 88 z nich nikdy neprožije svůj život, nikdy nezestárne. V knize vzpomínek přeživších lidických žen a dětí „Osudy lidických dětí“ je vzpomínáno na odjezd dětí z Protektorátu do Polska: „Ze tříd byly děti vyváděny pod silnou stráží přes nádvoří gymnasia ke vratům. Tam stráž zůstala státi, bedlivě sledujíc pohyb bezbranných dětí. Děti si nesly malé balíčky, asi tak velké jako kapesník, v nichž pravděpodobně měly něco málo k jídlu nebo trochu cukroví. Ty menší se držely za ruce a starší za nimi, jako vojáci, opouštěly gymnasiální vrata. Tak nejmladší a nejnevinnější opouštěly své rodné hnízdo a svou vlast ...“⁴² V polském vyhlazovacím táboře v Chelmu nad Nerrem byly pak děti od nejtletějšího věku do 14 let usmrceny plynem. A na závěr z knihy „Osudy lidických dětí“: “ ... dodnes mnohé zestárlé ženy ještě čekají, že se jednoho dne otevrou dveře a chlapec nebo děvče zavolají. „Mámo, přece jsem se vrátil!“⁴³ Dochovaly se poslední fotografie I. a II.třídy lidické školy z konce školního roku 1941/42, tedy z doby nedlouho před tragédií. Na nich lze ještě vidět šťastné děti očekávající nadcházející hlavní prázdniny. Lidická škola byla dvoutřídní, školu vedl řídicí učitel Šimandl, který bydlel v Buštěhradu, tragickému osudu lidických mužů tak unikl. Učitel II.třídy Zdeněk Petřík je však s ostatními lidickými muži a chlapci, kteří byli dříve jeho žáky, na zahradě Horákova statku také zastřelen. Tragičnost lidického zločinu hluboce oslovila akademickou sochařku prof. Marii Uchytílovou, která se rozhodla vytvořit bronzové sousoší všech 82 zavražděných lidických dětí a umístit jej do míst původních Lidic. Z míst, kde se dnes toto sousoší pod názvem „Památník dětských obětí války“ nachází, se dívají lidické děti k hrobu svých dědů, otců a bratrů. Prof. Marie Uchytílová věnovala lidickým dětem báseň „Píseň deště“:

Žal, hlad a hrůza ... Temno bez konce
jak kámen náhrobní. Spí Ravensbrück

---

42 Macková, J. - Ulrych, I.: Osudy lidických dětí. Nymburk, Nakladatelství VEGA-L, 2003, s. 18.

43 Tamtéž, s. 99.

Umlkl chvíli třesk a hluk a křik
Maminka z Lidic šeptá tichounce
slova svých písni chvějícíma rtoma
- co zpívala doma ...

Hajej spinkej drahý synku
přestaň plakat pro maminku
Nechej si zdát o medvídku
o zahrádce plné kvítků ...
Skolébá tě moje píseň -
utajená v písni deště – jsi-li ještě ...
(úryvek básně in „Osudy lidických dětí“)

A k Lidicím je již 10.června v Protektorátu vydána úřední zpráva: „Za pátrání po vrazích SS-Obergruppenführera Heydricha byly zjištěny nezvratné důkazy, že obyvatelstvo obce Lidice u Kladna poskytovalo podporu a pomoc okruhu pachatelů, který přichází v úvahu. Příslušné důkazy byly zjištěny bez pomoci místního obyvatelstva, třebaže na věc bylo dotazováno. Stanovisko k atentátu tímto projevené, je zdůrazňováno ještě dalšími činy Říši nepřátelskými, jakými jsou například: nálezy protistátních tiskovin, skladišť zbraní a munice, ilegální vysílačky a neobyčejně velkého množství zboží, jež podléhá řízenému hospodářství, a okolností, že v aktivních službách nepřátelských v zahraničí jsou obyvatelé jmenované obce. Protože se obyvatelé této vesnice svou činností a podporou vrahů SS-Obergruppenführera Heydricha co nejhrubším způsobem provinili proti vydaným zákonům, byli dospělí muži zastřeleni, ženy dopraveny do koncentračního tábora a děti dány na náležité vychování. Budovy v obci byly srovnány se zemí a jméno obce bylo vymazáno.“⁴⁴

---

44 Kolektiv: Lidice Lidice Lidice! Praha, Pražská vydavatelská společnost, s. r. .o., 2007, s. 35 – 36.

6. Školní rok 1942/43 aneb „perzekuování českého židovského obyvatelstva“

Významné historické mezníky, kterými bylo ovlivňováno tehdejší školství, učitelstvo, rodičovská veřejnost, ale i běžné žactvo:

29.září

Francouzský národní výbor vedený generálem de Gaullem, jež představoval francouzský protinacistický odboj ve Velké Británii, prohlásil, že mnichovskou dohodu pokládá od začátku za neplatnou

26.říjen

vláda USA uznala definitivně československou vládu v Londýně

30 leden

1.čs. samostatný prapor v SSSR odjel z Buzuluku na frontu

8.březen

bitva u Sokolova v SSSR – první bojové vystoupení čs. jednotky, v boji s Němci utrpěla jednotka velké ztráty, mezi padlými byl i nadporučík Otakar Jaroš, který byl jako první cizinec vyznamenán titulem Hrdina Sovětského svazu

1.květen

představitelé hlavních československých politických stran v exilu vydali společné prohlášení o jednotném postupu v boji proti německým okupantům, prohlášení se stalo východiskem i pro společný postup v poválečném období

13.červen

nacisté vypálili obec Český Malín ve Volyňsku (Ukrajina, pozn. autora) a vyvraždili tamní obyvatelstvo, většinou české národnosti

20.srpen

A. Hitler jmenuje novým říšským protektorem v Protektorátu Čechy a Morava bývalého ministra vnitra nacistické Třetí říše Wilhelma Fricka, Kurt Daluege je Hitlerem odvolán po opakovaném infarktu, hlavní pravomoci v Protektorátu však nyní získává státní ministr, jímž se stává bývalý předák Sudetoněmecké strany K. H. Frank

6.1 Školní rok 1942/43 již silně podléhá germanizačnímu úsilí nacistů

V září tohoto školního roku přijati poprvé do prvních ročníků středních škol žáci, kteří složili přijímací zkoušky ve výběrových střediscích, ve kterých byly kromě jejich znalostí prověřovány i další předpoklady při výběru uchazečů o studium, od školního roku 1943/44 i rasové. Hned na počátku tohoto školního roku zrušeny postupné a opravné zkoušky na středních školách. V listopadu je obnovena výuka dějepisu na gymnáziích s tím, že byly prvořadě vyučovány dějiny Třetí říše, později i dějiny obecné. V tomto měsíci odjíždějí na přeškolovací kurzy také do Rankenheimu u Berlína vedle dějepisářů i učitelé zeměpisu. V březnu jsou na protektorátní ministerstvo školství svoláni všichni ředitelé středních škol a učitelských ústavů, kteří zde byli seznámeni s významnými změnami v tehdejším školství. Šlo především o podstatné snížení počtu studujících, studujícím však měla být ze strany učitelů věnována zvýšená pozornost. Správa učitelských ústavů s již zřízenými internáty měla nadále podléhat přímo ministerstvu. Zrušeny byly okresní a místní školní výbory, jejich pravomoci přešly přímo na starostu obce, zřízeny byly školní úřadovny, do jejich čela byli dosazeni okresní školní inspektoři. Posílena byla pravomoc okresního hejtmána na poli školství. Ve výuce měla mít prvořadé místo výuka němčiny, zdůrazněno bylo pěstování říšské myšlenky u žactva. V učitelských ústavech se pro zlepšení znalosti němčiny budoucích učitelů mělo začít některým předmětům vyučovat v tomto jazyku. Ředitel školy měl být hlavním nositelem říšské myšlenky, byl k tomu vybaven veškerými pravomocemi, všechny výnosy ministerstva měl provádět s plnou razancí. Ve školách měl preferovat učitele němčiny i učitele, kteří byli schopni svému předmětu také v němčině vyučovat. Za to měli mít každou odučenou hodinu vykázánu jako dvouhodinu. Ředitelé středních škol se stali zatímními správci středoškolských ústavů, za nekompromisní a vzorné plnění příkazů ministerstva dostávali vysoký funkční příplatek, nejzasloužilejší pak měli být jmenováni řediteli škol. V neposlední řadě bylo ministrem Moravcem na tomto setkání zdůrazněno ředitelům, že si učitelé pro své často protiríšské smýšlení zatím nezaslouží zvýšení svých platů. V tomto měsíci jsou také ministerstvem školství nařízena povinná filmová představení uskutečňovaná v kinech jednotlivých obcí nebo měst, nařízeno bylo uskutečnit v době vyučování čtyři projekce do roka v neměnné ceně jedné koruny, filmy podléhaly schválení samotným

ministerstvem nebo Kuratoriem pro výchovu mládeže. Při maturitních zkouškách v květnu museli žáci zodpovědět alespoň jednu otázku z dějepisu, zeměpisu nebo matematiky německy. Na konci tohoto měsíce byl ministerským výnosem změněn klasifikační řád, chování se posuzovalo podle čtyřstupňové stupnice, jednotlivé předměty podle šestistupňové:

- 1.stupeň – sehr gut = velmi dobrý
- 2.stupeň – gut = dobrý
- 3.stupeň – befriedigend = uspokojivý
- 4.stupeň – ausreichend = dostatečný
- 5.stupeň – mangelhaft = sotva dostatečný (při možnosti nápravy)
- 6.stupeň – ungenügend = nedostatečný,

tyto změny měly opět dokládat nižší intelekt českých žáků, školám bylo dále nařízeno, že s vyznamenáním smí v každé třídě prospět pouze jediný žák, také z jednotlivých předmětů mohli učitelé klasifikovat prvním stupněm, tedy velmi dobrou, nejvýše dva žáky. V tomto školním roce byly poprvé organizovány výběrové tábory pro uchazeče o učitelské studium, ministerstvo školství věnovalo výběru budoucích učitelů zvýšenou pozornost. K těmto táborům uvádí František Morkeš v již výše zmíněné publikaci následující: „V rámci těchto táborů byli uchazeči rozděleni do skupin po dvaceti. Dopoledne byli zkoušeni písemně a ústně českou zkušební komisí, odpoledne byly na programu hry, sport a vycházky, při nichž byly pozorovány jejich osobní vlastnosti. U české zkušební komise byl ovšem přítomen německý poradce, který měl právo žáky nejen přezkoušet, ale i změnit konečné pořadí uchazečů. Zcela paradoxní bylo, že přítomnost německého poradce byla oficiálně zdůvodňována „přáním české veřejnosti“. Ve výběrových táborech uchazečů o studium se také postupovalo podle již nových pokynů. K posouzení tělesné schopnosti nestačilo již uchazečům lékařské vysvědčení, ale ta se posuzovala podle bodovaných sportovních výkonů.“⁴⁵ O rok později – při přijímacím řízení pro školní rok 1944/45 – se vyžadovalo z rasových důvodů ještě předložení rentgenového snímku hlavy a osvědčení okresního zplnomocněnce Kuratoria pro výchovu mládeže.

---

45 Morkeš, F., s. 14.

6.2 Perzekuce českého židovského obyvatelstva

O perzekuci učitelů i žactva židovského původu jsem se již zmínil. Rád bych nyní pojednal o tom, jakým způsobem byli čeští Židé vystavováni útlaku ze strany nacistů.

Židé se v rámci Protektorátu ocitli v zoufalé situaci. Byli vystavováni obrovskému psychickému nátlaku ze strany nacistů, rapidně stoupl počet sebevražd této komunity. Židé jako méněcenné obyvatelstvo dle norimberských zákonů byli propouštěni z různých pracovních pozic, což s sebou neslo nedostatek financí na živobytí. Práci hledali jen velmi těžko, klesala jejich životní úroveň, což přinášelo zvýšenou nemocnost. Docházelo k arizaci židovského majetku, ve věstech, kde žila početná německá menšina, docházelo i k útokům na Židy, k ničení synagog. Židům velmi nepříjemňovaly život postupné zákazy a příkazy, o povinném označení jsem se již zmínil. K zákazům patřilo volné cestování, Židé nesměli opustit obec, ve které byli evidováni, odevzdat museli veškeré rozhlasové přijímače a telefony, zákaz měli půjčovat si knihy v knihovnách, o zákazu vyučování dětí a mládeže bylo již pojednáno, omezování byli v dopravě vyloučením z autobusů a některých vlaků, v tramvajích mohli cestovat jen v zadní části druhého vagonu, přístup neměli do parků, zahrad a lesů, zábavních zařízení, restaurací, hotelů, čekáren na nádražích, zákaz vstupu měli do lázní a lékáren, byli tedy ničení nejen po stránce psychické, nýbrž i tělesné, zdravotní a hygienické. Omezování byli také při nakupování, nakupovat směli pouze od 15 do 17 hodin, kupovat si ale nesměli holicí mýdlo, ovoce, ryby, drůbež, zvěřinu a pochutiny. Ztížený pro ně byl i proces ve využívání pošt, prádelen. Perzekuováni byli i nábožensky, v mezilidských vztazích, zakázány byly sňatky Židů s Čechy. Cílem nacistů bylo zcela zdecimovat tuto menšinu, okrást ji o majetek a odsunout ji do ghatt, konečným řešením pak byla její genocida. Jedinou záchranou pro Židy bylo vystěhování. Tragickou se pro ně stala skutečnost, že neuvěřili hrozbě jejich likvidace ani existenci vyhlazovacích táborů. Za války tak zahynulo více jak šedesát procent českých Židů. Transporty Židů z jednotlivých míst Protektorátu do Terezína s ghettem nebo na východ musela organizovat Židovská náboženská obec. Někteří Češi poskytli Židům pod pohrůzkou vlastní smrti pomoc, jiní odvraceli oči, styděli se, ale strach přemohl jejich lidskost.

Řada Čechů byla již z dřívější doby antisemitská. Přestupní stanicí se pro české Židy tak stalo ghetto v Terezíně, kam byli z jednotlivých českých míst převáženi tajně v ranních hodinách vlakem. Po příjezdu došlo k evidenci osob, zároveň k odevzdání veškerých dokladů a cenností, příchozím byl vydán speciální vězeňský oděv, miska, lžice a přikrývka. Ubytování i stravování bylo velmi nuzné, Židé byli využíváni na nucené práce. Z nedostatku jídla, ale i z nedostatečné hygieny, se ghettem začaly šířit infekční nemoci, zvyšovala se úmrtnost především starců a dětí. Židé se snažili všemožně vylepšovat život v ghettu. Záhadou pro ně bylo přesídlování na východ do pracovních táborů. Třiašedesát vypravených tragických transportů z Terezína na východ bylo odpovědí. Judith Sandeen Bartel v publikaci „Holocaust Ztracená slova“ k transportům a vyhlazovacím táborům uvádí: „V dobytčích vagonech bylo namčkáno i 200 lidí. Byli nuceni cestovat vstojе i několik dní bez toalet a prakticky bez jídla a pití. V létě mnoho lidí zemřelo následkem veder a v zimě stovky lidí umrzly. Ani slabí a zestárlí cestu do tábora nepřežili. Ihned po příjezdu do Osvětimi byli muži a ženy rozděleni do dvou řad. Většina dětí a starých lidí byla ihned poslána do plynových komor. Ženy, které se odmítly vzdát svých dětí, byly do plynových komor poslány s nimi. Komory byly maskovány jako sprchy, lidem bylo nařizeno pověsit oblečení na věšáky, kde si je vezmou po sprchování. Po těchto informacích lidé napanikařili a spořádaně vstupovali do plynových komor. Jakmile se zavřely dveře „sprch“, které v některých táborech mohli pojmout až 2000 lidí, byl ze sprch vpuštěn plyn Cyklon-B. Po 20 až 30 minutách všichni zemřeli na otravu tímto plynem. Těla byla odklizená a spálena v krematoriích nebo velkých jámách pod otevřeným nebem. Jen v Osvětimi zemřelo v plynových komorách více než milion lidí. Ti, kteří byli považováni za dostatečně silné, aby mohli tvrdě pracovat, byli nahnáni do táborových baráků, ostříhání dohola a zbaveni jmen i identity. Stala se z nich čísla, která měla našita na vězeňských mundůrech a vytetována na předloktí. Tetování se provádělo pouze v Osvětimi. Vězňové žili v barácích se stovkami dalších a byli nuceni vykonávat otrockou práci v lomech nebo továrnách, jejichž výroba pomáhala nacistům. Ve většině baráků nebyly toalety, jen řada věder bez jakéhokoliv soukromí. Vězni spali po 5 – 6 na pryčnách z nehoblovaných prken. Jídlo bylo hrozné a nedostačující. Vodnatá řídká polévka z vařené, většinou shnilé zeleniny, malý kousek chleba a cikorkové kafe, to bylo nejčastěji celé denní jídlo. Protože lidé

byli dehydrovaní a podvyživení, často onemocněli a na nemoci také umírali. Nejobávanější byly pro vyčerpané vězně mnohahodinové nástupy s počítáním vězňů. Kdo se zhroutil, byl na místě zastřelen nebo poslán do plynové komory.⁴⁶ Těžká práce, nemoci z nedostatku stravy, vody, hygieny a také nelidské zacházení ukončily řadě Židů, mezi nimiž se nacházelo nemalé množství nadaných mladých studentů, to nejcennější, život.

6.3 Rodinný tábor českých Židů v Osvětimi – Březince

Záhadou pro tehdejší vězně v Osvětimi – Březince byl příjezd českých Židů transportem na počátku září 1943 a především odlišné zacházení s nimi v rámci tábora.

Milan Hes uvádí ve své knize „Čekání na smrt“ k vypravení tohoto transportu následující: „Transporty se během 6.září 1943 daly do pohybu. První z nich s označením „D1“ vyjel z Terezína ve 14 hodin, druhý s kódem „Dm“ ho následoval ve 20 hodin.“⁴⁷ Cesta dobytčáky započala v samotném městě díky nově postavené vlečce, vězni tak byli alespoň ušetřeni přecházet do nedalekých Bohušovic nad Ohří, kde se nacházela nejbližší železniční stanice. Doprava do Osvětimi byla hrůzostrašná, velmi se vlekla díky přetížení klíčové železniční trati na východ, první transport se velmi zdržel v Olomouci, kam dorazil okolo půlnoci prvního dne cesty. Dvoudenní cestu doprovázel především nedostatek tekutin, nevyhovující hygienické podmínky. V důsledku nepřekonatelného utrpení řada oslabených jedinců této cestě podlehla. Přeživší dorazili na osvětimské nádraží v dopoledních hodinách následujícího dne a zcela vysílení museli ještě pěšky dojít do nedalekého pobočného osvětimského tábora Březinky. Novým domovem po prvním šoku „přivítání“ se jim stal tábor BIIb, do kterého později dorazil i druhý vypravený transport z Terezína ze 6.září. Terezínští se ocitli mezi ostatními dráty s elektrickými ohradníky. Žalostnost terezínské ghetta vystřídala ještě vyšší, jejich budoucí živobytí se sestávalo z nevelkého území s dvaatřiceti dřevěnými stájovými baráky s vlhkou betonovou podlahou prakticky bez možnosti výtopu, tři baráky byly určeny jako sociální zařízení s velmi primitivním zařízením a spíše nepoužitelnou vodou. Okolí baráků bylo tvořeno blátivým terénem, který byl velmi

46 Bartel, J. S.: Holocaust. MAYDAY, 2006, s. 24 – 26.

47 Hes, M. Čekání na smrt. Praha, EPOCHA, 2012, s. 22.

obtížným pro pohyb vězňů.

Jejich prostor určený k životu se začal příjezdy dalších transportů nepředstavitelně plnit, což přinášelo především z důvodu nadcházející zimy, hladu a nedostatku hygieny šíření nemocí a bez možnosti jejich léčení i smrt. Terezínští věřili, že jsou přesídleni na práci. Na řadu snížení úrovně života oproti předválečným létům byli již z ghetta v Terezíně přivyklí, snažili se tedy nevzdávat. Jejich situace v táboře byla proti jiným příchozím daleko snadnější díky vyhrazené speciální šestiměsíční karanténě lhůtě, což bylo nacistické opatření z důvodu kontroly osudu terezínských vězňů ze strany mezinárodního Červeného kříže, nacisté tak chtěli zmást světovou veřejnost v přesídlování Židů do pracovních táborů a skrýt tak jejich skutečnou geneocidu. Slovenský Žid Rudolf Vrba, vlastním jménem Walter Rosenberg byl v té době shodou náhod „prominentním“ vězněm (zapisovatelé bloků ...) v Březince, podařilo se mu úspěšně ještě s přítelem z tábora utéci, podal o něm také první zprávu, které však tehdejší světová veřejnost neuvěřila, na příjezd českých Židů ve své knize „Utekl jsem z Osvětimi“ vzpomíná: „Do vedlejšího tábora B, odděleného od nás jen několika prameny drátu, proudili muži, ženy a děti oblečení v normálních civilních šatech. Hlavy měli neoholené, obličej zmatené, ale vykrmené a nezpustošené. Dospělí nesli svá zavazadla, děti své panenky a medvídky.“⁴⁸ Podzemní osvětimské hnutí časem přišlo na hádanku, kterou jim „předložili“ nacisté a znali brzký osud českých Židů, „karanténa“ končila 7. března 1944. Terezínští byli o tomto uvědoměni, při pohledu na své děti však tomuto hrůznému osudu neuvěřili. Termín nadešel ... Český rodinný tábor byl likvidován, jeho obyvatelé měli ukončit svůj život v místních plynových komorách. Čeští Židé byly sadisticky nahnáni do připravených nákladňáků a převáženi k plynovým komorám. Zamilovaný do jedné české Židovky vzpomíná R. Vrba v již zmíněné knize na největší hromadnou vraždu v našich dějinách: „Nákladňáky začaly vztekle vrčet a pohnuly se směrem k bráně jako tanková divize. Zvuk motorů naplnil celý tábor a rval mi uši. Potom jsem skrze tu nelítostnou hudbu zaslechl nový, sladký tón. Zpěv tisíce žen. A tou písní byla československá hymna Kde domov můj. Slábla, jak nákladňáky mizely. Nastoupily nové hlasy s novou písní, inspirované stejnou myšlenkou. Tentokrát

---

48 Vrba, R.: Utekl jsem z Osvětimi. Praha, Sefer, s. r. o., 2007, s. 227.

to byla židovská hymna Hatikva, Naděje.⁴⁹ Cesta na smrt českých Židů byla velice klidná, jen tři dívky se začaly bránit, a tak je museli umlátit. Tehdejší vězni čekali odpor Čechů, chtěli se k nim přidat stůj co stůj. Čeští Židé však svému osudu neuvěřili už vzhledem k dětem, kterým se i ve velice těžkých podmínkách lágru všemožně věnovali.

V prostoru českého rodinného tábora byl zřízen dětský blok v baráku č. 31 především zásluhou německého učitele tělesné výchovy židovského původu Fredyho Hirsche, který pobýval od poloviny 30.let v tehdejší Československu z důvodu svého vlastního ohrožení v Německu především pro svůj židovský původ. Šlo o člověka čestného a pracovitého, pedagoga s „obrovským otevřeným srdcem“ a zaujetím pro pedagogické působení, měl předválečné zkušenosti s vedením dětí a mládeže především v oblasti tělovýchovy. Před samotnou likvidací rodinného tábora s ním bylo v plánu podzemního osvětinského hnutí počítáno jako s vůdcem povstání českých Židů před tragickým osudem v plynových komorách. Nedokázal však čelit případnému pohledu na umírání svých svěřených dětí a za dosud nevyjasněných okolností zemřel spácháním sebevraždy, možná i tato okolnost zapříčinila to, že Češi nepovstali. Ale jak to bylo se samotným zřízením dětského bloku pro české židovské děti? Příjezdy dalších transportů neustále přibývalo v rodinném táboře dětí, Fredy Hirsch pod záminkou výuky dětí němčině, aby napříště rozuměly pokynům dozorců SS v táboře, požádal velitelství tábora, zda by mohl zřídit speciální oddělení pro děti mladší 15 -ti let. Žádost byla kladně vyřízena a F. Hirsch se stal vedoucím dětského bloku. Bez zbytečného otálení si vybral tým asi dvaceti spolupracovníků – vychovatelů, hospodářský chod dětského bloku svěřil bývalé vedoucí židovského kojeneckého útulku na pražských Vinohradech Haně Epsteinové s bohatými zkušenostmi v tomto oboru. Postupem času byl dětský blok rozšířen ještě o sousední barák č. 29, protože se novými transporty zdvojnásobil počet dětí, zdvojnásoben byl tedy také počet vychovatelů. Všichni vychovatelé pak s likvidací rodinného tábora zahynuli v plynových komorách. Zásluhou F. Hirsche dostávaly děti v dětském bloku lepší stravu, v bloku se v zimě topilo. Děti mohly pravidelné denní apely strávit vsedě na stoličkách uvnitř bloku. Dětský blok nebyl určen pro přespávání dětí. Ráno přišly děti do bloku, nejprve byly vedeny k tomu, aby se umyly, nevyhnutelnou byla i ranní rozcvička. Protože Fredy byl sportovec tělem i duší,

---

49 Tamtéž, s. 247 – 248.

uvědomoval si plně, že otužilost a čistota dětí a prostředí, byť na nižší úrovni a dodržovaná za velmi složitých podmínek, je obrovsky prospěšná jako prevence nemocí. Fredy nezapomínal i na psychohygienu, vychovatelům kladl na srdce, aby se s dětmi snažili vyhýbat se tématům smrti a umírání. Děti byly v bloku rozděleny podle věkových kategorií do „kmenových“ skupinek v počtu přibližně dvaceti, nacházela se zde ilegálně i mládež, která tak byla uchráněna tvrdému prostředí tábora. F. Hirsch nestanovoval žádné vyučovací ani výchovné programy, to záleželo na samotných vychovatelích, jaký program zvolí, pomůcky chyběly, knih bylo málo. Vychovatelé tak spoléhaly na svou paměť, za obtížných podmínek byly vytvářeny různé pomůcky. Malé děti se učily říkankám, kreslilo se, zpívalo, větší děti nacvičovaly pro své rodiče diadelní představení. Dopolední program trval přibližně tři hodiny, pak se děti naobědvaly, odešly na polední přestávku do bloku ke svým rodičům, pak se vracely na odpolední zaměstnání. Starší děti byly také vyučovány jednotlivým předmětům, vychovatelé projevovali až nesmírnou schopnost v názornosti při výkladu při chybějících školních pomůckách. Problémem bylo i obstarání samotného papíru a psacích potřeb, psalo se i opálenými dřívky v kamnech. Řada činností včetně výuky židovských dětí byla nacisty zakázána. Děti vzhledem k těmto zákazům po těchto činnostech prahly, vytvářeno bylo velmi silné citové pouto mezi dětmi a vychovateli. Je až s podivem, co vychovatelé pod pohrůzkou vlastní smrti v dětském bloku obklopeném nepředstavitelnou hrůzou okolního lágru dokázali, kolik v sobě museli mít tito nevinní lidé lásky k dětem, k pedagogickému poslání. Určitě je na ně třeba pohlížet jako na pedagogy – hrdiny. Na závěr tohoto pojednání mi dovoluňte ještě uvést jednu nemalou záležitost z rodinného bloku, na ni upomíná ve své již výše zmíněné knize Milan Hes: „Právě dětská představení patřila k těm nejoblíbenějším a nejnavštěvovanějším. Konala se pravidelně v pátek odpoledne a herci se na ně připravovali během týdne. Pro menší diváky bylo nachystáno hlavně loutkové divadlo. Co záleželo na tom, že někdy princeznu představoval jen kus dřívka s hadříkem nebo jinou pohádkovou postavu ztvárnila brambora. Pro odrostlejší diváky, ale také pro dospělé, kteří rádi za kulturou na blok 31 zavítali (týkalo se samozřejmě jen českého rodinného tábora se „speciálním zacházením“, zbytek tábora žil v nelidských podmínkách, pozn. autora), byly tyto

sváteční okamžiky zdrojem obrovské radosti i vnitřního posílení.“⁵⁰ ... „Vzpomněli si i esesáci během potlesku, kterým představení „Sněhurky“ ocenili, také na vlastní děti či děti svých známých? To se již pravděpodobně nikdy nedozvíme. Prý se jim představení skutečně líbilo, navíc pěvecký výkon „Sněhurky“ byl doslova famózní. Můžeme však konstatovat, že to byl jeden z nejcyničtějších potlesků lidských dějin.“⁵¹

7. Školní rok 1943/44 aneb „české střední školství v troskách ...“

Významné historické mezníky, kterými bylo ovlivňováno tehdejší školství, učitelstvo, rodičovská veřejnost, ale i běžné žactvo:

1.září

čs. vojenská jednotka ve Velké Británii byla reorganizována v Československou samostatnou obrněnou brigádu

říjen 1943

v jugoslávských horách vznikla v rámci partyzánského hnutí 1.československá partyzánská brigáda Jana Žižky z Trocnova, jejími členy byli převážně Češi a Slováci trvale žijící v Jugoslávii

6.listopad

bojujů při osvobození Kyjeva se účastní i čs. vojsko v SSSR

12.prosinec

Československo uzavřelo v Moskvě novou spojeneckou smlouvu se Sovětským svazem při návštěvě našeho exilového prezidenta Edvarda Beneše, Československo – sovětská smlouva zaručovala přátelství, vzájemnou pomoc a spolupráci obou zemí

13. - 20.prosinec

při svém pobytu v SSSR jednal zde Edvard Beneš s našimi představiteli KSČ v exilu o podobě poválečné republiky

27 leden

v Praze založena Liga proti bolševismu z iniciativy ministra Moravce, jejím cílem bylo

---

50 Hes, M.: Čekání na smrt, Praha, epocha, 2012, s.59.

51 Tamtéž, s. 60.

získat odpůrce komunismu z řad Čechů pro spolupráci s Němci, pro její neskrývanou pronacistickou orientaci byla však většinou společností odmítnuta

12.březen

exilová vláda v Londýně vydala svolání k československému lidu vyzývající k boji proti okupantům

jaro 1944

exilová vláda v Londýně vyslala na území Moravy a Čech několik výsadkových skupin, jejichž cílem zde bylo vybudovat zpravodajskou síť

10.duben

samostatná čs. brigáda v SSSR byla z rozhodnutí nejvyššího sovětského velení rozšířena na 1.československý armádní sbor v SSSR

20.duben

československá vláda v Londýně vydala vyhlášku o trvání branné pohotovosti státu

květen 1944

část tzv. Českého vládního vojska byla přesunuta ke strážní službě do Itálie, mnozí jeho příslušníci přeběhli k italským partyzánům

3.květen

v Sovětském svazu vznikla 128.československá letecká peruč

8.květen

po přiblížení sovětských jednotek k východním hranicím naší republiky byla uzavřena československo – sovětská dohoda o vztazích mezi čs. a sovětskými úřady po vstupu Rudé armády na naše území

12.květen

ve 14 hodin svrhlo dvě stě spojeneckých letadel za 20 minut 1200 bomb na chemický komplex v Záluží u Litvínova

6.červen

spojenecká vojska provedla invazi do Francie, na zabezpečování úspěšného výsadku se podílela československá stíhací skupina

16.červen

poprvé bombardována Bratislava spojeneckými vojsky

léto

na území Protektorátu Čechy a Morava dochází k rozvoji partyzánského hnutí, k nejvýznamnějším organizacím patřila Rada tří (R-3), která se skládala především z bývalých vojáků československé armády

30.červen

Edvard Beneš jmenuje ministra Františka Němce vládním zástupcem pro československá území osvobozená Sovětskou armádou, zástupcem se stal gen. Rudolf Viest

22.srpen

československá vláda v exilu a vláda Francouzské republiky vydaly společné prohlášení o obnovení spojenecké smlouvy mezi oběma zeměmi

29.srpen

na Slovensku propuklo Slovenské národní povstání proti zdejší fašistické vládě a také proti německým jednotkám, které začaly Slovensko obsazovat, SNP se přihlásilo k existenci Československé republiky a k londýnské exilové vládě, se Slováci bojovalo ruku v ruce mnoho občanů české národnosti

7.1 České střední školy, především gymnázia, „živoří“ ...

Střední školy, a to především gymnázia, utrpěly v době Protektorátu nedozírných škod na poli rozsahu i obsahu vzdělávání, o degradaci mezilidských vztahů nemluvě, proběhly čistky v profesorských sborech, strach a nejistota naplňovaly každodenní atmosféru sboroven. Počet studentů gymnázií oproti předválečným létům poklesl zhruba o 60%, počet studentek poklesl dokonce na zhruba 40%. Okupační moc měla za cíl zcela ponížít vzdělávání české mládeže, gymnázia měla za cíl připravovat studenty na pozdější vysokoškolské vzdělání, což bylo zcela proti cílům nacistů.

V posledních letech války v souvislosti s nepříznivou situací na frontách pro Němce byli někteří studenti oktáv a v některých případech i septim gymnázií v tomto školním roce využíváno okupační mocí na nucené pracovní nasazení v rámci Protektorátu, ale i Říše. Někteří studenti byli tak nuceni odmaturovat až po osvobození. V následujícím školním roce byla ve všech maturitních ročnících českých středních škol zastavena výuka zcela dle výnosu z 21.srpna 1944. Studenti maturitních ročníků byli

přidělování k pomocným vojenským složkám, kterým bylo určeno vyprošťování obětí leteckých útoků, odstraňování trosk po bombardování v Říši. Řada takto nasazených zemřela při bombardování Německa spojeneckými vojsky. Ubytování i stravování studentů v Říši byly nedostačující. Někteří byli určeni k budování vojenských opevnění na Moravě a v Rakousku, šlo o velmi těžkou práci nevhodnou pro věk studentů.

Čeští studenti, ale i někteří učitelé, byli také využíváni pro nekvalifikovanou práci v samotném Protektorátu. Ředitelé škol dostali od okupační moci za povinnost sestavovat seznamy vhodných kandidátů na tyto pomocné práce. Vysílání byli k práci do zemědělství, do továren zaměřených především na zbrojní výrobu pro německou armádu.

Tento školní rok a také následující byly poznamenány nedostatkem uhlí, a tak se v zimních měsících vyučovalo jen sporadicky.

Paradoxní situace v době Protektorátu nastala v učňovském školství, které bylo okupační mocí uznáváno z důvodu přípravy méně vzdělaného, a tím pádem loajálnějšího, Čecha – rolníka nebo dělníka pracujícího pro Říši po jejím vítězství. Na tomto typu škol dokonce došlo k zdvojnásobení počtu žáků ve srovnání se školním rokem 1938/39. Vzhledem k zabezpečení válečných zakázek pro Německo bylo v pravomoci úřadů práce převádění učňů z jednoho oboru do druhého, což byl jev velmi častý. Při řadě průmyslových škol byly pořádány abiturientské kurzy pro bývalé studenty uzavřených českých vysokých škol a také absolventy všeobecně vzdělávacích gymnázií, cílem těchto kurzů byla příprava na zastávání dělnických profesí. Na základě vládního nařízení o úpravě výcviku k povolání z roku 1943 bylo výrazně zkvalitňováno české učňovské školství. K tomu uvádí František Morkes v již zmíněné publikaci následující: „V podstatě je možné konstatovat, že celá učňovská příprava byla ve válečných letech organizačně pozměněna a jinak strukturována. Rušeny byly především všeobecné učňovské školy a naopak výrazně posíleno bylo postavení specializovaných učňovských škol orientovaných na profesní přípravu dělníků v přesně stanovených a požadovaných povoláních. Učňovská příprava byla masově převáděna z živností a malých živnostenských provozoven do větších podniků, kde mohla být nejen efektivnější, ale i komplexnější. Rozhodující ovšem bylo, že takto mohla být zcela

jednoduše a pod nezbytným přísným dohledem přeorientována především na zbrojní průmysl a další požadavky válečného hospodářství.⁵²

V tomto školním roce již nedocházelo k žádným podstatným změnám, nacisté nutně obraceli pozornost z důvodu pro ně nepříznivé válečné situace do strategičtějších oblastí života státu.

8. Školní rok 1944/45 aneb „tragická květnová dohra s pozdějším nástupem toužených mírových let ...“

Významné historické mezníky, kterými bylo ovlivňováno tehdejší školství, učitelstvo, rodičovská veřejnost, ale i běžné žactvo:

8.září

Sovětská armáda zahájila karpatsko – dukelskou operaci, která měla otevřít cestu na Slovensko

21.září

sovětské jednotky osvobodily první československou obec – vesnici Kalinov na východním Slovensku

26.září

italská vláda prohlásila, že pokládá za neplatnou mnichovskou dohodu a vídeňskou arbitráž a to od samého počátku

5.říjen

Československá samostatná obrněná brigáda zahájila obléhání přístavu Dunkerque

6.říjen

příslušníci 1.čs. armádního sboru překročili v Dukelském průsmyku státní hranici a vsoupili na československé území

7.říjen

ministr F. Němec, vládní zmocněnec pro osvobozené československé území, přiletěl z Moskvy na Slovensko, kde se však setkal s nečekanými problémy – Slovenská národní rada mu odmítla předat moc a na problémy narážel i na Podkarpatské Rusi, kde

---

52 Morkes, F., s. 17.

sovětské velení podporovalo hnutí za připojení této části Československa k Sovětskému svazu

1.prosinec

Národní rada Zakarpatské Ukrajiny, organizovaná za pomoci a z popudu sovětských úřadů, vyzvala ministra Němce, aby se svými spolupracovníky do ří dnů opustil zemi

4.prosinec

sovětské jednotky zaujaly pozice na řece Ondavě, tím byl splněn úkol karpatsko – dukelské operace, která prakticky skončila, tedy otevřít cestu Rudé armádě na Slovensko

11.prosinec

ministr Němec ustoupil nátlaku a z osvobozeného československého území se vrátil zpět do Moskvy

27.prosinec

státní ministr Protektorátu Čechy a Morava K. H. Frank vydal nařízení o pracovní mobilizaci českých mužů do 45 let, jejich úkolem bylo podílet se na zákopových pracích na Moravě, které měly přispět k zastavení sovětských vojsk

15 leden

pět dělostřeleckých pluků 1.čs. armádního sboru se v prostoru Jasla úspěšně podílelo na zahájení útočné operace proti německým vojskům

16.leden

šest set anglických letadel svrhlo tři tisíce bomb na chemický komplex v Záluží u Litvínova

19.leden

státní prezident E. Hácha jmenoval poslední vládu Protektorátu Čechy a Morava, jejím předsedou se stal Richard Bienert

14.únor

omylem bombardována Praha záměnou z důvodu chybné navigace a nepříznivých povětrnostních podmínek s Drážďany v rozsahu od Radlic přes Smíchov až k Vinohradům, bombardování podlehl 701 osob, zraněných bylo 1184, shozeno bylo 152 t bomb, 68 domů zničeno a 2607 poškozeno

22. - 29.březen

v Moskvě probíhala jednání zástupců demokratických stran (Československá strana národně socialistická, Československá sociálně demokratická strana a Československá strana lidová) a Komunistické strany Československa a Slovenské národní rady o složení a programu první vlády osvobozené Československé republiky, účastníci se shodli na tom, že politický život v nové republice se má odehrávat v rámci tzv. Národní fronty

26.březen

Sovětská armáda osvobodila první obec v českých zemích – Sudice na území Slezska

4.duben

E. Beneš jmenoval v Košicích první vládu osvobozené Československé republiky, která byla zvána vládou Národní fronty, jejím předsedou se stal Zdeněk Fierlinger, E. Beneš současně rozpustil Státní radu

5.duben

vláda Československé republiky schválila na svém prvním zasedání v Košicích svůj program, který získal označení Košický vládní program

8.duben

představitelé Komunistické strany Československa ustavili v Košicích svůj prozatímní ústřední výbor, předsedou strany byl zvolen Klement Gottwald

18.duben

americká 3.armáda vedená gen. George Pattonem vstoupila na území ČSR

19.duben

nacisté vypálili moravskou obec Ploština za pomoc partyzánům, 24 jejích obyvatel našlo hrůznou smrt v plamenech

21.duben

jednotky 3.americké armády dobyly Aš

22.duben

Sovětská armáda osvobodila Opavu

23.duben

vyhlazení osady Prlov na Vsetínsku německými nacisty, 23 osob přišlo o život

26.duben

Sovětská armáda osvobodila Brno

29. - 30.duben

v Praze se konala ustavující schůze České národní rady, jejím předsedou se stal prof. Albert Pražák

30.duben

Sovětská armáda osvobodila Ostravu

A. Hitler spáchal v Berlíně sebevraždu

1.květen

v Přerově, okupovaném dosud nacisty, vypuklo protiněmecké povstání, bylo tvrdě potlačeno a vyžádalo si velké oběti na lidských životech

2.květen

nacisté popravili v Terezínské pevnosti 56 českých vlastenců

5.květen

Američané osvobodili Domažlice

v Praze vypuklo široce založené povstání proti německým okupantům

Sovětský svaz informoval vedení americké armády o připravované operaci směřující k osvobození Prahy a vyzvalo je, aby americká vojska nepřekračovala dříve dojednanou linii České Budějovice – Plzeň – Karlovy Vary

nacisté vypálili moravskou obec Javoříčko a zavraždili 38 jejích obyvatel

6.květen

jednotky americké armády osvobodily Plzeň

Sovětská armáda zahájila postup směrem ku Praze

došlo k Velkomeziříčskému masakru

6. - 7.květen

německé vojsko a oddíly SS zahájily útok na Prahu s cílem dosáhnout volného průchodu na západ

masakry českých civilistů – žen, starců a dětí jednotkami SS v Praze

8.květen

německým jednotkám se podařilo obsadit okrajové čtvrti Prahy a pronikaly do středu města, před porážkou zachránila povstání armáda gen. Vlasova, která se postavila Němcům na odpor, zástupci České národní rady podepsali s německým velením Protokol o provedení kapitulace německých branných sil

sovětské jednotky pokračují v osvobozování Moravy a Čech – obsadily Olomouc, Přerov, Zábřeh na Moravě a posléze například i Most v severních Čechách

9.květen

Sovětská armáda osvobodila Prahu, **boje v hlavním městě ČSR skončily**

12.květen

k poslední srážce s poraženou německou armádou dochází u Slivice na Milínsku, kde **padají poslední výstřely 2.světové války**

10.květen

československá vláda Národní fronty vedená svým předsedou Z. Fierlingerem přiletěla do Prahy, označení Národní fronta se užívalo pro seskupení politických stran, které jediné směly na území Československa působit, v českých zemích to byla Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, Československá sociálně demokratická strana a Československá strana lidová, na Slovensku tvořily Národní frontu Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana Slovenska, ostatní politické strany, které existovaly za předmnichovské republiky, svoji činnost obnovit nesměly, všechny tyto strany byly zastoupeny ve vládě, žádná z nich nesměla být v opozici

12.květen

v Praze se začal vytvářet Svaz české mládeže – jednotné organizace, která měla odstranit předválečnou roztříštěnost mládežnického hnutí

16.květen

do Prahy dorazil E. Beneš

19.květen

E. Beneš vydal dekret prezidenta republiky o národní správě majetku Němců, Maďarů a kolaborantů a o neplatnosti některých majtkoprávních jednání z dob okupace, dekret měl platnost zákona, které zatím nemel kdo vydávat, neboť Národní shromáždění ještě neexistovalo, nynější dekrety prezidenta republiky tak navazovaly na dekrety vydávané vládou ČSR v exilu, která měla zákonodárnou pravomoc, v dalších měsících vydávání dekretů pokračovalo

22.květen

uzavřeny hranice mezi Československem a Rakouskem

Československo obnoveno bez Podkarpatské Rusi

jaro – léto 1945

v československém pohraničí docházelo k nezákonnostem při tzv. divokém odsunu Němců

2.červen

mezi vládou Československé republiky a předsednictvem Slovenské národní rady byla uzavřena dohoda o rozdělení pravomocí, dávala slovenským orgánům značnou volnost, později však byla stále zřejmější snaha pražských orgánů kompetence slovenských úřadů omezovat

3.červen

vyroben první litr benzínu v chemických závodech v Záluží u Litvínova po osvobození republiky spojeneckými vojsky

5.červen

založen fotbalový klub Český sportovní klub Jablonec nad Nisou (dnes FK Baumit Jablonec)

7.červen

předsedou jednotné odborové organizace - Ústřední rady odborů, která nahradila předválečné odborové organizace jednotlivých politických stran, byl jmenován komunista Antonín Zápotocký

18. - 19.červen

příslušníci čs. armády vedení Karolem Pazúrem spáchali masakr na Švédských šancích u Přerova, šlo o jednu z nejbrutálnějších masových vražd moderní české historie, při které aktéři zabíjeli malé děti i v náručí matek, mělo jít o údajné kolaboranty, za jedinou noc bylo povražděno 120 žen a 74 dětí ukrajinské, maďarské, ale i slovenské národnosti, za tuto hrůznou akci nebyl ve své podstatě nikdo řádně a spravedlivě potrestán, Pazúr později úzce spolupracoval s komunistickým režimem u nás, a tak se o tomto zločinu v totalitním Československu nesmělo hovořit

19.červen

dekret prezidenta republiky o trestání nacistických zločinců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech

21.červen

dekret prezidenta republiky o národní správě majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů

26.červen

podepsána Charta spojených národů, zakládající statut OSN, signatářem i Československo

29.červen

uzavřena dohoda mezi Československou republikou a Sovětským svazem o odstoupení Podkarpatské Rusi, v poválečném období označované jako Zakarpatská Ukrajina, Sovětskému svazu

17.červenec – 2.srpen

v Postupimi u Berlína se konala konference představitelů států, které zvítězily nad Německem – SSSR, USA a Velké Británie, rozhodla mimo jiné o odsunu Němců z Československa

2.srpen

E. Beneš vydal dekret prezidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti, který se stal podkladem pro odsun Němců a Maďarů z Československé republiky

28.srpen

E. Beneš podepsal dekret o znárodnění československého filmového průmyslu

8.1 Poslední protektorátní školní rok

Tento školní rok nejvíce poznamenal středoškolskou výuku a především její ukončování. Výnosem z 21.srpna 1944 byla ve všech maturitních ročnících tohoto školního roku zastavena výuka a zrušeny maturitní zkoušky, studenti byli přiděleni k pomocným vojenským a polovojenským složkám určeným k vyprošťování obětí leteckých útoků a k odstraňování trosk po bombardování Říše spojeneckými leteckými svazy, dále bylo žactvo určováno k budování vojenských opevnění na Moravě a v Rakousku. Tito nuceně nasazení studenti na práci pro Říši maturovali až v prvních mírových měsících léta 1945. Ve školním roce 1944/45 studuje na gymnáziích ani ne polovina studentů předválečného stavu, výrazně klesl i počet studentek.

Utrpení protektorátních let ukončují květnové dny. Na toto období vzpomíná školní kronika školy v Lysé nad Labem: „Počátek května přinesl dlouho očekávané ukončení válečného utrpení a potupné fašistické poroby. Ještě prvního května postihl Lysou nad Labem letecký poplach, kdy angloameričtí letci, přezdívaní kotláři, vyhledávali jedoucí parní lokomotivy, aby jim prostříleli kotel a vyřadili je tak z provozu. Bohužel, nezdá se, že střely mimo stroj zasáhly osobní i služební vagony vlaku a došlo k obětem na životech cestujících i doprovodného železničního personálu. Dne 2.května 1945 se pokusili zaměstnanci železničního uzlu v Nymburce o povstání proti německé okupaci, které ale bylo silnými vojenskými jednotkami wehrmachtu a hlavně oddílů fanatických SS krvavě potlačeno. Až ve čtvrtek 3.května navečer začala lyská mládež zamazávat po městě německé nápisy. Místní vojenský velitel pouze zakázal zamalování nápisů na úřadech a veřejných budovách, zamazávané dvojjazyčné štíty obchodů mu nevalily. Již během pátečního rána 4.května se na mnoha domech ve městě objevily československé státní vlajky, ale okupační správa reagovala velmi rychle, do domů s vlajkami vtrhli němečtí vojáci a pod pohrůžkou použití zbraně si vynutili jejich okamžité stažení. Velitel vojenského tábora v Milovicích, gen. Kurt Rüdiger, pohrozil městu použitím tanků a dělostřelectva, pokud nebudou obnoveny všechny dříve zamazané německé nápisy, a to do 19 hodin. Stála za ním velká síla, dvacetitisícová vojenská posádka Milovic se stovkou tanků a obrněných vozidel. Městem se navíc procházely pěší po zuby ozbrojené hlídky vojsk SS. Nebylo možné reagovat jinak než uposlechnutím, aby na samém sklonku války nedošlo k dalším zcela zbytečným obětem na životech. Stále platil zákaz vycházení po 21.hodině. Každý, kdo se objevil po této době na ulici, mohl být zastřelen. Až 5.května vyvolalo volání českého rozhlasu Praha o pomoc nový pokus o převrat. Téhož dne se opět objevily na domech československé vlajky, správu města na radnici převzal prozatímní národní výbor v čele s praporčíkem četnictva Aloisem Prudičem, úředníkem firmy Vichr a spol. Františkem Doškem a mnohými dalšími. Jejich jména vyvolával o den později městský rozhlas. Zatímco v nedaleké Praze probíhaly tvrdé boje na barikádách, o čemž podával svědectví pražský rozhlas, místní odbojáři pod vedením poručíka v záloze Fr. Doška vyhodili do povětří část pražské tratě, aby nemohly být na Prahu vyslány německé posily z Milovic. Podařilo se odposlouchávat německé vojenské telefonní linky, a tak byli odbojáři velmi

dobře seznamování s momentální situací. Nemalou zásluhu mají lyští železničáři, kteří sabotovali pohyb vojenských vlaků, jak to jen bylo možné. Nicméně národní výbor oficiálně vybízel obyvatelstvo města ke klidu, aby nebyl dán nacistům důvod k represím. Teprve v noci z 8. na 9.května začali vojáci a jednotky SS z Milovic ve strašném zmatku prchat z dosahu blížící se Rudé armády. Ustupovat však vojáci začali již koncem dubna, kdy část místní posádky obdržela jízdní kola a byly jim rozděleny rezervy potravin, aby se nedostaly do rukou Čechům. Vojáci si na kola nechávali od místních řemeslníků přidělovat nosiče, aby tyto zásoby vůbec mohli uvést. Řemeslníci jim rádi vyhověli, protože každý voják dostal 30 kg nedostatkového a vzácného cukru a za požadovanou práci platili – přes zákaz svých nadřízených - v naturáliích. Prchající vojáci zahazovali výzbroj a výstroj, odstraňovali si hodnostní označení a dělali vše pro to, aby se dostali do amerického zajetí. Strašlivě se báli ruské odplaty za všechna zvěrstva, kterých se během války dopustili. Ve středu 9.května se občané chystali uvítat oddíly Rudé armády, ale oslavy zhatila zvěst o blížícím se tankovém oddílu SS, avšak ten nakonec do města nedorazil. Nad městem prolétlo 14 německých bombardovacích letadel, která v samém závěru války těžce poškodila Mladou Boleslav V uvedené dny projížděly městem německé vojenské oddíly na vozidlech všeho druhu sem – tam, jako lapená myš v kleci. Nikdo nevěděl, co by mohl od vystresovaných a vzteklých vojáků očekávat. Kradli kola, kde mohli a hledali cestu na západ, jen aby nepadli do rukou Rusům. První oddíl Rudé armády dorazil do města ve čtvrtek 10.května 1945 odpoledne. Až v pátek 11.května vypuklo všeobecné veselí ze znovunabyté svobody.⁵³

A co se dělo dále v tomto městě? Ve školách se v tyto dny nevyučovalo, děti si měly docházet do školy pro úkoly. 6.května však bylo dětem městským rozhlasem oznámeno, že se pro úkoly do školy nemají dostavit a raději nemají vůbec vycházet ze svých domovů. K dětem patří odvaha, spíše i nezkušenost z důsledků svého chování, a tak místní mládež o to více vítala příjíždějící sovětské vojáky do města. Úkoly následně obdržely až 14.května na zahradě místní opatrovny. Školy byly uzavřeny, protože v nich byli ubytováni sovětští a polští zajatci, kteří byli původně odvezeni na nucené práce do Říše. Výuka nemohla probíhat ani z důvodu nedostatku učitelů, někteří do služby nenastoupili. Na všech školách, nejen v tomto městě, již osvobozeného

---

53 http://www.zsbhrozneho.cz/dok/almanach_ms.pdf, s. 17.

území, docházelo k obměnám v řízení škol, k obměnám v učitelských sborech, kolaboranti a němečtí učitelé byli nuceni odejít, navraceli se nacistickou mocí perzekuovaní. Školy byly ve špatném stavu, bylo třeba je uklidit, vydezinfikovat, opravit poškozený inventář. Nejen v Lysé nad Labem, ale i jinde v republice se začalo různě nouzově vyučovat již ke konci května, kdy školy opustily německé posádky nebo byly zbaveny jiného válečného zatížení. Nařízením ministerstva školství a národní osvěty bylo umožněno přestoupit žákům z obecných škol na školy měšťanské, aby se tak napravily křivdy okupace na žácích, kterým byla znemožněna návštěva měšťanských škol, jedinou podmínkou bylo nehodnocení z některého z vyučovaných předmětů nedostatečnou, kromě němčiny. Byla provedena změna územní správy v předválečných územních jednotkách. Ještě před ukončením školního roku museli učitelé vyplnit dotazník spolehlivosti. Školní rok 1944/45 byl na mnoha školách ukončen až v polovině července, žáci byli propuštěni na prázdniny s výzvou, aby splnili v době školního volna svou národní povinnost v pomoci při srpnových žních, nazapomněli na sběr léčivků a druhotných surovin, zejména papíru a kovů. Žáci své povinnosti tehdy splnili nad očekávání. Potřebným dětem bylo také hned v prvních mírových měsících pomáháno s dovyživováním, organizován byl tzv. „mléčný program“, některé děti byly ve školách bezplatně stravovány, pro podporu vitaminózní složky stravy byla dětem distribuována šípková marmeláda, ještě dnes vzpomínají pamětníci na hořkou sardelovou pastu v rámci pomoci UNRRA, těmto dětem bylo také obětavě pomáháno s ošacením a pomocí při vybavení školními pomůckami. V nemalé míře byly solidárně podporovány sirotčince, ve kterých se ocitly děti, kterým vzala válka maminky a táty. V letních měsících byly pro tyto děti pořádány ozdravné pobyty z peněz mnoha dárců, tehdy, kdo mohl, neváhal a pomohl. Časté tehdy byly i adopce dětí – oboustranných sirotků, leckdy další výchova těchto nešťastníků spočinula na prarodičích. Některé bezdětné rodiny hlavně z Prahy braly děti ze zapadlých koutů republiky k ročnímu přechodnému pobytu, jehož cílem bylo dohnat učivo, které bylo válkou zmeškáno. Začalo se slavit, mnoho nevyslovitelné radosti přineslo osvobození, atmosféra v učitelských sborech přerostla v srdečnost a obětavou pomoc mezi kolegy, ale i ve prospěch dětí a mládeže z rodin, které byly válkou stíženy. Oficiálně byly znovu slaveny narozeniny prezidenta republiky Dr. Edvarda Beneše. Počátek července se nesl

v duchu oslav 530.výročí upálení Mistra Jana Husa, při těchto oslavách bylo důstojně vzpomenuo obětí nedávno ukončené hrůzné války. Během prázdnin odešla řada rodin se svými dětmi do pohraničí, které mělo být po odsunu Němců dle vládních plánů dosídleno Čechy. Tam převládala ještě několik let po válce velmi těžká situace ve školství vzhledem k nedostatku učitelů, ale i vzhledem ke katastrofální materiální situaci škol. Výnosem ministerstva školství z 2.června byli žáci vybízeni ke sběru léčivých bylin v letních měsících, motivací pro ně byli navracející se zubožení lidé z bývalých nacistických koncentračních táborů, pro které nebyl tehdy dostatek léků. V nadcházejícím školním roce tak měl každý žák nasbírat 2kg sušených léčivých bylin, v tom jim nezřídka pomáhali staří lidé z jejich rodin. Děti byly poučeny, jak byliny sbírat, jak s nimi zacházet při sušení. Doporučeno bylo sbírat: nať řebříčku obecného, kořen puškvorce obecného, nať pelyňku obecného, ze žita námel, nať přesličky rolní, listy jahodníku obecného, nať třezalky tečkované, květ heřmánku pravého, listy jitrocele kopinatého, ostružiníku, maliníku, listy i kořen pampelišky, nať matřídoušky a hlavně květ lípy. Žáci kromě námelu měli sbírat vždy jen jeden druh bylin, aby nedocházelo k mísení.

Pojďme se ale nyní přenést do nedaleké, v těchto dnech těžce zkoušené Prahy.

8.2 Pražské povstání

Počátek května je u nás ve znamení povstání proti šest let trvajícím krutému útisku ze strany nacistů. Povstání se rozhořivají souběžně s událostmi v bojující a osvobozující se Evropě i ve světě z dosud nejhrůznějšího válečného konfliktu v dějinách. I Praha bojuje, volá o pomoc ... Ve školách je v revolučních dnech z důvodu bezpečnosti žactva výuka většinou přerušena. Do bojů proti nacistům na barikádách v ulicích se zapojují četní učitelé i žáci a studenti. K hrdinům opravdu velmi mladým můžeme započítat Františka Soukala, tehdejšího žáka dnešní ZŠ TGM v Praze 7 na Ortenově náměstí. Je 5.květen, František se těší na své 14.narozeniny. Ve víru bojující Prahy si doma bere starou hasičskou helmu, sekerku a prak a tajně utíká k babičce přes barikády na druhý konec dnešního mostu Barikádníků v pražských Holešovicích, kde se stává spojku, nosí střelivo, dostává se i k pušce a nakonec i k osudnému lehkému

kulometu. Mladému Františkovi ukončí život nepřátelská kulka ... Takových příběhů z bojující Prahy bych mohl uvést mnoho, dodnes mjíme, možná i bez zamyšlení, četné pietní desky na zdech pražských ulic, tu a tam si můžeme přečíst jméno i věk padlého hrdiny, mnohokrát se dozvídáme jen o neznámém hrdinovi. Upřímně bych se s vámi nyní podělil o tragickou událost, již byla postižena rodina mé manželky. Je úterý 8.května, poslední den války u nás, jak uvádějí historikové. Tehdy jsou ve svůj osudný den doma v pražské Michli všichni členové rodiny Vitmanových. Jejich domek je však zasažen při ostřelování Prahy z Pankrácké pláně. Nevinně tak umírají rodiče, Marie Vitmanová, rozená Šestáková (teta mé manželky) ve věku 31 let, Jaroslav Vitman, který je o tři roky starší a také dvě ze čtyř dětí, Jaroušek ve věku 8 let a Evička ve věku 11 let. Dvě děti se zázračně zachránily a na přání dvou pražských rodin byly svěřeny po válce do adopce. Čtyři nevinní lidé odpočívají na hřbitově ve Vršovicích v místech, kde je nespočet hrobů lidí, kteří zemřeli v květnových dnech roku 1945. Kolik nenaplněných životů? Kolik odvahy a hrdinství dali někteří lidé do bojů za osvobození? K velmi prudkým bojům docházelo nejen v místech vinohradského rozhlasu a v centru Prahy, ale i na území dnešní Prahy 4, kde během květnových dnů přišlo o život přes 800 lidí, což je přibližně třetina všech padlých během Pražského povstání. Na pražskou Pankrác se v prvních květnových dnech valí německé tanky, Pankráčtí vycházejí do ulic a staví z nespočetného materiálu barikády, aby znemožnili Němcům vjezd do samotného srdce Prahy, barikád postaví z asi dvou tisíců v celé Praze na 145. Pomstichtiví členové SS, kteří pochopili, že se nevyhnou svému spravedlivému údělu za hrůzy, které během války napáchali, se i v posledních dnech války chovali hůře než dravá zvěř. Obyvatelé se před jejich řáděním schovávali do sklepů svých domů. Nacisté je z nich však násilně vytahovali a hnali starce, ženy i děti jako živý štít před tanky směrem do nitra Prahy. Ke zvěrstvům došlo v oblasti Krčského hřbitova. Němci vypalovali domy v oblasti Nuslí, lidé v chaosu prchali z domovů, ukřývali se ve školách. Některé ženy ve vysokém stavu těhotenství začaly z hrůzy rodit ... rodil se tak nový život do mírových let. Jiné životy však v těchto dnech ještě vyhasnou rukou SS-Manů z posádky Na Zelené lišce, kromě Němců tvořili tuto posádku Maďaři a Chorvaté, všichni ve věku od 17 do 21 let. K nejkrutějším německým válečným zločinům Pražského povstání došlo v tehdejší Úsobské ulici, dnešní ulici Obětí 6.května. V neděli 6.května okolo půl deváté

večer postříleli esesáci ve sklepě domu č. p. 253 třicet pět obyvatel, na zahradě sousedního domu č. p. 254 pak dalších šestnáct. Šlo o neozbrojené civilisty, mezi nimiž se nacházeli i několikaměsíční děti, těhotné ženy a staří lidé. Praha v bolestech zvítězila. Toto pojednání jsem začínal příběhem nevinného, ještě ne čtrnáctiletého chlapce, skončil bych ho utrpením osmapadeátiletého ředitele školy Na Zelené lišce v dnešní Praze 4. Okolí školy bylo boji značně decimováno. Ředitel školy Antonín Stallich byl při bojích zavražděn a jeho tělo bylo nalezeno nelidsky zohavené. Další z hrdinů ... Lidé umírali, aby mohla Praha tančit, po šesti letech znovu mírově žít, čest těmto hrdinům. Ve středu 9.května v 19 hodin mohou lidé v rádiích slyšet: „Československý rozhlas zdraví svého prezidenta Beneše a svoji vládu v Košicích, zdraví celý náš československý národ a zahajuje svůj první pořad v osvobozené vlasti ...“⁵⁴

8.3 Umírají poslední hrdinové 2.světové války ...

Jak už jsem uvedl, bojuje se po celém území naší vlasti. Můj oblíbený autor literatury faktu, Roman Cílek, popisuje dramata posledních dnů a hodin války na našem území ve své knize „Agonie“. V této knize vzpomíná na tragédie moravských obcí Ploština a Prlov, obcí ryze partyzánských. Lidé v nich umírali se ctí za vlast a jak R. Cílek uvádí: „Plameny z Ploštiny stoupaly k valašskému nebi“. Protože je má práce především o školství, dovolu mi z této knihy připomenout osudy jednoho z místních učitelů a několika mladých lidí z revolučních chvil moravského města Třešť: „Odsouzenci stáli čelem ke zdi a za nimi se řadila sedmičlenná popravčí četa, když se inženýr Radke (patřil k místním nacistům, pozn. autora) objevil na schůdcích spojujících dvůr s budovou. Držel v ruce pistoli a nenávistně vykřikl: „Vozáb! Vozáb!“ Sedmapadesátiletý místní učitel se otočil, pochopil svůj osud a vyšel muži s pistolí vstříc. To již stál Ewald Radke přímo na dvoře a několikrát za sebou vystřelil. Jaroslav Vozáb, který měl za sebou i pobyt v koncentračním táboře, se po první ráně nachýlil kupředu, ale další zásahy ho před očima jeho synů srazily nazpět.“⁵⁵ Umírá další hrdina, moravský učitel, který dával určitě mnohé ze svého srdce svým žákům. „Stáli jsme pár

---

54 Roučka, Z.: Skončeno a podepsáno. Plzeň, ZR&T, 2003, s. 24.

55 Cílek, R.: Agonie. Praha, EPOCHA, 2007, s. 110.

metrů od odsouzených u delší zdi“, tak vzpomíná na popravu Třeštských jeden z přeživších občanů, „...a viděli jsme, že po první střelbě kleslo na zem sedm třeštských chlapů a asi čtyři zůstali stát. Vystřelili podruhé a ti zbývající padli. Mezi nimi také silný mládenec v bílém svetru, který však potom zvedl hlavu, jednu ruku vztyčil vzhůru a s klidem, který jsme až nedovedli pochopit, se díval na vojáky, jak se připravují k další salvě. Namířili na něj a on si skryl hlavu pod ležící kamarády. Vystřelili a bylo vidět, že nějaký zásah musel dostat, protože se mu zachvělo tělo, mysleli jsme, že je už konec, a přáli jsme mu, aby měl od nich pokoj. Bylo to jako zázrak, když si potom opět sedl, vzpřímil se a znovu se s tím hrozným klidem díval na vojáky. I oni už byli vyvedeni z míry a něco si mezi sebou šeptali. Ten, který jim velel, však zvýšil hlas a dal povel k další salvě. Chlapec v bílém svetru si opět ukryl hlavu mezi ostatní, ale tentokrát se již nezvedl.“⁵⁶ Cestu k osvobození naší země bych ukončil velmi smutně, jak jinak ale pro dobu hrůzných válek. Psal jsem o školství, mělo by jít o radost a veselí ze vzdělávání, mé pojednání však bylo o školství v nesvobodě, často spojené s umíráním učitelů a mladých lidí. Vzpomeňme tedy na mladého moravského chlapce v bílém svetru, kterému se nechtělo umírat ...

8.4 „Svatý týden v Terezíně“

Do české ošetrovatelské školy v Praze - Bulovce se dostane dopis od zdravotně sociální komise České národní rady podepsaný MUDr. Budínem, obsahuje naléhavou žádost o vyslání zdravotních sester do osvobozené Malé pevnosti Terezín, kde zdejší zubožené vězně pronásleduje skvrnitý tyfus a dysentérie. Osloveny k riskantní pomoci jsou absolventky výše uvedené školy, které se zrovna připravují k závěrečným zkouškám. Ani ne dvacetiletým dívkám je připomenuto, že jde o dobrovolnou pomocnou akci. Dívky se však přihlásí všechny, celý ročník, ve dvou etapách tedy v následujících dnech odjíždějí do Terezína, první skupina čítá dvacet pět studentek, druhá pak studentek dvanáct, vyjíždí tedy celý druhý, závěrečný ročník. Konec války zrodí třicet sedm mladých hrdinek. Cestou do Terezína si dívky zpívaly, většina dívek nebyla proti smrtelné skvrnivce, kterou přenášely infikované vši, očkována. Po příjezdu

---

⁵⁶ Cílek, R.: Agonie. Praha, EPOCHA, 2012, s. 111.

sester do terezínské Malé pevnosti se jim odkryla celá pravda, situace v osvobozeném městě byla děsivá, nemocní hladoví lidé v přeplněných celách, všude chaos a hrůza. Hrůza, kterou si sestřičky vůbec nedokázaly představit. Na pomoc osvobozeným vězňům s cílem porazit epidemii skvrnitého tyfu přijeli také dobrovolní lékaři. V Malé pevnosti bylo zapotřebí nejprve vnést do pomoci organizaci, bylo třeba dezinfikovat vězně vykoupaním, obléci je do čistých oděvů, staré zavšivené oděvy bylo třeba spálit, spálit bylo třeba i některé silně zamořené dřevěné baráky. Práce mnoho, řada sester i lékařů se nakazila, trpěli horečkami a průjmem, přesto hrdinně pomáhali, někteří zaplatili vlastním životem. Pomoc těchto obětavých zdravotníků někdy přišla již příliš pozdě, řada vězňů, deportovaných do Terezína z osvobozené polské Osvětimi, pomoc odmítala, nevěřila již po zkušenostech z předchozích hrůz ... Vězni plakali a plakaly i sestřičky. Někteří vězni již neznali ani své jméno. Pomoc Terezínu přicházela i od různých organizací, za všechny od Československého červeného kříže. Pomáhali i běžní čeští občané, např. zasíláním čistých oděvů. Epidemie skvrnitého tyfu byla v Terezíně zdolána obrovskou pomocí sestřiček z Bulovky, které po tomto „svatém týdnu“ vykonaly své závěrečné zkoušky. Z některých se však již nikdy sestry nestaly. Na jednu z nich vzpomínají pamětnice v knize Alexandra Lukeše „Svatý týden v Terezíně“: „Ano, Bobina právě v Terezíně začala poprvé uvažovat o tom, že by chtěla studovat medicínu, po dlouhých debatách, které jsme vedly, jsme nenacházely řešení. Tehdy jsme ještě nevěděly, že i bez maturity na gymnáziu by to šlo. A tak jsme skončily větou: třeba to nějak dopadne. Když onemocněla Věra Nováková, která měla stejné plány jako já a Bobina, ošetřovaly jsme ji a přemýšlely přitom o své budoucnosti. To, že mi Věra po uzdravení řekla, že se ke studiu medicíny hlásit nebude, že by se nedovedla soustředit, mnou otřásl. A Bobina se také divila. Ona by na jejím místě takhle nikdy neuvažovala. Šla si za svým cílem ... Pak však ulehla na lůžko v dřevěném baráku. S horečkou, pro niž nám málem nestačil teploměr. Průběh její nemoci mám nesmazatelně vrytý do paměti. Umírala pod obrazem encefalitidy, s rozvráceným vodním a elektrolytovým hospodářstvím v těle – a my jsme to tehdy nedovedly ovlivnit. Léčily jsme ji způsobem – podle nynějších názorů – neúnosným. Podle klinické symptomatologie jsme aplikovaly kafr a lobelin, léky, které se už neužívají. Sledovala jsem Bobinin dech, jehož porucha nastala mnohem dříve než porucha cirkulace. Bobina

se v mé mysli zařadila mezi pacienty, kteří se lékaři vracejí po letech do vzpomínek jako výčitky, i když jsme tenkrát dělaly všechno podle nejlepšího vědomí a svědomí. Mám doma její diplom – kovový špendlík s konvicí. Svůj jsem jí dala do rakve.⁵⁷ tak vzpomínala na svou přítelkyni tehdejší studentka ošetrovatelské školy, pozdější lékařka Jitka Bažantová – Ecksteinová, na svou kamarádku vzpomínají i další její spolužačky: MUDr. Jarmila Bělohrádková – Bachtíková „Průběh její nemoci byl od začátku velmi zlý. Příznaky nemoci se zcela vymykaly mým zkušenostem sestry. Sice jsem pilně studovala z knih, které jsem si během války opatřovala, teoreticky jsem znala ledacos, ale prakticky velmi málo. U nemocné se záhy dostavily poruchy důležitých životních funkcí – naše možnosti byly malé. Lékař, který měl chvíli volno (a bylo jich málo, lékařů i chvil) rád poradil, ordinoval, ale chvíle, kdy byl u nemocné, byly krátké. U děvčete zůstala sestra. Na ní bylo, kdy, v který okamžik se rozhodne pro injekci léků, jak se jí podaří snižovat vysokou horečku, jak bude uklidňovat halucinující Bobinu. Za třicet let práce v nemocnici jsem prožila hodně, ale volání a nářek tehdejší kamarádky, její zápas o život, jsou pro mě stále živé. Hrůzu a obavy překrývaly pochybnosti o tom, co právě dělám. Dlouhé noci, kdy jsem si lehala vedle ní (sedět už se nedalo), značně ovlivnily můj pozdější život. Když zemřela, oblékly jsme ji sesterskou uniformu. Přišli její velmi prostí rodiče, matka a nevlastní otec a přinesli mi po ní dědictví. Malý náramek, modré puntíkové šaty (v jiných Bobinu nikdo neznal) a nové botky. Boty jsem nosila po celá studia na vysoké škole, šaty a náramek schovala. Setkání s maminkou mrtvé kamarádky bylo pro mne dalším velkým zážitkem. Poprvé jsem slyšela větu, kterou jsem jako pediatr slyšela ještě mnohokrát: „A to opravdu nešlo nic udělat?“⁵⁸

8.5 Všední život protektorátního učitele a žáka

Jak jste se již v práci dočetli, byl všední život učitelů i žáků v Protektorátu poznamenáván po všech stránkách života. Výuka byla přerušována pravidelnými vánočními a velikonočními prázdninami, města mívala narušování výuku v době poplachů při náletech, časté byly tzv. uhelné prázdniny pro nedostatek paliva. Topilo se ve velkých násypných kamnech, kterými byly opatřeny všechny školní místnosti, topení

---

57 Lukeš, A.: Svatý týden v Terezíně. Praha, NAŠE VOJSKO, s. r. o., 2008, s. 77.

58 Lukeš, A.: Svatý týden v Terezíně. Praha, NAŠE VOJSKO, s. r. o., 2008, s. 78.

měl na starosti školník se svou ženou, při výuce do kamen se šetřením přikládal učitel nebo jím pověřený žáci, často za odměnu, která byla dětmi vítaná z důvodu krátkého ohřátí v blízkosti kamen. Letní neboli hlavní prázdniny začínaly na přelomu června a července a trvaly do přelomu srpna a září. Děti je v protektorátních letech trávily většinou na venkově, kde byly dovyžívány z místního drobného zemědělství. Hry byly prosté, míč byl často přepychem, vytvářely se pevné skupiny dětí. Učitelé měli v létě volno v rozmezí 14 – 21 dnů, pak byli nuceni pracovat v zemědělství. Nejistotu těchto let střídaly těžké zprávy, nedostatek potravin, ale i šactva vzhledem k přidělovému válečnému hospodářství. Učitelé chodili velmi prostě oblékáni, většinou ve společenském oděvu s vázankou. Děti pak chodily v mnohokrát přešíváných oděvech a často ve velmi vychozené obuvi. Učebnice si do školy přinášely v kožených brašnách, které se dědily nebo jen svázané motouzem. Ke školním pomůckám patřil dřevěný nebo i kožený penál, perka s násadkami měly své místo ve zvláštní dřevěné krabičce. Jak vypadala za Protektorátu běžná školní třída, jsem již výše popsal. Je třeba již jen dodat, že děti seděly při výuce většinou v šedých starých škamnách, které byly opatřeny kruhovým otvorem pro skleněný nebo porcelánový kalamář, do kterého učitel pravidelně každé ráno konvičkou žákům vléval inkoust, se kterým se za války pro jeho nedostatek muselo šetřit. Škamny byly skosené, a tak byly ještě při horním okraji opatřeny podélným otvorem pro odkládání perek s násadkami, aby dětem z plochy neskouzly na zem. Využívány byly také z dřívějších dob hojně používané břidlicové tabulky opatřené dřevěným rámem a přivázaným hadříkem v otvoru při dolním pravém okraji pro mazání již nepotřebného, na které se psalo křídami. Při výuce se projevoval nedostatek zcela všeho, školství žilo neklidným a skromným způsobem života.

8.6 Zdraví protektorátního obyvatelstva

Vzhledem k přidělovému hospodářství, kdy na příděl bylo nejen šatstvo, ale i běžné mýdlo, což zapříčiňovalo prochlazení organismu a menší hygienickou péči, začaly se Protektorátem šířit smrtelně nakažlivé choroby jako tuberkulóza, dětská obrna, záškrť, spála, žloutenka, dysentérie, břišní a skvrnitý tyfus. Řada těchto nemocí byla šířena z židovských ghatt, kde panovala tristní hygienická i zdravotní situace. Penicilín

by sice objeven již během války, nasazen byl však k léčbě vojáků nejprve na frontách. Dětské očkování ještě nebylo zcela nasazeno. Koupelny v domácnostech chyběly, ve městech se docházelo k očištění do lázní. Výživa vůbec nedostačovala, navíc byla o nízkých kalorických hodnotách, chyběly potraviny s vitamínovou složkou. Ve školách byla kvůli nedostatku uhlí zima, děti byly často nemocné z nachlazení. Navíc se k těmto nemocem přidávala onemocnění psychická a nervová ze stresového a nejistého prostředí války. Těmi zase trpěli někteří učitelé. Lidé se snažili v době volna pobývat v přírodě, jezdilo se na venkov, k řece, k rybníkům v létě za koupáním. Lidé během války umírali nejčastěji na srdeční infarkt, zhoubné nádory a plicní tuberkulózu. Nevýslovnému utrpení byli vystavováni vězni koncentračních táborů nelidskými pokusy a experimenty na nich samých, v případě Osvětimi šlo i o zvěrstva, která páchal zvrácený německý lékař J. Mengele na dětech. Řada kandidátů na nucené pracovní nasazení si způsobovala různé zdravotní obtíže, aby se tak nasazení vyhnula. Častější byly proti předválečným létům i sebevraždy konané z různých příčin.

Šest protektorátních let přineslo českým školám nesmírné utrpení, řada z nich byla zrušena, mnoho z nich všelijak poničeno materiálně, germanizací a nacistickou ideologií zničeno morálně. Mnozí učitelé i žactvo a studentstvo položili za naši dnešní svobodu to nejcennější, svůj život. Podle dosud značně neúplných údajů bylo na 5000 učitelů odvečeno do koncentračních táborů, nacistických káznic a věznic, kde jich na 650 zahynulo. Dalších nejméně 400 českých učitelů položilo hrdinně své životy na různých popravističích Protektorátu i Říše. Mnoho učitelů i žáků a studentů padlo při různých ozbrojených akcích i v povstáních. Letos si připomínáme 70 let od těchto hrůzných časů. I v dnešních mírových časech vyučují ve starých školách současní učitelé, v lavicích sedí šťastné děti i zamilovaní studenti. Žijí, pracují a vyučují se v místech, kde žili i tehdejší nadšení učitelé a také určitě pilní žáci a zamilovaní studenti. Ti druzí však žili v těžké době, umírali za naši dnešní svobodu. Tito lidé jsou však většinou méně známými hrdiny bez věnců a kytic. Mým největším přáním je, a proto jsem i tuto práci z lásky a s pokorou zpracoval, vzdávat čest těmto lidem, kterým život přerвала válka. Třeba se mi toto přání u některých čtenářů této práce naplní.

9. Školní rok 1945/46 aneb „uzdravování českého školství po těžkých letech útisku ...“

Významné historické mezníky, kterými bylo ovlivňováno tehdejší školství, učitelstvo, rodičovská veřejnost, ale i běžné žactvo:

8.září

oficiální konec 2.světové války ve světě

14.říjen

zemské sjezdy delegátů národních výborů, konané v Praze a v Brně, zvolily poslance Prozatímního národního shromáždění a zemských národních výborů, Prozatímní národní shromáždění mělo 300 poslanců – 200 z českých zemí, 100 ze Slovenska

18.říjen

zahájen mezinárodní vojenský tribunál, tzv. norimberský proces

18. - 21.říjen

v Praze se konal XX.sjezd Československé sociálně demokratické strany, sjezd zvolil předsedou strany Zdeňka Fierlingera, přijal nový program strany a vyslovil se pro její samostatné působení v rámci Národní fronty

24.říjen

E. Beneš podepsal dekrety o znárodnění dolů, těžkého průmyslu, bank a pojišťovnictví, na základě těchto dekretů bylo k 1.prosinci 1946 znárodněno 2867 podniků, ve kterých pracovalo 61% zaměstnanců v průmyslu

začala platit Charta spojených národů (OSN)

26.říjen

konec možnosti vydávání prezidentských dekretů v Československu

6.listopad

E. Beneš jmenoval novou vládu Československé republiky, jejím předsedou se opět stal Zdeněk Fierlinger

20.listopad

začátek norimberského procesu

prosinec 1945

Československo bylo přinuceno postoupit Sovětskému svazu Podkarpatskou Rus

z Československa odešla všechna cizí vojska

8.prosinec

v Praze se konal sjezd zastupitelstva Československé strany národně socialistické, která schválila program strany, její organizační řád a ústřední výbor v čele s Petrem Zenklem jako předsedou

11.únor

americká armáda bez souhlasu československých úřadů vyzvedla z tajného úkrytu u Štěchovic archiv bývalého německého státního ministerstva a odvezla jej ze země, po protestu čs. ministerstva zahraničních věcí byl archiv vrácen

21.únor

obnovena Univerzita Palackého v Olomouci

2.březen

navrácení části tzv. štěchovického archivu z dob nacismu

18. - 31.březen

v Praze se konal VIII.sjezd Komunistické strany Československa, schválil linii strany směřující k dalšímu upevňování jejich pozic v republice, předsedou nově zvoleného ústředního výboru se stal Klemet Gottwald, generálním tajemníkem Rudolf Slánský

28.březen

Ústavní zákon č. 57/1946 Sb., kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety prezidenta republiky, ratifikoval prozatímní státní zřízení

2. - 3.duben

v Praze se konal sjezd Československé strany lidové, první po skončení války, delegáti přijali nový program a do čela strany zvolili Msgre Jana Šrámka a Msgre Františka Hálu

18.duben

rozpuštěna Společnost národů

19. - 22.duben

v Praze se konal I. všeodborový sjezd, který potvrdil snahu tehdejších politických sil o jednotné odborové hnutí v Československu, v jeho průběhu došlo ke sloučení českých a slovenských odborů, předsedou Ústřední rady odborů byl opět zvolen Antonín Zápotocký, člen KSČ

8.květen

přijat neblaze proslulý zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků

16.květen

zákonem o jednotném odborovém hnutí vzniklo Ústředí rady odborů (ÚRO)

22.květen

v pražské věznici na Pankráci popraven oběšením nacistický válečný zločinec a tyran českého národa K. H. Frank

26.květen

v Československu se konaly **první poválečné volby do Národního shromáždění**, kandidovat směli jen členové stran Národní fronty, případně bezpartijní, které si některá z těchto stran postavila na kandidátskou listinu, v českých zemích vyšla z voleb vítězně KSČ, která získala 40,17% hlasů, na Slovensku Demokratická strana Slovenska, která získala 62,0% hlasů, předsedou vlády ČSR se stal Klement Gottwald

18.červen

nově zvolený parlament se sešel na své první schůzi, jeho hlavním úkolem bylo vypracovat návrh československé ústavy a schválit ji, proto byl nazýván Ústavodárným národním shromážděním

19.červen

Národní shromáždění zvolilo prezidentem republiky Edvarda Beneše, který tento úřad zastupoval od 18.prosince 1935 do 5.října 1938, kdy odstoupil

2.červenec

prezident E. Beneš jmenoval novou vládu v čele s předsedou KSČ K. Gottwaldem

8.červenec

předseda vlády K. Gottwald přednesl na zasedání Ústavodárného národního shromáždění program třetí vlády Národní fronty Čechů a Slováků, z propagačních důvodů byl nazván Budovatelským programem, Národní shromáždění jej jednomyslně schválilo

31.červenec

vynesením rozsudku skončil Národní soud proces s bývalou protektorátní vládou, KSČ se snažila vyvolat proti poměrně nízkým rozsudkům protesty veřejnosti, avšak neúspěšně

9.1 Rehabilitace českého školství

První poválečný rok znamenal obrovské úsilí pro učitelstvo i státní orgány v oblasti rehabilitace českého školství. Ihned v prvních mírových měsících konce minulého školního roku včetně prázdninových letních měsíců konali mimořádně maturitní zkoušky nuceně nasazení studenti po svém návratu z Říše, do školství se navracejí propuštění učitelé, židovští učitelé i žactvo a studentstvo přeživší hrůzy nacistických lágrů. S obrovskými ideály, ale i nemalými problémy, se začíná znovu budovat vysoká předválečná prestiž našeho vysokoškolského vzdělávání, je třeba především uklidit fakultní budovy, znovu začít obnovovat poničené a často i zcizené sbírky a v neposlední řadě, ale určitě nejdůležitějším krokem, bylo třeba především doslova očistit morální i mezilidský profil českého školství. Řada vysokoškoláků mimořádně koná státní zkoušky, jde o studenty tehdejších posledních ročníků před uzavřením vysokých škol u nás po listopadových událostech roku 1939. Ostatní studenti se začínají navracet ke studiu svých oborů. Na poli vysokoškolského i středoškolského vzdělávání lze ihned v poválečných měsících vidět velké nadšení, mnoho ideálů, řada výborných učitelů však v nově ustanovovaných učitelských i profesorských sborech chybí. I mnoho studentů již nikdy své vzdělání nedokončí ...

Jak je vzpomínáno na první svobodný školní rok dnešní ZŠ Bedřicha Hrozného v Lysé nad Labem? Ze školní kroniky: „Školní rok začal bez osnov, bez pomůcek, bez vhodných učebnic – a přece radostně, plný nadšení. Ve staré škole začalo vyučování již 3.zářím, zatímco v budově Masarykovy měšťanské školy až 10.zářím, kdy byla ukončena hlavní etapa úklidových a rekonstrukčních prací. Začal slavnostním setkáním, zahájeným proslovem předsedy MNV A. Lercha, následně písněmi, recitacemi a na závěr zakončený hymnou. Zahájilo jej 272 zapsaných žáků, rozdělených do I. - IV.tříd. Počet žáků ve třídách neklesal pod 32, nejvíce žáků měl I.ročník – 37. Vyznání římskokatolického byli 204 žáci, československého 26 žáků, československého evangelického 27, bez vyznání bylo 15 žáků.“⁵⁹ Tento školní rok byl ve znamení mnoha oslav s demokratickým podtextem, žáci se ale také poprvé účastní oslav bolševické revoluce 1917. Organizace školství v tomto roce je ovlivněna měnovou reformou, během níž přestaly platit okupační peníze, přidělový systém na potraviny i ostatní

⁵⁹ http://www.zsbhrozneho.cz/dok/almanach_ms.pdf, s. 19.

spotřební zboží, především obuv a textil, trvá dále, a to až do 1.června 1953. Pravidelná výuka je také narušována problémy v dodávkách energií, a tak ministerstvo školství rozhodne o prodloužení vánočních prázdnin, které tehdy započnou 15.prosince a trvají až do 12.ledna. Učitelé jsou vyzváni, aby se dle pokynů Ústřední rady odborů, zúčastnili v době prodloužených prázdnin pracovní služby – pomoc s výdejem potravinových lístků nebo šatenek, také v peněžních ústavech. Výuka na školách je omezována také z důvodu nedostatku uhlí. Vyučovat se začíná nepovinně ruština. Učitelé se mohou dobrovolně hlásit do kurzů tohoto jazyka. Školy začínají směřovat cíle svého vzdělávání pro potřeby praxe, jsou nabízeny nepovinné předměty, u kterých je hlavní náplní volba povolání – živnosti, řemesla. Po velikonočních prázdninách byla konána akce pod záštitou Čs. Červeného kříže „Týden hygienické osvěty“. Květen přináší velkolepé oslavy 1.výročí osvobození, některé školy slavnostně odhalují pamětní desky učitelům, studentům nebo žákům padlým hrdinně v boji za svobodu. Květy a věnce jsou slavnostně pokládány za účasti školních dětí u hrobů zavražděných, buduje se silné vlastenecké pojetí. Konec května je ve znamení voleb do ústavodárného národního shromáždění, hlasy lidé odevzdávají především KSČ. Červen byl věnován ve výuce Slovensku jako podpora uvědomělé česko – slovenské vzájemnosti. Pro pomoc pohraničí, bývalým Sudetům, jsou pořádány sbírkové akce např. učebnic, které zde zcela ve školách chybějí. Kanadský Červený kříž v rámci stravovacích akcí daruje např. škole v Lysé nad Labem mouku a kakao – chudí žáci tak ve školní dny dostávají ¼ l kakaa s mlékem a rohlíkem zdarma, ostatní za částku 2 Kčs, kakao je vařeno v kuchyni školníkovy bytu. Děti sbírají léčivé rostliny.

Prvním poválečným ministrem školství Československa se stává **akademik Zdeněk Nejedlý**, který ve funkci setrvá od 5.dubna 1945 do 2.července 1946 a střídá sebevraždou zesnulého ministra školství a národní osvěty protektorátní vlády kolaboranta Emanuela Moravce. Nástupcem Nejedlého v nové vládě je **prof. JUDr.Jaroslav Stránský**. Z. Nejedlý se stává opět ministrem školství v další nové vládě, ve funkci je od 25.února 1948 do 31.ledna 1953.

Akademik Zdeněk Nejedlý se narodil 10.února 1878 v Litomyšli. Byl českým historikem, muzikologem, literárním historikem a veřejně činným politikem, který v pozitivním, ale i v negativním smyslu ovlivnil českou politiku a kulturu ve dvacátých

až padesátých letech minulého století. Nejedlého otec byl učitel a muzikant, v Litomyšli byl znám jako významný regionální kulturní pracovník, osobně se znal s tehdy začínajícím spisovatelem Aloisem Jiráskem, což významně ovlivnilo jeho syna, a tak Zdeněk již na gymnáziu obracel svůj zájem k historii a hudbě. Po absolvování gymnázia vystudoval historii a estetiku na Filosofické fakultě české Univerzity v Praze, kde se stal později ordinářem hudební vědy, roku 1905 se habilitoval, od roku 1909 se stává mimořádným a o deset let později řádným profesorem. Svůj zájem zpočátku věnuje husitské epoše dějin, v jeho studiích se prolíná historie s muzikologií. Věnuje se taktéž regionální historii svého rodiště, Litomyšli. Svůj badatelský zájem obrací také k období národního obrození, vyzdvihuje demokratické ideály a humanitu. Věnuje se i odkazu osobnosti T. G. Masaryka a doby, ve které žil a tvořil. Zajímá se také o dějiny SSSR, zpracovává dvoudílnou monografii o V. I. Leninovi, kterou však nedokončí z důvodu inspirace novými podněty, čímž se projevuje rys jeho nestálého ducha. Svůj badatelský zájem však opírá o vyzdvižení národních dějin a tradic jako šířitelů pozitivních hodnot. V poválečném historickém díle přináší překonané a sporné názory, za což je negativně veřejností odsuzován. Nejedlý se do veřejné politiky hlásí již v období před 1.světovou válkou, je politicky organizován, po ní se stává členem mnoha spolků, ve kterých zastává také vedoucí funkce, jedná se především o spolky radikálních levicových intelektuálů, propaguje u nás Sovětský svaz. Nestal se členem KSČ, ale plně s ní sympatizuje, přispívá do Rudého práva, podporuje Gottwaldovo křídlo ve straně. Zachovává si však svérázné názory, které jsou odlišné od oficiální linie KSČ, pozitivně smýšlí např. o Masarykově humanismu. V roce 1939 emigruje s pomocí KSČ do Sovětského svazu, kde se stává jejím členem, mívá odsud pravidelné projevy v rozhlasovém vysílání pro okupované Československo. Stává se místopředsedou Všeslovanského výboru. Obdivuje Sovětský svaz. 2.světová válka mu přináší i dvě rodinné tragédie, k nejhorším patřila ztráta syna, hudebního skladatele Víta Nejedlého, který umírá jako příslušník československého armádního sboru 2.ledna 1945. Po osvobození se navrácí do Československa, kde zastává četné státnické funkce. Jako ministr školství po mnoha protestech prosazuje Zákon o jednotné škole, zavádí devítiletou školní docházku, otevírá cestu ke komunistické a ateistické ideologizaci školství, nechá zlikvidovat církevní školy. Jeho působení v této funkci je chápáno

vesměs negativně. Byl silně ovlivnitelný tehdejšími politickými poměry, z prvorepublikové nekompromisní osobnosti hájící podnětně humanitu se ve stáří stává ješitná neomylná autorita. Umírá v Praze 9.března 1962.

Prof.JUDr.Jaroslav Stránský se narodil 15.ledna 1884 v Brně. Byl významný československý prvorepublikový i poválečný politik, novinář a právník. Za 2.světové války i po komunistickém převratu v roce 1948 působil v československém exilu. Jeho otec byl zakladatelem Lidových novin. Jaroslav absolvoval klasické gymnázium v Brně, poté vystudoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, kde také roku 1907 získal titul doktora práv. Dále studuje na berlínské univerzitě. Po studiích se věnuje vedle právní praxe také politické a novinářské činnosti. Po vzniku Československa spoluzakládá Československou národní demokracii. Za tuto stranu získává poslanecké křeslo v Národním shromáždění ČSR, nesouhlasí však s protihradní politikou, a tak z této strany vystupuje a skládá poslanecký mandát. Později se podílí na vzniku Národní strany práce, která však v parlamentních volbách roku 1925 neuspěje a její členové přecházejí do Československé strany národně socialistické, za ni Stránský úspěšně kandiduje v parlamentních volbách v roce 1929 a také v roce 1935, poslanecký post zastává až do prosince 1938, kdy na něj rezignuje. Přebírá také po svém otci vydavatelství Lidových novin. Roku 1921 se habilituje v oboru trestního práva a řízení na brněnské Právnické fakultě. Činný je jako vysokoškolský učitel, od roku 1934 jako mimořádný profesor na Masarykově univerzitě v Brně. Kvůli svému židovskému původu byl nucen tuto vysokou školu opustit, po válce se na ni vrací, ale již jen formálně z důvodu svého angažmá ve vládě. Za 2.světové války pobývá v exilu ve Velké Británii, zde jako ministr spravedlnosti připravuje poválečné retribuční zákony, populárním byl jako komentátor českého vysílání BBC. Jako předseda Národně socialistické strany v exilu se v březnu 1945 účastní moskevských jednání, při kterých byly přijaty zásady budování poválečného „lidově demokratického“ státu. Po válce zastává post poslance za národní socialisty. Zastává i vládní posty. V první vládě K. Gottwalda zastává funkci ministra školství od 2.července 1946 do 25.února 1948. Po únorovém převratu v roce 1948 musel opustit pro své demokratické smýšlení, které se projevovalo i ve funkci ministra školství, právnickou fakultu. Odchází do zahraničí i se svým synem, kde se rovněž politicky angažuje, působí v Radě svobodného

Československa, spolupracuje s československým vysíláním BBC a rozhlasem Svobodná Evropa. Vydává historické a politické studie o nejnovějších dějinách Československa. Umírá v Londýně 13.srpna 1973.

Poválečné nadšení našich pedagogů, myslím tím již i tehdy slovenské kolegy, je nesmírné. Radost ze vzdělávání u studentů a žáků ve svobodné zemi také. A jak se ubíralo naše školství dále, to už je jiná kapitola ...

Závěr

Závěrem mi dovoluete napsat upřímnou poznámku o tom, že jsem celou práci napsal hlavně „srdcem“, původně jsem chtěl zvolit rovinu zcela odbornou, nakonec ale čtením osudů obyčejných, tehdy žijících lidí, ve mně uzrála myšlenka věnovat tuto práci především studentům učitelství, aby si uvědomili při studiu dějin pedagogiky, že naše školství procházelo i nelehkým údobím, aby si uvědomili, že učitel může svým lidstvím i pedagogickým srdcem mnohé pokazit, ale také nádhernému dát kvést, a tak jsem celou práci nakonec pojal jako spíše prožitkovou, prožitek je samozřejmě doplňován faktografickými údaji z oblasti výchovy a vzdělávání. Propojil jsem tedy literaturu faktu, zcela popisná historická fakta s důrazem na dějiny školství u nás s memoárovou literaturou, tedy literaturou vzpomínek tehdy žijících učitelů, žáků a studentů. Myslím, že tomu může má skromná práce napomoci, učím již mnoho let, prošel jsem školou základní, nyní vyučuji na gymnáziu a VOŠ a nějak v posledních letech cítím, že je učitelství u nás čím dál tím více dehonestováno. Dovolte mi i touto prací tomuto procesu zabránit. Ale možná vše tak cítím jen subjektivně já ...

Seznam příloh

Ministři školství: 1.prof.JUDr.Jan Kapras

2.Emanuel Moravec

3.akademik Zdeněk Nejedlý

4.JUDr.Jaroslav Stránský

Protektorátní učebnice: 5. - 8.

Vysvědčení: 9. - 14.

Rodina Vitmanova: 15. - 18.

Přílohy

Ministři školství

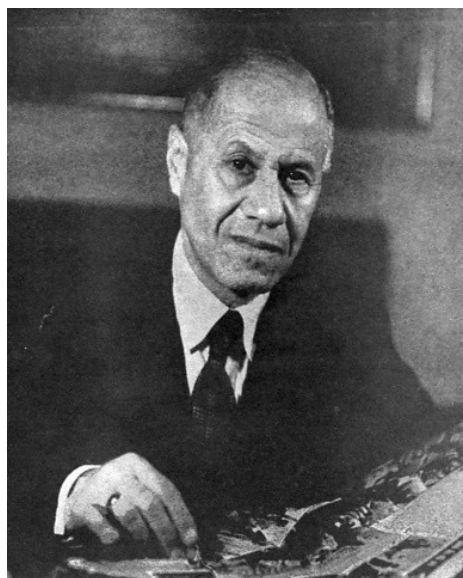
Obrázek č.1 (prof. JUDr. Jan Kapras)

Obrázek č.2 (Emanuel Moravec)

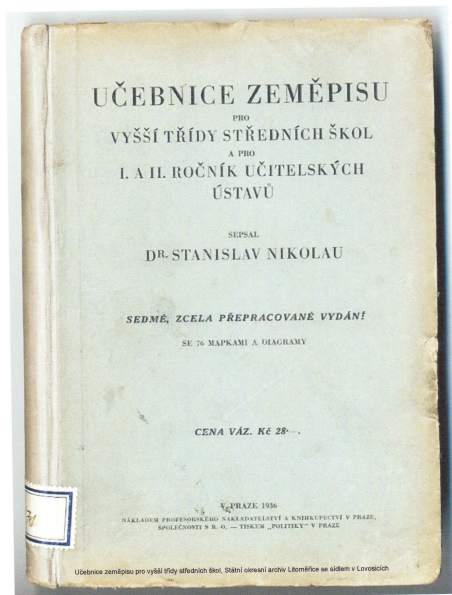

Obrázek č. 3 (akademik Zdeněk Nejedlý)

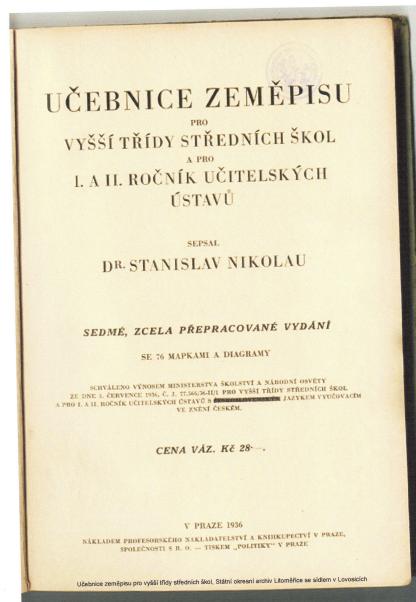

Obrázek č. 4 (JUDr. Jaroslav Stránský)

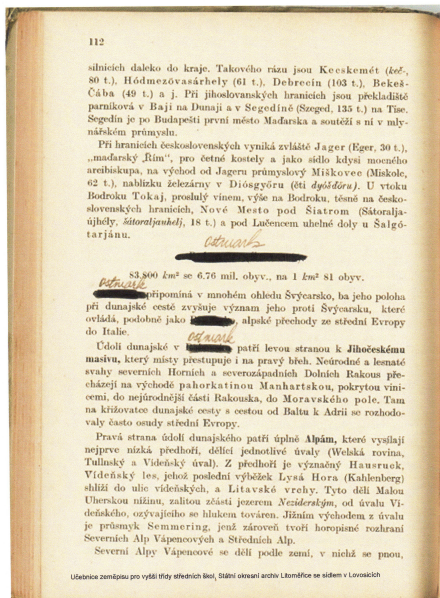
Protektorátní učebnice

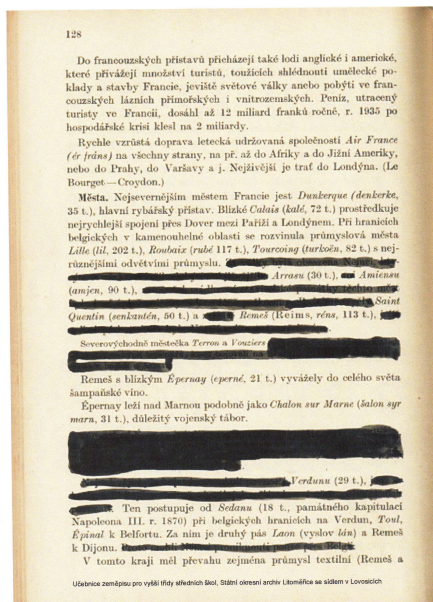
Obrázek č. 5

Obrázek č. 6

Obrázek č. 7

Obrázek č. 8

Vysvědčení

PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA.

Země Čechy Politický okres benušovský
Městanská škola dirčí v Benušově
Třída číslo 1 Číslo 9

Pololetní vysvědčení.

Školní rok 19 40/41.

Heřka Hřivatalová
narozena dne 7. června 1927 v Pouštické Lhotě,
politický okres benušovský, náboženství řím.-katolického
začal chodit do školy vůbec v Šuharově dne 1. září 1933,
do měšťanské školy dne 1. září 1938.
Chování: chvalitebné

Povinné předměty:	Prospěch:
Náboženství	<u>výborný</u>
Vyučovací jazyk s naukou o písemnostech	<u>chvalitebný</u>
Německý jazyk	<u>výborný</u>
Zeměpis	<u>chvalitebný</u>
Dějepis	<u>chvalitebný</u>
Přírodopis	<u>výborný</u>
Přírodopyt	<u>výborný</u>
Občanská nauka a výchova	<u>výborný</u>
Počty s jednoduchým účetnictvím	<u>výborný</u>
Měřičtví a rýsování	<u>výborný</u>
Kreslení	<u>výborný</u>
Krasopis	<u>výborný</u>
Chlapecké ruční práce	
Dívčí ruční práce s naukou o domácím hospodářství	<u>výborný</u>
Zpěv (hudební výchova)	<u>chvalitebný</u>
Tělesná výchova	<u>výborný</u>
Předměty rozšířeného vyučování:	
Nepovinné předměty:	
Francouzský jazyk	
Těsnopis	
Vnější úprava písemných a jiných prací	<u>velmi shleduá</u>

Počet zameškaných školních půlletí: omluvených 2, neomluvených 0
v Benušově dne 15. února 1941
ředitel Jaroslav
úřední pečet. Karel Brox
třídní

Č. 1231. — Školní nakl. Všechna práva vyhrazena. 1940-II. — 2-772.

Obrázek č. 9

STUPNICE ZNAMEK.	Stupeň:	Chování:	Prospěch:	Vnější úprava písemných a jiných prací:
	1.	chvalitebné	výborný	velmi úhledná
	2.	uspokojivé	chvalitebný	úhledná
	3.	neuspokojivé	dobrý	méně úhledná
	4.		dostatečný	neúhledná
	5.		nedostatečný	

Obrázek č.10

Großdeutsches Reich — Velkoněmecká říše
Protektorat Böhmen und Mähren — Protektorát Čechy a Morava

Bildungsanstalt für Haushaltungslehrerinnen mit tschechischer
Unterrichtssprache

Ústav pro učitelky domácích nauk s českým jazykem vyučovacím

in Prag I.
v Prase I.

Zahl 32
Císlo

Schuljahr 1942/45
Školní rok

Halbjahrszeugnis Pooletní vysvědčení

Věra Chvátalová

Volkzugehörigkeit: tschechisch Staatsangehörigkeit: Prot. Böhmen und Mähren
Národnost: čecha Státní příslušnost: Prot. Čechy a Morava

Tag, Monat und Jahr der Geburt: 7. Juni 1927
Den, měsíc a rok narození: 7. června 1927

Geburtsort: Roubicek Klato Land: Böhmen
Rodiště: Roubicek Klato Země: Čechy

Die Genannte besucht im Schuljahr 1944/1945 den 100. Tag a/ Jahrgang
Ve školním roce 1944/1945 navštěvuje 100. Tag a/ ročník

und erhält für das erste Halbjahr folgendes Zeugnis:
a nabyvá za první pololetí tohoto vysvědčení:

Betragen: lobuswerk - chovalitě
Chování:

Fortgang in den verbindlichen Gegenständen:
Prospěch v předmětech povinných:

Leibeserziehung v tělesné výchově	<u>gut - dobrý</u>
Deutsch v jazyku německém	<u>gut - dobrý</u>
Tschechisch v jazyku českém	<u>befriedigend - uspokojivý</u>
Geschichte v dějepise	<u>befriedigend - uspokojivý</u>
Erdkunde v zeměpise	<u>befriedigend - uspokojivý</u>
Musikerziehung v hudební výchově	<u>befriedigend - uspokojivý</u>
Mathematik v matematice	<u>sehr gut - velmi dobrý</u>
Biologie v biologii	<u>befriedigend - uspokojivý</u>
Chemie — angewandte Chemie und Nahrungsmittellehre v chemii — v užité chemii a nauce o potravinách	<u>befriedigend - uspokojivý</u>
Physik ve fyzice	<u>gut - dobrý</u>
Werkstofflehre v nauce o látkách	<u>gut - dobrý</u>
Wirtschaftskunde v domácím hospodářství	<u>gut - dobrý</u>
Kunsterziehung v umělecké výchově	<u>gut - dobrý</u>

Obrázek č. 11

Fortgang in den verbindlichen Gegenständen:
 Prospěch v předmětech povinných:

Weibliche Handarbeiten
v ženských ruč. pracích

Stricken und Häkeln . . . . .
 v pletení a háčkování
 Stopfen und Flicken . . . . .
 ve spravování punčoch, prádla a oděvu
 Hand- und Maschinennähen
 v šití ručním a strojovým
 Zuschneiden und Wäschennähen . . . . .
 v přistřihování a šití prádla
 Zuschneiden und Kleidernähen . . . . .
 v přistřihování a šití šatů
 Gebrauchs- und Ziertechniken . . . . .
 v technikách užitkových a zdobných

gut - dobrý
 gut - dobrý
 gut - dobrý
 gut - dobrý

Kochen und Hauswirtschaft . . . . .
 ve vaření a vedení domácnosti
 Werkerziehung . . . . .
 v rukodělných pracích
 Grundlagen der Erziehung . . . . .
 ve vychovatelství
 Allgemeine Unterrichtslehre und Methodik der Fächer
 v didaktice a methodice
 Schulpraxis . . . . .
 v praktických cvičeních

gut - dobrý

Fortgang in den unverbindlichen Gegenständen:
 Prospěch v předmětech nepovinných:

Blank lines for grading in non-compulsory subjects, all crossed out with diagonal lines.

Zahl der versäumten Unterrichtsstunden: 0 ; davon nicht entschuldigt: 0
 Počet zameškaných hodin: z nich neomluveno:

V Praze, den 31. Jänner 1920
 dne 31. ledna

Josef Kovář
 Direktor — ředitel.

Jan. Velinská
 Klassenvorstand — třídní.

Notenstufen: — Stupnice známek:

Stufe: Stupeň:	1	2	3	4	5	6
Betragen: Chování:	lobenswert chvalitebné	befriedigend uspokojivé	minder entsprechend méně vyhovující	nicht entsprechend nevyhovující	—	—
Fortgang: Prospěch:	sehr gut velmi dobrý	gut dobrý	befriedigend uspokojivý	ausreichend dostatečný	mangelhaft sotva dostatečný	ungenügend nedostatečný
Gesamt- fortgang: Celkový prospěch:	mit Auszeichnung bestanden prospěl s vznamenáním	gut bestanden prospěl dobře	befriedigend bestanden prospěl uspokojivě	bestanden prospěl	nicht bestanden neprospěl	—

Obrázek č. 12

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA.

Státní ústav pro vzdělání učitelek domácích nauk
v Praze I.

Číslo 22.

Školní rok 1944/45.

Výroční vysvědčení.

Věra Chvátalová,
narozena dne 7. června 1927. v Roubíčkově Khotě,
pol. okres Benšov, země Těchy,
římsko-katolického vyznání náboženského.

Ve školním roce 1944/45 navštěvovala 1. a ročník a nabývá tohoto
výročního vysvědčení:

Chování: velmi dobré

Prospěch v předmětech povinných:

v jazyku českém	dobrý
ve vychovatelství	
v didaktice a metodice	
v praktických cvičeních	
v dějepise	chvalitebný
v zeměpise	chvalitebný
v matematice	nejhorší
v biologii	chvalitebný
v chemii - v užití chemii a nauce o potravinách	chvalitebný
ve fyzice	chvalitebný
v nauce o látkách	chvalitebný
v domácím hospodářství	chvalitebný
v hudební výchově	dobrý
v umělecké výchově	chvalitebný

Obrázek č. 13

Prospěch v předmětech povinných:

v ženských ruč. pracích	v pletení a háčkování	chvalitebný
	ve spravování punčoch, prádla a oděvu	chvalitebný
	v šití ručním a strojovém	chvalitebný
	v přistřihování a šití prádla	chvalitebný
	v přistřihování a šití šatů	chvalitebný
	v technikách užitkových a zdobných	chvalitebný
	ve vaření a vedení domácnosti	chvalitebný
	v rukodělných pracích	_____
v sociální péči a péči o dítě	_____	
v tělesné výchově	dobrý	

Prospěch v předmětech nepovinných:

/	/
---	---

Celkový prospěch: *prospěla*

Počet zameškaných hodin vyučovacích: *2* ; z nich neomluveno: *8*

V *Brně* dne *12. července* 194*5*.

Josef Vaníček
ředitel.

Jan. Velinská
třídní.

STUPNICE ZNÁMEK:

Stupeň:	1	2	3	4	5
Chování:	bezúhonné	uspokojivé	málo uspokojivé	neuspokojivé	—
Prospěch:	výborný	chvalitebný	dobrý	dostatečný	nedostatečný
Celkový prospěch:	prospěla s vyznamenáním	prospěla	neprospěla	—	—

Obrázek č. 14

Rodina Vitmanova

+

S bolestí v srdci oznamujeme truchlivou zprávu, že nám odešla naše drahá maminka, dcera, sestra, švakrová, teta a snacha, paní

Marie Vitmanová, roz. Šestáková,
ve věku 31 let
a její milovaný manžel, otec, tatínek, syn, bratr, švagr a strýc, pan

Jaroslav Vitman,
správce SK Míchle a obec. zaměstnanec,
ve věku 34 let
a jejich milované děti, naši vnuci

Jaroušek a Evička Vitmanovi,
ve věku 8 a 11 let.

Byli usmrceni zákeřnou rukou německých vrahů v úterý dne 8. května 1945.
Pohřeb našich drahých koná se v sobotu dne 19. května 1945 o 4. hod. odpo. z kaple na hřbitově ve Vršovcích do rodinného hrobu.
Zádušní mše sv. ohlášena bude při pohřbu.
Míchle, dne 15. května 1945.
Ohradní 264.

Jménem veškerého příbuzenstva:

Janička a Fanoušek, děti.	Tomáš Vitman, otec, tchán, dědeček.
Josef Vitman, bratr, švagr, strýc.	Jan Šesták, otec, tchán, dědeček.
Terezie Vitmanová, švakrová a teta.	Marie Šestáková, matka, tchyně, babička.

Růža Šestáková,
sestra, švakrová, teta.

Pohřební ústav Pavla Kalabisová, Vršovice, Vrchovovo nám. 53. Telefon 981-85, 752-17.
Tiskl Ant. Štrojil, Vršovice, Kodaňská 11 n.

Obrázek č. 15

Obrázek č. 16

1.
Luzi.

Jsme všichni Luzi i z domů
mji: Potvor. Byly to an-
voci kníže a slatne jme to
mžili.

Naša Lektari (Vilmanora) je ona, mui
Eriks, ten sítí chlopec mrtví po německém
bombardování. Janiaks je lehel panina a
nemocnici, přišel sít a kadnický. Lístel
sít jnom 9 měsícm chlopecem. Kasa jde
byla knie Koeli se do sietu si a ridila
sít se s nime ne paniti. Koeli jnom toky
kdróvi ale mozi demolorový byt.

Kytkovi.

Šporkovo 24. 5. 1945

Velecký Paně

Dověděli jsme se, že i moje manželka
v místě, které prošlo, při Pražské květnové
revoluci, Váši je dcera i zeta p. Váňana, a
rozhodli jsme se, že bychom byli ochotni adoptovat
Váši v nějaký form, kterou sme dnes viděti ve
Všeobecné nemocnici, na klinice, prof. Jiráčka
v Praze za vlastní.

Jsem 54 roky star, nředník Pšodovky,
řenatý, a vlastníme manželkou vřorou,
domek se zahrádkou. Protože sme bezdětní
i bez přímiok při buřkách, hledáme nějaké
dětě, kterému bychom mohli nabídnouti
vřiče, pro případe i vřičovali, vřičen svý
majetek.

Žádáme Váš, abyste se rozhodl, zda byste
tenho můj, i mř manželky návrh přijal
a vyřošněme si Váš buřku odpověd, abychom
si vřičovali, že byste se rozhodl zářvorně
mohl pčiti, řednání, v jiném dalším
přobněni případe. Švěřeran nřeton

Praha XIII. Šporkovo, Severozápadní II. 324/16.
Josef Kormanča

Použitá literatura a další zdroje

1. BARTEL Judith Sandeen, *Holocaust*. MAYDAY spol. s r. o., 2006.
ISBN 80-86986-05-5
2. BOROVIČKA Michael, *Kolaboranti: 1939-1945*. Praha: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-846-1
3. CÍLEK Roman, *Agonie*. Praha: Nakladatelství EPOCHA, s. r. .o., 2007.
ISBN 978-80-87027-45-5
4. ČONDL Karel – PACÁK Tomáš, *Čeští učitelé v protifašistickém odboji 1939/1945*. Praha: Práce, 1978.
5. HES Milan, *Čekání na smrt*. Praha: Nakladatelství EPOCHA, s. r. .o., 2012.
ISBN 978-80-7425-154-2
6. HEYDUK Miloš - SÝS Karel, *Protektorát ve fotografiích*. Praha: BVD, s. r. o., 2006.
ISBN 80-903754-4-8
7. IVANOV, Miroslav, *A hořel snad i kámen*. Praha: Panorama, 1982.
8. JANEČKOVÁ Eva, *Proces s protektorátní vládou*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-502-6
9. KOLEKTIV, *Lidice Lidice Lidice!* Praha: Pražská vydavatelská společnost, s. r. o., 2007. ISBN 978-80-7425-154-2
10. KOLEKTIV, *Výroční zpráva státní reálky Jana Nerudy v Praze III za školní rok 1938-1939*. Praha: B.Stýblo, 1939.
11. KOSATÍK Pavel, *Čeští demokraté-50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN 978-80-204-2307-8
12. KROPÁČ František – LOUDA Vlastimil, *Perzekuce českého studentstva za okupace*. Praha: MV, odbor pro politické zpravodajství, 1946.
13. LUKEŠ Alexander, *Svatý týden v Terezíně*. Praha: Naše vojsko, 2008.
ISBN 978-80-206-0916-8
14. MACKOVÁ Jolana – ULRYCH Ivan, *Osudy lidických dětí*. Nymburk: Nakladatelství VEGA-L, 2003. ISBN 80-903163-9-5
15. MICHLOVÁ Marie, *Protentokrát aneb česká každodennost 1939 – 1945*. Řitka: Nakladatelství ČAS, 2012. ISBN 978-80-87470-60-2
16. MORKEŠ František, *Československé školy v letech 2.světové války*. Praha: Pedagogické muzeum Jana Amose Komenského, 2005. ISBN 80-901461-8

17. ONDŘÍČKOVÁ Lucie, *Příběh Fredyho Hirsche*. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-32-3
18. PADEVĚT Jiří, *Průvodce protektorátní Prahou*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2256-1
19. PERNES Jiří, *České dějiny v datech*. Praha: Albatros, 1998. ISBN 80-00-00662-6
20. PLACHÝ Zdeněk, *Protektorát proti Londýnu*. Nové Sedlo u Lokte: Vydavatelství & Nakladatelství Plachý, 2006. ISBN 80-903556-2-5
21. POPELÍNSKÝ Lubomír, *Vzpomínky z protektorátu*. Praha: Nakladatelství BRÁNA, a. s., 2012. ISBN 978-80-7243-591-3
22. ROSS Carlo, *Terezín, tři roky v předpekli*. Víkend, 2011. ISBN 978-80-7222-787-7
23. ROUČKA Zdeněk, *Skončeno a podepsáno*. Plzeň: ZR&T, 2003. ISBN 80-238-9597-4
24. SCHARSACH Hans – Henning, *Lékaři a nacismus*. Praha: Themis, 2001. ISBN 80-85821-90-7
25. ŠPALKOVÁ Marie, *Horní Mostěnice-kapitoly z dějin obce*. Horní Mostěnice: 2006. ISBN 80-86247-03-1
26. UHLÍŘ Jan B. - KAPLAN Jan, *Praha ve stínu hákového kříže*. Praha: Ottovo nakladatelství, s. r. o., 2005. ISBN 80-7360-210-5
27. VACINA Ladislav, *Jeden i druhý: vzpomínky na bratry Čapky*. Hradec Králové: Kruh, 1988.
28. VRBA Rudolf, *Utekl jsem z Osvětimi*. Praha: Sefer, 2007. ISBN 80-85924-50-1
29. WINTONOVÁ Barbara, *Není-li to nemožné*. Praha: ARGO, 2014. ISBN 978-80-257-1319-8
30. Časopis pro Prahu 4 TUČŇÁK, květen 2015
31. <http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&sqi=2&ved=0CDMQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.pamatnik-terezin.cz%2F%2F>
32. http://www.zsbhrozneho.cz/dok/almanach_ms.pdf
33. <http://www.kampocesku.cz/clanek/14652/machuv-druhy-pohreb>
34. http://cs.wikipedia.org/wiki/Zden%C4%9Bk_Schmoranz
35. <http://www.techobuz.cz/files/kronika/kronika-obce-techobuz.pdf>
36. http://www.kladska.cz/kronika/1938_1939.php

37. <http://www.mestokladno.cz/historie-kladna/d-1401489>
38. <http://www.fronta.cz/dotaz/jan-smudek>
39. <http://www.gym-rce.cz/cz/o-skole/historie-skoly/>
40. <http://zstgm7.tyger.cz/index.php?p=zakladni-informace>

Přílohy

obrázek č. 1

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/34/J._Kapras.jpg/163px-J._Kapras.jpg

obrázek č. 2

<http://www.warcross.cz/wordpress/wp-content/uploads/moravec.jpg>

obrázek č.3

<http://slovníkceskeliteratury.cz/getImage.jsp?docid=521&thmb&id=178>

obrázek č. 4

http://www.i60.cz/obrazky/velke/strindex_201401141344364.jpg

obrázek č. 5 – 8

Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích

obrázek č. 9 – 18

rodinný archiv